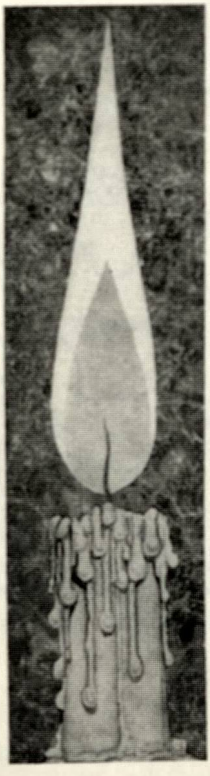
אונזער שטעטעלע

נאליבאק

עיירתנו נליבוק — חייה וחורבנה

*

אונזער שטעטעלע נאליבאק —
איר לעבן און אומקום

עיירתנו נליבוק

חייה וחורבנה

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

בהוצאת ארגון יוצאי נליבוק במדינת ישראל
בעזרת משפחת רוביזבסקי—רובין וגרישה צ'רנה—שוורץ בארה"ב
וגרוניה מורדכוביץ—טיסנבוים בקנדה

תל־אביב תשכ"ז — 1967

העובדות שנכללו במאמרים נמסרו על אחריות מחבריהם.

די אַנגעגעבענע פאקטן אין די ארטיקלען
אויף די אייגענע אחריות פון די מחברים

אונזער שטעטעלע

נאליבאק

איר לעבן און אומקום

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

ארויסגענעבן פון דעם ארגון יוצאי נליבוק במדינת ישראל
מיט דער הילף פון פאמיליע רוביזעווסקי—רובין
און גרישע צארנע — שוואַרץ אין אמעריקע
און גרוניע מארדעכאוויץ—טיסענבוים אין קאנאדע

ת ל · א ב י ב

תשכ"ז — 1967

OUR TOWN NALIBOK

ITS EXISTENCE AND DESTRUCTION

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

Published by the organization of Nalibok descendants in Israel, with the help of the family of Rubizevsky-Rubin and Grisha Tsharni Schwartz in U. S. A.; and Grunia Mordchovitz-Tisnboim in Canada.

Tel-Aviv 1967

דער קאָמיטעט פון ארגון יוצאי נליבוק דריקט אויס זיין דאנק דעם ה' דוד אפשטיין (עפשטיין) מיט זיין פאמיליע אין אמעריקע, און דעם ה' שמואל אפשטיין (עפשטיין) מיט זיין פאמיליע אין ארגענטינע פאר זייער גועלט־שטיצע צום ארויסגעבן אונזער בוך.

נדפס בישראל

דפוס שמגר, ת"א, שד' הר־ציון 18

התוכן — אינהאלט

הקדמה 11

די היסטאָרישע, עקאָנאָמישע, קולטורעלע און געזעלשאפטליכע ענטוויקלונג פון נאליבאק

אהל (נמיוט) יעקב: אונזער שטעטעלע נאליבאק 17

אהל (נמיוט) יעקב: די ביבליאָטעק און דראמאטישער קרייז . 22

שלוסברג חיים: הסתדרות „השומר הצעיר" בנליבוק . . . 25

געשטאלטן

אהל יעקב: הרב הגאון ר׳ אריה לייב ראגאזניצקי ז״ל . . . 29

רחל פלדמן ואברהם וינר: לזכרו של הרב יום־טוב ליפמן גוטמן ז״ל 30

אהל יעקב: לזכר נעדרים 33

שלוסברג פנינה וחיים: לדמותה של חיה נמיוט ז״ל . . . 35

שמידט שלאסבערג פערלע: ר׳ איטשע און חיה פריידל שלאסבערג ז״ל 36

שמידט שלאסבערג פערלע: א יזכור ליכט פאר מיין טייערן זיידע און באבע ז״ל 37

מארדעכאוויץ־טיסענבוים גרוניע: צום אייביקן אנדענק: אָן א מצבה 38

שמעונוביץ עקיבא: פרקי ילדות 41

וינר אברהם: אהבתיך עיירתי (נליבוק) 45

מילא אהל: הקפות 48

אומקום

סקליוט הירשל (צבי) זכרונות 57

רוביזעווסקי—רובין סולע: א יזכור ליכט פאר א גאנצע משפחה . 68

Shula Rubizevsky-Rubin: Hands of Blood 73

שלוסברג חיים: זכרונות 75

שלוסברג ישראל: מיינע איבערלעבונגען 79

בולוטניצקי ישראל: זכרונות און איבערלעבונגען 85

טוביה ק.: נאליבאק אין די ערשטע און צווייטע וועלט מלחמה . 91

שמעונוביץ עקיבא: נר־נשמה; אין די וועלדער 91

שלוסברג חיים: אחרי השחיטה בדבורץ 101

אושמן יעקב: זכרונות 108

גערענגל און וויידערשטאנד

ד"ר ש. אמרנט: יהודי נליבוק ביער הפרטיזני 115

שמידט שלאסבערג פערלע: זכרונות און איבערלעבונגען . . 146

סקליוט הירשל (צבי): זכרונות פון א פארטיזאן 166

פישער—לויתן פאניע: גערעכטיקייט; נקמה 177

גראן און דערעוונע

בערמאן נחמן: גראן און דערעוונע, זייער לעבן און אומקום 179

יזכור

נקרולוגים 208

רשימת הקדושים 233

רשימת אנשי נליבוק שנשארו בחיים 239

ה ק ד מ ה

צו אונזערע חברים, פריינט, בעקאנטע, און אומבעקאנטע לעזער

פון אונזער שטעטל זיינען לעבן געבליבן נאָך דער שואה אינגאנצן 23 פערזאָן, און נאָך 14 וואָס האָבן זיך געפונען אין פארשידענע לענדער פון פאר דער מלחמה.

מיר האָבן באשלאָסן אז מיר דארפן אַפּדרוקן כאָטש א קליינעם "יזכור" בוך ס'זאָל בלייבן א שריפטליכע אנדענקונג פאר דעם קומענדיקן היסטאָריקער וועלכער וועט וועט ס'איז באשרייבן וואָס די דייטשן האבן געמאכט פון אונזער קהילה, וועלכע איז באשטאנען ביי 300 פערזאָן, און אונזער שטעטעלע זאל ניט פעלן פון אנדענקונג צווישן אלע איבעריקע אומגעקומענע יידישע קהילות.

אדאנק די אנשטרענגונג פון עטלעכע לעבן געבליבענע אין ישראל און די הילף פון ברוך מיט זיין פרוי שולע (סולע) רוביזעווסקי־רובין, גרישע טשארנע־שווארץ פון אמעריקע, גרוניע מורדעכאוויץ־טיסענבוים פון קאנאדע, און די איבערגעבענע ארבייט ביים אויפזאמלען דעם מאטעריאל און ארויסגעבן דעם בוך דורך יעקב אהל (נאמיאט) איז אונז געלונגען דעם בוך ארויסגעבן. מיר דריקן זיי אויס אונזער הארציקן דאנק אין נאָמען פון די נאליבאָקער.

אזוי ווי די צונויף געזאמלטע געלט־מיטלען זיינען ניט געווען

געגוג צו נעמען א רעדאקטאָר, ער זאָל די באשרייבונגען ליטעראַריש פארשענערן, האָבן מיר באשלאָסן אַפּדרוקן די אלע בעשרייבונגען פון די לעבן געבליבענע מיט זייער אייגענער שפראך, אָן קיין שום באפּוצונג, אבער וועלכע זענען געשריבן מיט די בלוט פון זייער הארצן.

דער ועד פון ארגון יוצאי נליבוק בישראל

קאָמיטעט מיטגלידער:

יעקב אהל (נמיוט), צבי שקליוט (סקליוט), ישראל בולוטניצקי,
חיים שלוסברג, אברהם וינר, ,עקיבא שמעונוביץ,
ישראל שלוסברג, טוביה בולוטניצקי

תל־אביב, תשכ״ז — 1967

בחתונת הבת של צבי ואידה שקלוט

יושבים מימין לשמאל: אברהם וינר, דב מוגילבסקי, אהובה בולוטניצקי, החתן שמואל מאירמן, הכלה חנה שקלוט, אידה שקלוט, צבי שקלוט, רחל שמעונוביץ, יפה שלוסברג.
עומדים מימין לשמאל: מיכאל שלוסברג, ישראל שלוסברג, עקיבא שמעונוביץ, אסתר שלוסברג, חיים שלוסברג, פנינה שלוסברג, חיים פרנק, חיה פרנק, אברהם ברגר, שרגא שמעונוביץ, יצחק שימנוביץ, יצחק שלוסברג, ישראל בולוטניצקי, יעקב אהל (נמיוט).

משפחת גרוניה מורדוכאוויץ—טיסנבוים — קנדה

די היסטארישע, עקאנאמישע, קולטורעלע און געזעלשאפטליכע ענטוויקלונג פון נאליבאק

י ע ק ב (נאמיאט) א ה ל, תל־אביב

אונזער שטעטעלע נאלי׳באק

די שטעטעלע האָט זיך געפונען אין מיטן פון די באווסטע נאליבאקער פושצ׳ע אין פוילן, שטויפצער קרייז, נאוואגרודקער וואיעוואדסטוואָ, די נאענטסטע באן סטאציע שטויפץ 35 קילאָמעטער, פין נאוואגרודעק 50 ק״מ און 156 קלמ״ר פון ווילנע.

איין לאנגע גאס פון 3 קלמ״ר אין מיטן יידישע איינווינער און פון ביידע זייטן די פולישע קריסטלעכע באפעלקערונג.

ליידער באזיצן מיר ניט קיין פולע היסטאָרישע דאָקומענטן, אָבער ס׳איז באווסט אז נאליבאק האָט עקזיסטירט אפולע הונדערטער יאָרן מיט א קליינע יידישע באפעלקערונג, זי איז געווען באווסט אין גאנץ ליטאו מיט איר אייזן פאבריק (היטע), מיט אירע האנט אויסארבייטונג פון אייזן. די הוטע האָט זיך געפונען אין מיטן די וועלדער אין דאָרף קלעצישק, 12 קל״מ פון נאליבאק און אין יענע יאָרן האָבן די בעלי־בתים פון הוטע געהאט א פרנסה פון פופציק טויזענט רובל יערליך.

אין יאָר 1554 האָט פירסט מיקאלאי ראדזיוויל אפגעקויפט נאליבאק מיט איר אומגעגענד פון דער פאמיליע ״שעמ־אטאוו״ און אין יאָר 1881 האָט עס אָפגעקויפט פון אים דער פירסט ״האהענלאהע״ און פין אים האָט עס אָפגעקויפט ״פילצווייז״ און אין יאָר 1925 האָט ער פארקויפט די אלע וועלדער פון פושצ׳ע צו די באוואוסטע יידישע וואלד סוחרים ברידער שאליט.

ביז דער ערשטער וועלט קריג איז נאליבאק געווען אונטער דער הערשאפט פין רוסלאנד. נאָכן ענדע פון קריג און אלס רעזולטאט פון קריג צווישן די ניי ענטשטאנענע פוילישע מדינה מי די באָלשעוויקעס איז איבערגעגאנגען די געגענט צו די פוילישע מאכט. דער גרענעץ האָט זיך דאן געשטעלט אייניגע מייל ווייטער צו מזרח נעבן די שטעטלעך ראקאוו, רוביזעוויץ.

ביז דער צווייטער וועלט מלחמה האָבן אין שטעטל געלעבט ביי 50 משפחות, אומגעפער 300 פערזאָן און נאָך ביי 15 יידן אין די דערפער ארום, ווי רודניע, פרוד, קלעצישץ.

די עקאָנאָמישע לאגע

א טייל יידן האָבן זיך פארנומען מיט האנדל: שפייז, גאלאנטעריע אין מאנופאקטור קראָמען, א בראָנפן געשעפט, אייניגע בעקעריין, א יאטקע, אכסניה און איין אפטייק געשעפט. א טייל פלעגן ארומפאָרן אין די ארומיקע דערפער און ביי די וואלד היטער (לעסניקעס) אייגקויפן פארשידענע פראָדוקטן און פוטערווארג פון פארשידענע חיות און איבערהויפט פוקסן, וועלכע זענען געווען פיל אין די וועלדער. א טייל האָבן זיך אויך פארנומען מיט ערד ארבייט אין לאנקעס פון היי, וועלכע איז געווען זייער אייגענטום פון אמאָליקע יאָהרן. מיט דער הילף פון דער באוואוסטער געזעלשאפט "איקא" האָט מען פארפלאנצט פרוכט בוימער און איינגעאָרדנעט בינען צוכט און די יידן האָבן זיך אויסגעלערנט צו ארבייטן דערביי און געצויגן דערפון זייער חיונג. עס זענען פארשטייט זיך געווען אויך בעלי מלאכות, שוסטער, שניידער, שמידן און אויך א פריזערייי, א סטאָלער און וואזאקעס וואָס פלעגן פירן קלעצער פון די וועלדער.

די עקאָנאָמישע לאגע האָט זיך שטארק פארבעסערט צייט די פירמע "שאליט" האָט אָנגעפאנגען צו בעארבייטן די וועלדער און דאן האָבן אויך אטייל יונגעלייט געפונען באשעפטיגונג אלס אנגעשטעלטע ביי דער פירמע.

דאָס קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע לעבן

די שטעטעלע איז געווען א חסידישע און פרומע. לאנגע יאָהרן איז געזעסן אויפן כסא הרבנות דער באוואוסטער רב הגאון ר' אריה לייב ראגאזניצקי ז"ל צו וועמען עס פלעגן קומען בעטן א ברכה יידן און קריסטן פון גאנצן געגענט און דער גאנצער לעבן האָט זיך אָפגעשפילט אין קלויז

אָדער אין שטיבל ווי מען האָט עס געוואָלט אין שטעטל. דאָרט פלעגן אויך זיצן יונגע לייט און לערנען א בלאט גמרא, א רבי פאר די קינדער פלעגט מען בריינגען פון דער פרעמד און אויסהאלטן אים מיט קעסט און סטאנציע און א קליינעם געלט־אָפצאָל אלס צוגאב. מיטן פארבעסערן זיך די פרנסות א דאנק די באארבייטונג פון פושצ׳ע און מיטן אָנקומען אין שטעטל די פאמיליע נאמיאט אין אברהם קווארטאָץ האָט זיך אָנגעפאנגען די ענטוויקלונג פון אינטענסיווע קולטורעלע און פארטייאישע טעטיקייט. ס׳האָט זיך געשאפן א ביבליאָטעק און א דראמאטישער קרייז, מען האָט אויסגעשריבן יידישע צייטונגען פון ווארשע, עס האָט זיך געגרינדעט א שטאָרקע יוגענט אָרגאניזאציע ״השומר הצעיר״, אויך א ״בית״ר״ און גראָסמאניסטן. א טייל קינדער זענען אוועקגעפאָרן לערנען אין די נאָענטסטע ישיבות. מען האָט געבראכט א העברעאישן לערער פון דערעוונע (אבעליאוויץ ז״ל) און נאָכהער פון סיניאווקע (יוסף שמידט ז״ל) און נאָכהער האָט אברהם קווארטאָץ וועלכער איז געווען פון פריער א העברעאישער לערער אָרגאניזירט א ״תרבות״ שולע ווו ס׳האָבן געלערנט די קינדער יידישע און אלגעמיינע לימודים נאָך דעם ווי זיי פלעגן קומען פון פוילישע רעגירונגס צוואנג־שולע.

מען פלעגט בריינגען רעדנער, וועלכע פלעגן רעפערירן וועגן ציוניסטישע און אלגעמיינע פראגן.

די השומר ארגאניזאציע איז געווען גאנץ טעטיק אין אלע הינזיכטן, א טייל פון זיי זענען נאָכהער אוועקגעפאָרן אין קבוץ ״מסד״ אין סלאָנים. ס׳זענען אויך געווען אייניגע עלטערע יידן און איבערהויפט ר׳ משה שקלוט ז״ל און מרדכי ויינער ז״ל, וועלכע זענען געווען אָנהענגער פון ציוניזם און אלע צוזאמען פלעגן קלייבן געלט אויף קק״ל און אנדערע ציוניסטישע צוועקן, פארקויפן שקלים און אויך קלייבן געלט אויף די ישיבות.

אין אָנפאנג פון צווייטע וועלט מלחמה און לויטן באווסטן אָפמאך סטאלין־היטלער איז נאליבאק אונטערגעפאלן אינטער דער הערשאפט פון די סאָוויעטישע מאכט און די יידן האָבן זיך אָנגעפאנגען צו צופאסן צו דער נייער אָרדנונג און זייערע געזעצן, און כאָטש די עקאָנאָמישע לאגע

איז געווען אסאך שווערער ווייל אלע געשעפטן האָט מען קאָנפיסקירט, אָבער אַלס יידן האָט מען ניט געליטן און די יונגערע מענטשן האָבן באקומען ארבעט ביי דער מאַכט אין פארשידענע באשעפטיגונג. ביז דעם 22־טן יוני 1941 ווען היטלער איז אָנגעפאלן אויף רוסלאנד און די רוסישע ארמיי איז אָפגעטראטן. באלד האָבן די אַרטיקע שקצים געשאפן איין אייגענע פאָליציי און פארנומען די מאכט אין שטעטל און נאָך איידער די דייטשן זענען געקומען אין שטעטל האָבן זיי אָנגעפאנגען שטארק צו פיינigן די יידן. געהארגעט, געשלאָגן, געראבירט און פארגוואלדיקט יונגע מיידלעך און ווייבלאך, און די יונגערע מענטשן ארעסטירט און געטריבן זיי אויף ארבעט. פארשטייט זיך אז עסן האָבן זיי ניט געגעבן אָבער קלעפ האָבן זיי ניט געזשאלעווען.

אונטער דער דייטשישער הערשאפט

אין מאָנאט יולי 1941 האָבן די דייטשן געצוווונגען אלע יידן אָנטאן די געלע לאטע און פארבאָטן די יידן צו גיין אויף די טראָטוארן, נאָר אויפן מיטן ברוק, און די אלע איבעריקע צרות און פיניקונג ווי אין אלע אנדערע יידישע שטעטלעך.

אין מאָנאט סעפטעמבער 1941 האָבן די דייטשן ארויסגעטריבן אלע יידן אָן אויסנאם קיין געטאָ רוביזעוויץ און ס׳האָט געמומען אן ענדע צו די קליינע יידישע נאליבאקער קהילה, וועלכע האָט עקזיסטירט הונדערטער יאָהרן.

אין אָנפאנג 1942 האָט מען ארויסגעטריבן די יונגערע נאליבאקער מענער און פרויען צוזאמען מיט אנדערע יידן פון רוביזעוויצער געטאָ קיין דוואָרעצער און נאוואגרודקער געטאָ. די קינדער צוגענומען פון די עלטערן און געלאָזן זיי אין איוועניץ און נאָכן אָפהאלטן זיי דאָרט 3 וואָכן אומגעבראכט צוזאמען מיט אלע איבעריקע קינדער אויפגעקליבענע פון די ארומיקע שטעטלעך אומגעפער 700 קינדער און באגראבן זיי לעבעדיקערהייט. די אלע איבעריקע איבערגעבליבענע יידן אין רוביזע־

וויצער געטאָ האָבן די דייטשן ערמאָרדעט אין כ״ג סיון — יולי 1942 אין רוביזעוויץ. זייער וועניג האָבן זיך גערעטעוועט פון דער שחיטה, אָבער אויך זיי זענען אומגעקומען פון הונגער און קעלט און דורך דעם וואָס די אַרטיקע קריסטן האָבן זיי איבערגעגעבן צו די דייטשן אין די הענט.

אין דווארעצער געטאָ האָבן די נאליבאקער ייִדן זענטליכע געזומען זיך אָרגאניזירן צום אַרויסגיין אין וואלד און פאר די לעצטע זאכן וואָס זיי האָבן געהאט געקויפט ביי די ארומיקע קריסטן געווען. שטארק אגיטירט דערצו האָט ישראל קעסלער און וועלוול רוביזעווסקי און ס׳האָט זיך אין געטאָ אָרגאניזירט די אזוי גערופענע נאליבאקער גרופע אונטער דער אָנפירונג פון קעסלערן. נאָך דער אלגעמיינער שחיטה אין דווארעצער געטאָ דעם 28.12.42 וווּ די מערהייט נאליבאקער זענען אומגעקומען צוזאַמען מיט די איבעריקע ייִדן, איז נאָר א קליינעם טייל געלונגען צו אנטלויפן אין די וועלדער און דערגיין צוריק אין נאליבאקער פושצע וווּ ס׳האָבן זיך שוין דאן געפונען פארשידענע קריסטלעכע פארטיזאנישע גרופן און אויך דער יידישע פארטיזאנער אטריאד פון „זארין״ איבערהויפט פון מינסקער ייִדן און דער גרויסער יידישער אטריאד פון טוביה ביעלסקי, וועלכער האָט געציילט ביים באפרייאונג איבער 1200 פערזאָן. און אויף וויפיל זיי האָבן נאָר געקאנט, געקעמפט געגן די דייטשן, געזומען נקמה פון זיי און אויך פון די קריסטלעכע באנדיטן וועלכע מען האָט געקענט אלס מערדער פון אונזערע משפחות און פאָלק.

א טייל פון די איבערגעבליבענע זענען אויך געפאלן ווי העלדן אין קאמפף מיט די רוצחים. נאליבאקער יידישע פארטיזאנער האָבן אייניגעשריבן אָ הערליכן בלאט אין דער געשיכטע פון יידישן קאמפף און ווידערשטאנד אין לעצטן בלוטיגן חורבן.

עהרע זייער אנדענקונג!!

יעקב אהל — נאמיאט

די ביבליאטעק און דראמאטישער קרייז

אין יאָר 1925 בין איך געקומען קיין נאליבאק צוזאמען מיט מיין פרוי חיה ז״ל, אין יענער צייט האָט זיך אויך באזעצט אין שטעטל אברהם קווארטאָן ז״ל. קיין שום קולטורעלע אָדער פארטייאישע טעטיקייט האָט ניט עקזיסטירט. די ערשטע זאך האָבן מיר באשלאָסן צו גרינדן א ביבליאָטעק.

הירשל שקלוט צוזאמען מיט נאָך אייניגע יוגענטלעכע האָבן אָנגעפאנגען צו זאמלען געלט צו דעם צוועק, איך צוזאמען מיט קווארטאצן האָבן באזוכט דעם באוואוסטן וואלד סוחר און נדבן שאליט וועלכער האָט אין יענער צייט אָפּגעקויפט די וועלדער אין נאליבאקער פושצ׳ע און מיר האָבן פון אים באקומען א שיינע געלט מתנה דערויף.

זייענדיק אין ווילנע האָב איך אייngעקויפט לעזע ביכער אין יידיש. אין שטעטל איז דאָס געווען א דערפרייענדיקע ערשיינונג. באלד האָט זיך אין יעדער שטוב געפונען א בוך צום לייענען. וועז קווארטאָץ איז געווארן אין שטעטל דער לערער פון עברית האָבן מיר אויך איינגעשאפן העברע־אישע ביכער פאר די קינדער. דער דורשט צום לייענען איז געווען גרויס, און ס׳האָט געפעלט ביכער פאר אלעמען. דאן איז אונז אייngעפאלן דער געדאנק וועגן שאפן א דראמאטישן קרייז און געבן פאָרשטעלונגען אין יידיש, אין די הכנסות דערפון פארן ביבליאָטעק.

מיין פרוי חיה ז״ל האָט אריינגעגעבן זייער פיל מיה, ליבע און וויסענשאפט אין דער זאך, און נאָר אדאנק איר האָבן די פאָרשטעלונגען געקענט פאָרקומען. קיין עלקטרע איז נאָך דאן אין שטעטל ניט געווען, אויך ניט קיין כאָר און ניט קיין אָרקעסטער. מען האָט זיך באנוצט מיט גרויסע לאמפן, און צו יעדער פאָרשטעלונג אויפגעקליבן ביינקלאך פון פריוואטע הייזער. פון דער נאליבאקער יוגנט האָבן נאָר געציילטע פערזאָנען ביז דאן געזען טעאטער. מיר האָבן צוזאמענגעשטעלט איין אנסאמבל און איך בין געווען דער רעזשיסער.

7. פּראָטאָקאָל פֿון „ציונים" זיצונג אַפּטל

גלייך נאָך דער ערשטער פאַרשטעלונג האָבן זיך ארויסגעוויזן עטלעכע זייער גוטע טאלאנטפולע שפילער איבערהויפט חיים בערגער ז״ל און יצחק (איסאקעלע) ראמעס ז״ל. אין משך פון אייניגע יאָהר האָבן מיר געשפילט פיעסעס פון גאָרדין, אסיפ דימאוו און פרץ הירשביין.

עס פלעגן שטענדיק באזוכן די פאַרשטעלונגען די ארטיקע פוילישע אינטעליגענץ. פאר זיי פלעגן מיר אָפדרוקן אין פויליש א קורצן אינהאלט פון דער פיעסע און זיי זיינען געווען זייער צופרידן.

פון די הכנסות האָבן מיר יעדעס מאָל צוגעקויפט נייע ביכער אין ביבליאָטעק.

די פוילישע יוגנט האָט זיך פארקוקט אויף אונדז און געגרינדעט זייערן א דראמאטישן קרייז און געשפילט אין פויליש, און די יידישע באפעלקערונג האָבן באזוכט אויך זייערע פאַרשטעלונגען.

אזוי האָבן זיך געשאפן קולטורעלע אנשטאלטן פון וועלכע מיר האָבן הנאה געהאט.

איך וויל דאָ דערמאנען די אלע וואָס האָבן אנטייליגענומען אין די פאַרשטעלונגען און נאָר אטייל פון זיי זענען לעבן געבליבן.

אין לעבן געבליבענע:	אומגעקומען דורך די דייטשן:
אהל (נאמיאט) יעקב געפינט זיך אין ישראל	בערגער חיים (חיים סאנעס)
באלאטניצקי ישראל געפינט זיך אין ישראל	זעליקאוו אלתר
באלאטניצקי ליבע געפינט זיך אין ישראל	סלונימסקי אסתר
וינר שרה	פרעסמאן הינדע
געפינט זיך אין קיבוץ אילון (ישראל)	קיוואוויץ רחל
שלאסבערג חיים	קווארטאץ אברהם
געפינט זיך אין קיבוץ אילון (ישראל)	קווארטאץ פעשע
שלאסבערג (שמידט) פערלע	ראמעס יצחק (איסאקעלע)
געפינט זיך אין קיבוץ אילון (ישראל)	שימאנאוויץ חיים
שקלוט הירשל געפינט זיך אין ישראל	שמידט יוסף
ריביזעווסקי פייגעל, געפינט זיך אין רוסלאנד	שמידט שולמית

חיה אהל—נאמיאט (געשטאָרבן אין כפר־סבא, ארץ־ישראל).

חיים שלוסברג (אילון)

הסתדרות השומר הצעיר בנליבוק

זה היה בשנת 1929. בארץ ישראל פרצו מאורעות דמים, שזיעזעו את דעת הקהל היהודית בעולם. החלה תסיסה גדולה ביהדות הפולנית ובעיקר בקרב הנוער היהודי.

הייתי אז בחור ישיבה. למדתי בישיבת ר' אלחנן וסרמן, בברנוביץ. התסיסה בקרב הנוער היהודי בפולין חדרה גם לבין כותלי בית הישיבה. האנטישמיות החריפה בגרמניה ועליית הנאציזם שם הגבירו את האנטישמיות בפולין שהיתה קיימת גם לפני כן. שאלתי את עצמי לאן? האם זוהי הדרך? האם הנוער בעיירה שלנו צריך להיות שקוע בתרדמה עמוקה, לא להחזיק את היד על הדופק ולא לחוש במאורעות הימים?

אז חל המפנה הגדול בחיי, עזבתי את הישיבה, חזרתי לחיים האפורים של העיירה. התאספנו כמה חברים וחברות והחלטנו, כי עלינו לקחת את גורלנו בידינו — וכך נוסד קן "השומר הצעיר" בנליבוק.

לא קלה היתה דרכנו. נתקלנו בסביבה אדישה. ההורים חששו לבניהם, שיעזבו אותם ויסעו לארץ ישראל. אבל החלטתנו היתה נחושה — והקן היה לעובדה.

שכרנו חדר, מעון הקן, שנהפך במרוצת הזמן לבית חם לנוער העיירה. מי אינו זוכר את השירה העממית, את הניגון החסידי ואת ביטויי הכמיהה לא"י, שבקע מהקן השומרי?

החלטנו לארגן עבודה תרבותית וחינוכית בין הנוער, ושיתפנו גם את תושבי העיירה. הקמנו ספרייה, ערכנו הצגות, הרצאות וארגנו פעולות למען הקק"ל. עזרה רבה מצאנו במשפחת יעקב וחיה נמיוט, שבאה לגור בעיירה שלנו. שניהם היו אנשים תרבותיים, בעלי דעות מתקדמות, והם נתנו לנו את מלוא עזרתם המוסרית. ביתם נהפך לקן שומרי שני. לחיה ז"ל קראנו "די מאמע פון קן".

לאט לאט השלימו גם ההורים עם קיומנו והיינו עבורם התקווה היחידה למוצא ממצוקתם. והתקווה היחידה היתה: עלייה לא"י.

בשנת 1933 יצאו חלק מהבוגרים להכשרה בסלונים. לצערי רק חברה אחת הצליחה לעלות ארצה לפני השואה. החברים שהיו שם ניספו יחד עם הוריהם בתופת הגרמנית.

עם בוא השואה שבק חיים גם הקן השומרי, וכאן ברצוני להזכיר את חברי היקרים מן הקן, את הילדים הרכים ואת חברי להכשרה: חיים ברגר שנפל בקרב, חיים שימנוביץ ודוד ברן שניספו בגיטו דבורץ.

יהי זכרם ברוך לעד.

א גרופע חברים פון "השומר הצעיר"

געשטאלטן

יעקב אהל (נאמיאט)

הרב הגאון ר' אריה לייב ראגאזניצקי זצ"ל

אונזער אלטער רב איז געווען בערימט אין גאנצן געגענט מיט זיין למדות און צדקות. ער פלעגט זיצן גאנצענע טעג און נעכט, דאוונען און לערנען. ביז 12 אזייגער באטאג פלעגט ער אפזאגן קריאת־שמע און נאכ־הער ביז פארנאכט דאוונען אין טלית און תפילין. ס׳פלעגן קו־מען צו אים יידן און קריסטן פון גאנצען געגענט זיך בענ־טשן, אין כאטש ער האט עס געהאט זייער ניט גערן, דאך אן א ברכה פון אים פלעגט קיינער ניט אוועקגיין. צוטרעטן צו אים האט מען געקענט נאר צווישן מנחה און מעריב. זיין עסן איז בעשטאנען פון א קיכל מיט א גלאז מילך פאר זון אויפגאנג און א שטיקל עוף מיט זופ נאך מנחה. נאך די רבהצינס טויט האט ער קוואטירט ביי אברהם סאלאוויי׳צ׳יק, און זיין פרוי פלעגט אים צוזעהן און באדינען.

א גרויסער בעל צדקה געווען. אלע געלטער וואס ער פלעגט באקומען פון פארשידענע מענטשן פלעגט ער גלייך צוטיילן צווישן ארימע לייט. פיר זין האט ער געהאט, אלע רבנים. דער עלטסטער, ר׳ נח ראגאזניצקי, מיט־גליד פון יוארשעווער ראבינאט; דער צווייטער, ר׳ שמעון טאפ, מיטגליד פון ווילנער ראבינאט; דער דריטער רב אין לייפציג; דער פערטער אן קיין שום אמט, נאר געזעסן און געלערנט תורה. זיין אייניציגע טאכטער

איז געווען די פרוי פון א באראנאוויצ׳ער בעווסטן וואלד־סוחר, חנן פייגמאן.

דער צדיק איז געבוירן געווארן אין יאהר 1849 אין ביאליסטאק און אין יאהר 18776 אויפגענומען געווארן ביי אונז אלס מרא־דאתרא, און געווען ביי אונז רב ביז זיין טויט אין יאהר 1932.

יהי זכרו ברוך.

רחל פלדמן

לזכרו של הרב יום טוב ליפמן גוטמן ז״ל

הרב יום־טוב ליפמן גוטמן ז״ל נחשב ככוכב עולה ב־שמי העולם התורני. הוא נולד בשנת תרס״ב (1902) לאביו, הרב ר׳ צבי הירש גוטמן, שכיהן במשך שנים כרב הקהילה היהודית ב־צ׳ובלס בסביבת אודיסה שברוסיה, ואחרי זה במשך תקופה ידועה שימש כמש־גיח רוחני בישיבת בית־יוסף בנברהדוק, ולבסוף במשרה דומה בישיבת „או־הל־תורה״ בברנוביץ׳.

באווירת בית אבא ובמחיצת גדולים וטובים נתחנך, עד שצמח והיה לאילן פאר. בימי עלומיו שקד על תורתו בישיבה קטנה בברנוביץ׳ ואחר כך בסלו־בודקה, סמילוביץ, ו„מיר״, במחיצתו של המשגיח הרוחני ר׳ ירוחם לייבוביץ׳ ז״ל, שהתחבב עליו מאיד עד שנחשב כאחד ממצוייני תלמידיו.

כאשר הרגיש שהגיעה שעתו להקים בית נאמן בישראל בא בברית הנשואין עם בתו של הרב מהורודישץ, ובשנת תרצ"ג (1933) נקרא לכהן כרבה של קהילת נליבוק, אחרי פטירתו של הרב הגאון, ר' אריה לייב רוגוזניצקי זצ"ל. עד מהרה התחבב מאוד על כל יושביה. הצטיין בזוך שכלו וביושר תבונתו, פקח ושנון ושופע אדיבות לכל מי שפנה אליו. טובי אישי התורה בליטא ניבאו לו גדולות. עתידו עוד היה לפניו והוא רק בראשית הדרך.

אולם פתיל חייו נותק בידי האכזרים הנאצים ימ"ש.

הוא ניספה יחד עם חלק מבני קהילתו בגיטו דוורץ, עוד לפני שמלאו לו ארבעים שנה.

ה' ייקום דמו. יהא זכרו שמור בקרבנו לעד!

אברהם וינר — חיפה

הרב יום־טוב ליפמן גוטמן — לזכרו

עדין נפש, יפה תואר, אביר רוח, ישר לב, תלמיד חכם, "סיני ועוקר הרים". עניו ושקט, אשר מעטים כמוהו ראיתי בימי חיי.

במשך כל שנות כהונתו כרב, וכל שנות מגוריו בביתנו לא שמענו תלונה כל שהיא יוצאת מפיו, לא על מצבו החומרי הקשה ולא על פגיעה בכבודו חו"ש.

מכובד מאיד היה, ולא היה מתאים ממנו לרשת את כיסא הרבנות אחרי קודמו, הרב הגאון אריה לייב רוגוז'ניצקי זצק"ל.

איזה מין משפחה נפלאה היתה זו, הוא ורעייתו; מזיגת כל הטוב והיפה שאפשר למצוא באשה עבריה בת־טובים. וכאשר נפטרה בדמי ימיה ועוד טרם מלאו לה 30 שנה, מיאן הרב להתנחם ולא נשא אשה. אביו וחותנו אף הם רבנים וגדולי־תורה, שידלוהו ודיברו על ליבו לשאת אשה, הוכיחוהו והוא מילמל בשפתיו כאילו אומר בעקבות הנביא מנבא החורבן: "לא תיקח לך אשה ובנים לא יהיו לך"... (ירמיהו, טז, 2).

ומי שלא ראה אותו מטפל בילדיו, בעזרת אמי, ציפה הי"ד, לא ראה צער גידול בנים מימיו. וכאשר הצורר טרף גוזליו באותו יום מר ושחור

מכתבו של הרב גוטמן ז״ל

בעיירה איווניץ לשם הובאו כל ילדי הסביבה לטבח, והוא נשאר שכול, אלמן מוכה שחין ופצעים, לא קילל יומו ולא התווכח עם בוראו ונשאר נאמן לגורלו. לא פסק מתלמודו רגע אחד.

הטיף לנקמה ברוצחים וצפה לראות בגאולת ישראל, ולא זכה להגיע לכך.

כקורבן עולה מסר נפשו על קידוש השם; הוא טליתו ותלמודו עמו.

יהי זכרו ברוך.

יעקב אהל (נאמיאט)

לזכר נעדרים

אחת המשפחות הותיקות ביותר בנליבוק היתה משפחת רוזובסקי. עוד לפני הרבה שנים, כשהיה קיים בית החרושת לברזל בקלצישצע שביערות נליבוק, היה אחד מבני משפחה זו מנהל של בית החרושת. המשפחה גדלה

משפחת קברטץ שנספו ומשפחת נמיוט יבד"ל

והתפזרה ברחבי העולם. אחד מהם היה לחזן הידוע בריגא שבלטביה ר׳ אריה לייב רוזובסקי ז״ל. אחת הבנות היתה לזמרת אופירה ב״מטרופוליטן״ שבניו־יורק ועוד ועוד.

כשהגעתי לנליבוק, מצאתי עוד ארבעה אנשים ממשפחתם, והם ר׳ אריה לייב, שנפטר עוד לפני השואה. בתו פסיה עם בעלה אברהם קברטץ, ובן אחות שגדל והתחנך אצלם — יצחק רמס. אברהם קברטץ זה היה מעורב בכל העניינים של יהודי העיירה ובא־כוחם בכל המוסדות הציבוריים במקום. הוא היה בין החקלאים הטובים ביותר באיזור. נוסף לכך היה גם מורה לעברית ולדת. מכל תלמידיו נותר רק בני ירחמיאל בחיים, וזאת משום שעלינו ארצה בשנת 1935. חלק מתלמידים אלה נפלו בגבורה כפרטיזנים, בנוקמם את דם אחיהם.

אברהם קברטץ מת מיתה אכזרית ליד נליבוק. בהיותו כבר בגיטו רוביז׳וויץ קיבל רשות מהמשטרה הגרמנית ללכת לנליבוק ולראות את מצבם

יצחק לוקשין, איסאקעלע ראמעס

של עצי הפרי בגנו. בבואו לעיירה, גירשוהו אנשי המשטרה המקומית ובדרכו חזרה הרגוהו, יחד עם בני איכרים מקומיים. הוא פרפר בין החיים והמות מספר שעות, עד שפרחה נשמתו הטהורה.

אשתו פסיה עם בן אחותה, ניספו בשחיטה האחרונה בגיטו דבורץ, יחד עם שאר יהודי הגיטו.

יהי זכרם ברוך!

פנינה וחיים שלוסברג

לדמותה של חיה נמיוט ז"ל

חיה היקרה היתה אדם מיוחד במינו, שאי אפשר כלל לתארו במלים. לב טוב וטהור היה לה. היא ניחונה ברגישות עמוקים ולעולם היתה מוכנה להבין את הזולת ולבוא לעזרתו.

אשה אצילה ותרבותית היתה. כשהתארגן קן „השומר הצעיר" בעיירה שלנו, התייצבה מיד לעזרתנו בכל פעולה תרבותית וחינוכית. ביתה החם היה פתוח תמיד לפנינו ולא פעם נעזרנו בעצתה הנבונה, וכל אחד מאתנו, גם באופן אישי, מצא בה משענת טובה ואוזן קשבת ותבונת מעשה, כדי להוציא אדם ממצוקתו.

היא היתה לנו אם ואחות. ויחד עם זה, חברה מסורה בלי גבול. לעולם היתה לנו שפה משותפת עמה. וידידות כנה שררה בינינו תדיר.

אחר השואה, כשהתחילו להתאסף בארץ שרידי ניצולי השואה, שוב נתגלתה חיה במלוא שיעור קומתה האנושית. בית יעקב וחיה נמיוט—אהל

בכפר סבא, היה פתוח לפני כל אחד מאתנו ונתקבלנו לתוכו בחמימות אבהית אמהית יוצאת מגדר הרגיל. בכך היתה לנו נחמה פורתא, ביתמותנו ובבדידותנו.

מחלה אנושה פקדה את חיה וגופה החלש והתשוש לא יכול לעמוד בה. ביום ז' בשבט תשט"ז (20.1.1956) נפטרה חיה לעולמה, והיא בת חמישים וחמש שנים.

יהי זכרה ברוך. לעד לא נשכחנה.

פערלע שמידט — שלאסבערג

ר' איטשע און חיה פריידל שלאסבערג ז"ל

וואר אין נאליבאק האָט ניט געפילט און אנערקענט מיט אכטונג אין ליבע די שטוב פון איטשע שלאָסבערג?

דאָס איז געווען א ליכטיקער וואַרימערווינקל. א זאטע שטוב פאר אלע היימלאָזע, עלנדע, הונגעריקע מענטשן און קינדער.

זייער באשעפטיגונג איז געווען א בעקערייי, גאלאנטעריי קראם און אויך אביסל ערד ארבעט, אייניגע פרוכט בוימער און בינשטאָקן, כאָטש זיי האָבן שווער און ביטער געארבעט, דאָך זענען זיי שטענדיק געווען גוטמוטיג און פול מיט האָפענונג אויף בעסערע צייטן.

איטשע, א ייד מיט א גאָלדענע הארץ, פול מיט הומאָר אין פאָלקס־טימליכקייט. חיה פריידל א זעלטענע ערליכע פרוי מיט א הייסע יידישע הארץ. זי פלעגט ניט שוינען קיין צייט און מי פאר שוצלאָזע נויטבאדערפטיגע. פון זייער שטוב איז קיינער הונגעריק ניט ארויס, און פיל נדבות פלעגט זי פארטיילן בסוד.

זייער שטוב איז אויך געווען א ליכטיגער, וואַרימער, זאמל פונקט פאר פיל יוגענטליכע פון שטעטל. ביי זיי האָט מען געפונען א גוטע היים און א געמיינזאמע שפראך. דער קאכעדיקער סאמאָוואר האָט אלעמען אָן אויסנאם מכבד געווען מיט הייסע טיי, אין די לאנגע ווינטערדיקע פראָסטיקע אָוונטן.

עהרע זייער אנדיינק!!

פערלע שמידט (שלאסבערג)

א יזכור ליכט פאר מיין טייערן זיידע און באבע ז"ל

ווער האָט ניט געקענט מיין טייערן זיידען און באבען, ר' פרץ און הינדע עפשטיין אין דער גאנצער אומגעגנד פון זאסוליע און נאוואפאליע? דאָרט האָט דער זיידע געהאלטן פיל יאָרן א מיל אין ארענדע. זייער ארבייטסזאם און פלייסיג האָט דער זיידע געפירט דעם געשעפט. ניט געשוינט קיין מי און צייט כדי צו פארדינען ערליך דעם פארהאָרעווטן ברויט, און צו ערציען זיינע קינדער אין גייסט פון גוטע ערליכע יידן.

פיל ארבייטסלאָזע יידן און פויערים האָט דער זיידע באשעפטיגט, זיין שטוב איז שטענדיק געווען בריים אָפען פאר דעם היימלאָזן געפאלענעם. און די באבע האָט מיט פרייד און מיט א אָפענע הארץ געגרייט דעם טיש פאר יעדן באדערפטיגן.

אין יענער צייט זענען אין זאסוליע געווען אויך דעם זיידנס 2 ברידער, ר' לייבע עפשטיין און ר' איטשע עפשטיין מיט זייערע פאמיליעס. שפעטער איז דער זיידע מיט די באבען אריבער קיין רוביזעוויץ'. די זין האָבן עמיגרירט קיין אמעריקע און ארגענטינע, 2 טעכטער שרה־אסתר און פייגל זיינען ליידער געבליבן אין פוילן און אומגעקומען אין געטאָ רוביז'עוויץ' און דווארעץ.

זייער עלטער איז געווען געדריקט און שווער. אין עלענד און אייגזאמ־קייט, און אין טיפן עלטער ביידע געשטאָרבן אין רוביזעוויץ' אין יאָר 1—1940.

עהרע זייער אנדענק.

אין טיפעניש פון מיין הארצן זיצן זיי ביי מיר און זיי ווייל איך ווידמען מיין גרעסטע אנערקענונג און אייביקע הייליקע ליבע.

א היבשן טייל פון מיינע שענסטע און בעסטע קינדער־יאָרן האָב איך ביי זיי זאָרגלאָז און גליקליך פארבראכט. מיט זייער פאטערליכע הייסע ליבע צו מיר, האָבן זיי פאר מיר געשאפן א ווארימען זאָרגלאָזן נעסט פון פרייד און גליק. ווי די זון אין הימל האָבן זיי מיין קינדהייט באלויכטן. אין זייער

שויס האָב איך געאַטעמט פריי און לידער געזונגען. דער גרויזאמער גורל האָט מיר מערדעריש געשטראָפט און אלע בעסטע און ליבסטע ביי מיר אזוי ברוטאל בארויבט. די הערליכע גליקליכע קינדער יאָרן זיינען אזוי אומ־ענדליך ווייט, און ווי מיט א שטויביקן שימל באדעקט — איז דאָך מיין טייערער זיידע און באבע שטענדיק מיט מיר.

אין שווערע קריטישע מאָמענטן זעה איך אזוי דייטליך זייער הערליכע געשטאלט. זייער ווארימע צערטליכע האנט איז שטענדיק אויסגעשטרעקט צו מיר, האלט מיר איך זאָל ניט אומפאלן ביז צום סוף. איך הער זייער גוטע שטימע מיט ליבע צו מיר: זיי שטארק אין מוטיק אונזער טייערסטע איינציגע פערעלע! האָף און גלויב אז די גוטע גליקליכע פארגאנגענהייט איז ניט פארשוווונדן, אז אונזער גרויסע זון וועט דיין פינסטערניש באלייכטן.

מיט ליבע און שטאָלץ טראָג איך זייער אנדענק, און אין אָפטע שווערע שלאָפלאָזע נעכט, ווען ס'באהערשט מיר א טיפע איינזאמקייט און נאגעדיקער ווייטאג, דערווארעם איך מיין פארגליווערטע עלנדע נשמה אין ווארעמען צערטליכן נעסט באלויכטן דורך דער הייסער זוניגער ליבע פין מיין אומ־פארגעסליכן זיידן און באבען.

גרוניע מארדעכאָוויץ—טיסענבוים, (קאנאדע)

צום אייביקן אנדענק!

מיין שטעטעלע נאליבאק,

מיט טרערן און ווייטאָק אין הארצן דערמאן איך מיינע הערליכע הייליקע אומשולדיג אומגעקומענע ליבע חבר'טעס: באשקע בלומע'ס, שרה בראכעס, חנה שמעון־לייזער'ס, כאשקע סאנעס, רחל סקליוט.

צוזאמען ארויס פון די ווינדאלעך, צוזאמען געגעבן דעם ערשטן טריט, צוזאמען געלערנט, צוזאמען געשפאצירט אין די לאנקעס אין וועלדער,

און געטרוימט וועגן צוקונפט, וועלכע ס׳איז פאר זיי ליידער ניט פאר ווירקליכט געוואָרן.

געווען אין שטעטעלע עטליכע פאָגראָמען. די קריסטן פון די ארומיקע דערפער האָבן צוראבירט די עטליכע יידישע אָרימע קראָמען. די יידן האָבן זיך ניט געגענגעשטעלט. געלאָזט זיי טאָן וואָס זייער הארץ האָט נאָר געגלוסט, ביז וואנען זיי האָבן זיך איינגעשטילט. אויך די שטעטעלע האָט זיך איינגעשטילט. שטיל ווי טויבן האָבן די יידן אראָפגעשלינגען דעם ווייטאָק.

אטייל קריסטן האָבן נאָכהער אָפגעבראכט א טייל פון די געראבירטע סחורות און האָבן געזאָגט אז זיי ווייסן ניט פארוואָס מען האָט זיי אָנגעהעצט קעגן אונזערע יידן וועלכע זיינען דאָך אזעלכע גוטע מענטשן.

געווען אויך שריפות אין שטעטל. דעם אפטייקערס הויז אוועק מיטן פייער. און א צווייטן פייער סאנעס הויז, שיינקעס הויז, זענען די קריסטן אָנגעלאָפן געראטעוועט און ניט געלאָזן די שטעטל צום גרונד גיין.

און מאשע־לאה׳ס שטוב האָט א דונער געטראָפן, און איידער מען האָט אַיין עמער וואסער געבראכט האָט זיך דער פייער פארשפרייט, און וויידער האָבן קריסטן געראטעוועט.

פון לעצטן פייער האָט שוין קיינער ניט געראטעוועט, און אין דעם פייער זענען אלע אונזערע טייערסטע און ליבסטע פארברענט געוואָרן.

מען האָט געשריען, געווייַנט, גאגלאצט מיט די אויגן צום הימל, געבעטן דעם אייבערשטן, גאָט העלף אונז, ראטעוועט אונז.

אָבער דער פייער איז געווען אזוי גרויס און דער רויך אזוי געדיכט, אז גאָט האָט ניט געקענט אראָפקוקן און זען דעם חורבן וואָס די דייטשישע רוצחים מיט זייערע מיטהעלפער האָבן געמאכט.

פערפלוכט זאָלן זיי זיין אויף אייביק!

ינואר 1967, קאנאדע.

גרונ׳ע מאַרדעכאוויץ—טיסענבוים (קאנאדע)

אן אַ מצבה

שטייט דער וואלד, ארום פאריתום׳ט
קוקט אראָפּ דער הימל, פארכמורעט און פארשעמט
אויף די שטעטעלע די קליינע

מיט ווילדע גראָז באוואקסן
אָן א מצבה.
ס׳איז אויך דאָ געווען אמאָל
לעבנס שיינע, באלויכטן מיט געשטאלטן
שטייגן די בוימער, מיט זייערע אומעטיקע בלעטער
ניטאָ ווער ס׳זאל זיך אויף זיי בעהאלטן.
שוואימען, יאגדעס, בעראוויקן
ניטא שוין ווער ס׳זאל זיך פון זיי קוויקן
ליגט די שטעטעלע באגראָבן
אונטער ווילדע גראָזן
ס׳פאלט אָן א בענקשאפט נאָך יענעם לעבן
די וועלט וועט מען קיינמאָל ניט פארגעבן.

ינואר 1967.

עקיבא שמעונוביץ

פרקי ילדות

לזכרם של הורי נליבוק הקדושים.

איך וויל שרייבן וועגן נאליבאק אין די יאָרן 1915 און וויטער.

די ערשטע זאך שרייב איך וועגן דעם אלגעמיינעם פאָטער פון נאליבאק. דער פאָטער פון נאליבאק איז נישט דער מענש פון היינטיקן דור. אין אונזער שטעטעלע, וועו דו ווילסט זען א מענש מיט פאלשע שטיקלעך, האָסטו ניט געטראָפן. דער וואָרט איז געווען א וואָרט, דער מסחר איז געווען ראיעל, קיינער האָט קיינעם נישט געגארט, געלט באָרגן איינער ביים צווייטן פאר דעם האָט מען זיך קיינמאָל נישט געקריגט און וועגן אומקערן צוריק איז נישט געווען קיין פראגע.

ווידער און ווידער וויל איך שרייבן די מנהגים פון די עלטערן. דאוונען און לייגן תפילין איז געווען איינע פון די וויכטיגסטע זאכן. וואָס הייסט נישט גיין דריי מאָל אין טאָג אין שול? נישט נאָר די עלטערן נאָר אויך די קינדער האָבן געמוזט דאוונען און לייגן תפילין, ווי אויך טראָגן ארבע כנפות. אפילו אין וועג האָט מען זיך ניט גערירט אָהן מיטנעמען תפילין. אין שול פלעגן זיצן פיינע בעלי־בתים, לערנען גמרא ומשניות און אנדערע האָבן געזאָגט תהלים.

מיט די אלטע לייט איז געווען א פארגניגן צו ריידן. זיי פלעגן דערציילן וועגן פאָראָמען אויף יידן, וועגן טרייבן פון די דערפער, וועגן ביליסעס פראָצעס און נאָך אזוינע געשיכטעס. וויפיל דו וועסט שרייבן און וויפיל דו וועסט שילדערן איז נאָך ווייניג צו דערציילן וועגן די יידן פון נאליבוק.

יעצט וויל איך שרייבן וועגן די מאמעס פון נאליבוק. די מוטער אין נאליבוק איז געווען נאָך וויכטיגער ווי דער פאָטער. וואו האָט זי נישט פארפילט איר ארבעט, אין קיך, אין שטוב, אין געשעפט און אין חדר. אין קיך געווויינטליך זאָל זיין כשר, אין געשעפט צו העלפן דעם מאן און ווי

זי האָט נאָר געהאט א מינוט צייט איז זי גלייך אריין אין געשעפט, אויסריכטן די קינדער אין חדר צום לערנען אין טאָמער איז געווען א וועקסל צו צאָלן און ס׳האָט געפעלט געלט איז ארויס די מאמע און באלד געבראכט געבאָרגטע געלט. איבעראל איז געווען די מאמע, מאכן פרי דעם שבת, בענטשן ליכט און ארויסגיין באגעגענען דעם פאָטער ווען ער קומט פון שול. אזא מאמע טרעף איך נישט היינט.

מיין פאטער, ר׳ יואל שמעונוביץ, זכרונו לברכה, איז געווען זייער א שטילער מענטש. ער האָט געוואוסט נאָר זיין ארבעט. איך האָב פון אים קיינמאָל נישט געהערט קיין שלעכטן וואָרט אויף קיין ייד נישט. פון שול איז ער קיינמאָל נישט געקומען אָן א אורח אויף שבת. מענטן, דורכפאָרער, דורכגעהער פלעגן שטענדיג ביי אונז שלאָפן אָן געלט. פלאץ איז שטענדיק געווען אין אונזערע צוויי גרויסע פיינע הייזער.

איך וויל דערמאנען איין יידן א צדיק ז״ל, וואָס מען האָט געהרגעט 8 קילאָמעטער אין וואלד פון דעם שטעטל נאליבוק. דער ייד איז געווען א מלמד מיטן נאָמען ר׳ אברהם שמואל פון דעם שטעטל נעגנעוויץ. נאָך די יום־טובים, צום אָנפאנג פון לערנען, איז ער געגאנגען ציפוס דורך דעם גרויסן וואלד. ער האָט געטראָגן ביי זיך נאָר דעם טלית און תפילין. די גויים האָבן אים אָנגעטראָפן און געהרגעט. אכט מאן פון נאליבוק זענען געפאָרן אים ברענגען צו קבורה. אזא צדיק גמור זכרונו לברכה איז שווער היינט צו טרעפן.

ר׳ משה סקלוט זכרונו לברכה איז געווען א פיינער בעל־בית און הייסער ציוניסט. ווען ס׳איז געקומען א שליח קלייבן געלט פאר קרן קיימת פלעגט ער אים אויפנעמען און העלפן אין זיין ארבעט.

מיין קוזין, ר׳ אליהו שמעונוביץ ז״ל, איז געווען א פיינער מאן און א גרויסער סוחר. קיינמאָל האָט מען פון אים נישט געהערט קיין הויך וואָרט. ער איז אומגעקומען מיט זיין פרוי און דריי קינדער אין דוואַרעץ.

ר׳ הרצל ז״ל פרסמן איז געווען איבעראל: וואו א קראנקער מענטש, וואו א אָרימאן פלעגט ער אימער אים העלפן. ווען א מענטש איז נפטר געוואָרן און ס׳איז נישט געווען קיין געלט צו מקבר זיין, פלעגט ער שוין העלפן מיט געלט.

ס׳איז דאָ מענטשן וואָס פרעגן פארוואָס האָבן זיך די מענטשן נישט קענן געשטעלט אין דער גרויסער היטלער׳ס שחיטה?

איך, עקיבא שמעונוביץ, וויל ערקלערן די לאגע אין וועלכע די יידן האָבן זיך געפונען אין די צייטן. די פיינט זענען געווען פון אייך זייט די דייטשן און אויך די דאָרטיגע באפעלקערונג, די פייערן ווי אויך די אנדערע איינוואוינער. דער ייד איז געווען הפקר פון אלע זייטן. דריי מאָנאטן זענען מיר נאָך געווען ביי אונז אין שטעטל נאליבוק ביז וואן מ׳האָט אונז ארויס־געפירט אין געטאָ רוביזעוויץ. מען האָט נאָך געהאָפט צו בלייבן אויפן פלאץ. איך בין געגאנגען ארויסנעמען קארטאָפל פון מיין גאָרטן. איז געקומען א פאסטוך מיט שעפסן און האָט מיר ארויפגעטריבן זיינע שעפסן אויף מיינע קארטאָפל. כ׳בין צו אים צו און געגעבן א פאָר קלעפ. פאר דעם האָב איך געקראָגן 17 מאָל מיט איין גומי קאנצ׳יק פון די נייע פאָליציי וואָס זענען פריער געווען ארנזערע שכנים, ווייל די גויע איז געלאָפן דערציילן די נייע דייטשע פאָליציי, וועלכע איז געווען אויפגעשטעלט פון די דאָרטיקע פויערן. איבעראל, וואו נאָר דער ייד האָט זיך געקערט האָט ער קיין אָרט נישט געפונען. לויפן אין וואלד און לאָזן הפקר א פרוי מיט קינדער האָט נישט יעדער געקענט.

פארן פארלאָזן די שטעטל נאליבאק אין וועג צום געטאָ האָבן מענטשן אויפגעקליבן זייערע גוטע זאכן און אוועקגעטראָגן די שכנים די גויים, ווייל זיי האָבן געגלויבט אז זיי וועלן צוריקקומען געזונט און די גוטע שכנים וועלן זיי אלעס אָפגעבן גאנץ. אזוי איז אלעס פארלאָרן געגאנגען און דאָס גאנצע פארמעגן איז געבליבן אין די גוויישע הענט.

איך מיט מיינע אויגן האָב געזען ווי די יידישע גוטס וואָס דורות האָבן אויף דעם געהאָרעוועט, איז געוואָרן הפקר און אלעס פארבליבן אין די הענט פון פויער. יעדן טאָג פלעגן זיי שטיין אין מארק און ווארטן, ווען וועט מען שוין ארויספירן די יידן און זיי וועלן קענען אָנפאנגען ראבירן. איך באוונדער ביז היינט די קרעפטן פון א מענטש צוצוקוקן און אויסהאלטן דאָס אלץ וואָס איז פאָרגעקומען ביי זיך און ביי יענעם פאר די אויגן.

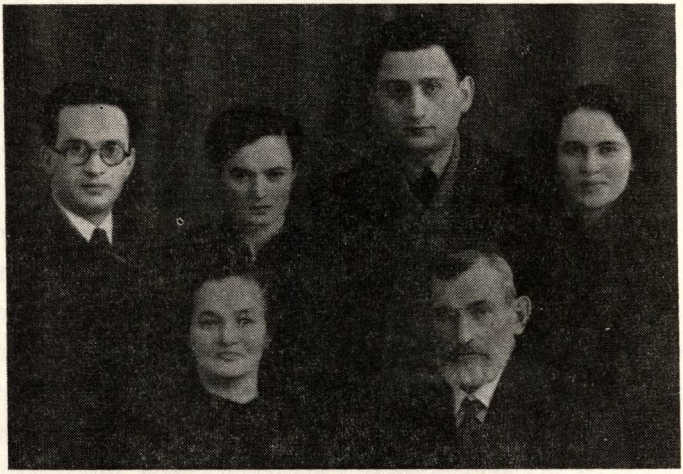
די שטעטל נאליבוקי איז געבויט אויף דעם באָדן פון א גראָף מיטן נאָמען פאלצפיין. דעם באָדן האָט מען געהאלטן אין צינצ. נאָכהער האָבן דאָס יידן

אויסגעקויפט אין אייגענטום. די שטעטל האָט געהאט דריי ריכטונגען אריינ־ צופאָרן. פון איין זייט סטאָלפצע, פון צווייטן זייט נאוורעדאק און פון דריטן זייט באקשט. אין דער ערשטער וועלטקריג 1914 ביז 1919 איז געווען א דורכפאָר פאר מיליטער. אין די 5 יאָר פון קריג איז די שטעטל געווען אין די הענט פון דריי מיליטער אקופאציעס: רוסלאנד, דייטשלאנד און פוילן.

אברהם וינר. (חיפה)

אהבתיך עיירתי (נליבוקי)

לזכר הורי: ברוך־מרדכי וציפה וינר, אחותי דובה ובעלה אהרן פולצ'ק ובתם רינה הי"ד.

משפחת וינר

אהבתי את גילך המופלג, את הדר שיבתך. איש אינו יודע בדיוק יום הולדתך. כבר בימי הביניים בתקופת שלטון האצולה הפולנית, היית תחנה חקלאית של אריסים, בה הוכו הצמיתים, ומכאן גם שמך — נליבוק, כלומר: הכה בגב — בלשון פילין העתיקה. באותו זמן כבר אהבו האצילים מבית רדזיוויל שבניסוויז' את יהודיך והעדיפו לשחק אתם במשחק השח־מט במקום יהודי העיר, שנבאש ריחם בעיני הפריץ.

גם הכובש הגדול נפוליאון — כך מספרת האגדה — השקה את סוסיו

במימי הנחל "לביודה", הזורמים בעיירה. המשורר הלאומי הפולני, אדם מיצקביץ, מזכיר אותך ואת יערותיך כמקום מקלט ומחסה לכל מורד במלכות, נרדף וסובל על דעותיו.

אהבתי את בית הכנסת שבעיירה, אשר איש אינו יודע מתי הונחו יסודותיו, עמודיו הישנים המטים לנפול; חלונותיו הישנים מנופצי השמשות, דלתותיו הפרוצות ללא מנעול ובריח, — אבל קדוש, קדוש, קדוש, היה הבית הזה. עת עברת על־ידו ולאזנך הגיעה תפילה חרישית או ניגון גמרא, נפעם לבך ונעצרת מלכת, כי ליד מקדש מעט צעדו רגליך. ובערבי שבתות נתמלא הבית מתפללים, ובערבי חג המה הבית עדת יהודים, ביניהם יהודי הכפרים הסמוכים, ה"יישובניקים". ראית יהודים שזופי פנים, מדובללי זקן, שדופי פיאות, גברתנים שריח השדה והיער נודף מהם, הם ובניהם הקטנים. ספק אם ידעו פרוש המלים שבתפילה, אבל בדבקות אמונתם ובאהבת יהדותם — אין איש מטיל פסק.

אהבתיך, רבי זצ"ל, הרב הישיש של העיירה — אשר אתה והעיירה חד־הם. גדול וצדיק, תמים וירא שמים, חסיד וקנאי לאמת. דיוקנך מול עיני — זקן ותשוש כוח, רכון על משנתו משעות הבוקר המוקדמות ועד חצות.

ויושרך, הרב ליפה הי"ד, אשר ראינוך הולך בעקבות קודמך, אלא שגורלך נחרץ למות על קידוש השם ולראות במו עיניך הרס ביתך, קהילתך ובית מקדשך.

אהבתי את היער העבות שלך, העמוק והסודי, רחב־הידיים, עשיר העצים, הצמחיה והמים; עשיר האגדות, האהבות והאכזבות, הפגישות ליד האגמים שבתוכם, — אשר היה לנו אחר־כך בן־ברית נאמן בימי עברה וזעם.

אהבתי את היהודים מובילי העצים ומודדי הקרשים, קמוטי הפנים, שדופי הזקן, חזקי השרירים, מגושמי הידיים והרגליים, — אבל רחבי הרגש וטובי הלב. בעלי הרגליים הגדולות והחזקות, הנתונות במגפיים משוחי עטרן ואשר סופר על אחד מהם, יהודי טוב ותמים, שביקש מגפיים חזקים — כי כוח רב לרגליו.

ואהבתיך עד תום את יהודיך, היוצאים עוד לפני האשמורת האחרונה, עת לא תכיר בין זאב לכלב, לעבור על הכפרים, לסחור בכל הבא ליד ולחזור

עם ערב לביתם, עשיר התינוקות ודל הרהיטים, ובאמתחתם קצת טרף למשפחתם.

ואהבתי את בעלי המלאכה שבעיירה, שידעו להטליא טלאי על גבי טלאי, ובגד לתפור, שיתאים לכל המשפחה.

וגאוותי על עובדי האדמה שבעיירתי. כמעט כולם חקלאים היו ובהשפעת חברת "איק"א" הפליאו לעשות בגן הירק, בגן התפוחים ובמכוורת. ומה רחב הלב בראותי לפנות ערב יהודים עובדי אדמה חוזרים מן השדה ומהניר, מי חרמשו ומגלו בידו, ומי מסיכת־מגן על פניו, כבועז ובני ישי נראו לי אז בעיני. ואזכור את אברהם קברטץ הי"ד, אשר למד והדריך את בני עיירתו בעבודת החקלאות.

ואהבתיכם החנוונים הדלים שבעיירתי, אשר בכל־מכל־כל היה סחרכם ומרכולתכם ואשר למעשה לא כלום היה בסחורתכם, ורכושכם ואוצרותיכם, — נער יספרם. — תבואה רבה ועצים אין סוף היו בשדות וביערות שבסביבה, אבל אחרים התעשרו מזה. כי ישרי־לב ואופי היו יהודי נליבוק, אף ישרי גב ונקיי כפיים.

ואהבתיכם בנים ובנות, תמירים וגאים הייתם, כשתולי זיתים כנים ונאמנים צמאי דעת וכמהי תורה. זכורני איך גמעתם ספר אחרי ספר מהספריה הקטנה שבעיירה, אותה יסדו אברהם קברטץ ז"ל ויעקב נמיוט יבל"ח, איך נרתמתם להכשרה ונאבקתם על עלייה למולדת — ונגדעתם בטרם עת.

וגאוותי עליכם, בני נליבוק, שידעתם להילחם בקלגסי הנאצים ובשלי־חיהם בני הכפרים. ידיכם לא רעדו לשרוף, להרוס, להרוג ולנקום. בין הראשונים הייתם בתנועה הפרטיזנית — ראשונים לקרב ולגבורה עילאית. כאריות נלחמתם בין חומות הכנסייה הנליבוקאית ועל מעשי גבורתכם יתחנך דור. עוד תהיו לאגדה בפיות בני הדורות הבאים.

וגאוותי עליכם, בני עיירתי, שידעתם בעת צרה לעזור לרעב, לנידח, לכושל ולמוכה.

אתפאר בכם, בני עיירתי, שלא היה בכם משתף פעולה עם האוייב האכזרי, הרוצח הארור. ב שום מקום וזמן ומקרה לא נזכר איש נליבוק כשכיר חרב, כשכיר השטן.

ואזכור ברטט את רעי וחברי הטוב, יצחק (איסק) רמס הי"ד, אשר יחד גדלנו, יחד למדנו וכה אהבנו איש את רעהו. יכולת להיות אתנו היום, אלא, מסירותך לדודתך החזירתך לרגע קט לגיטו ושם השיגתך יד המרצחים.

ואהבתיך, בית אבי — הבית הקטן והדל אשר כה חם וטוב היה לי בו. ואהבתיך, משפחתי — אם יקרה ומסורה, שעבדת קשה כדי שילדיך ילמדו תורה. ואתה, אב מסור ונאמן, הסתבכת בחובות וירדת מנכסיך תוך מאמץ להקנות השכלה לילדיך, אשר כה קשה היה להשיגה ליהודי בפולין.

קטנה, דלה ופשוטה היית עיירתי, אפילו בית קברות לא היה בך ואת מתיך הביאו לקבורה לעיירה דרבנה, המרוחקת 10 ק"מ, וכל העיירה קיימה ברגליה את המצווה הקדושה: "חסד של אמת" לנפטריך.

אבל אהבתיך, עיירתי, אהבתיך בכל לב, כל נימי לבי רועדים בי עת אזכרה בך, תמיד את לנגד עיני: בעונייך, בדלותך ובישרת לבך.

ובבואי היום לכתוב עליך — בדם אני טובל קולמוסי...

מילא אהל

הקפות

מי שלא ראה בשמחת ההקפות שבעיירתנו — לא ראה שמחה של ממש. לפי שבערב־חג זה היו שופעים בקרבו של "הקלויזל" והימנו אורות במידה שלא הסתגלה העין כלל להכילם, והיה נשפך האור בעד כל סדק וחריץ ונקבובית שבקירות ובתקרה — לא־כל שכן דרך הדלת והחלונות. כביכול הדליקו בו בפעם זו עשרת מונים של מנורות, נרות ונברשית ושלהבותיהם הרגילות, של יום ביומו ושבת בשבתו, קפצו ועלו ויהיו למשואות־משואות בוהקות. אף נוספו עליהן המון הילות די־נור, גבוהות ונמוכות, גוציות ומארכות, שבראשם של דגלי שמחת תורה. והיה הדבר דומה — להבדיל אלף אלפי הבדלות — לחג אורים בכנסיתם של גויים, אלא אצלם, גם אם ירבו האורות, מתפזרים בחללו הקעור של האולם הנישא ונותרים שם קרים וקודרים, ואילו — להבדיל שוב — אצלנו, כמו מצטופפים הם איש אל אחיו, מתחממים אחד באורו של רעהו ומתלכדים זה עם זה עד־כדי ריקוד בצוותא,

והחום, הבהירות והשמחה משתפעים מהם לכל עבר, עד שהעיניים מסתנוורות מהם והלב צר מהכילם.

ומשפעות־אור הללו נהנים ומזהירים חיים ודוממים מסביב. נדחקו ובאו לכאן כל בני העיירה ובנותיה, בלי יוצא מן הכלל, אפילו מתפקרים מן המהדרין שבמהדרין אינם מוותרים על שמחת־תורה ב״קלויזל״. מובן שהנשים, ובעיקר הצעירות שבהן, נטשו כולן בערב זה את עזרתן והן מצטופפות בקרבת הפתח וסיגרות עליו, ואף העזרה העלובה שבפתח בית־הכנסת נתמלאה רשרוש שמלותיהן וקול פטפוטן. ולמרות הצפיפות הרבה והנגיעה של איש בכתף רעהו ואיש בצד רעהו, לא אמר איש ״צר לי המקום, גשה לי״, אלא היפוכו של דבר: נדחקו עוד ועוד להרויח מקום לבאים מחדש, והיה ה״קלויזל״ מתנפח ומקבל לפנימו בלי־הרף, ככדור זה הקולט אויר לקרבו. ופני הכל נוהרים ושטופים טוב־לב וידידות. במידה שאין לראותה כלל ביום מן הימים האחרים.

ולא עוד, אלא שאף דוממים שבחדר זוהרים עתה כזוהר שבעת־הימים, כגון הפרוכת שעל ארון־הקודש שחוטי־כספה המשחירים מתנוצצים הלילה בזוהר־משנה וקורצים חיות ערנית לכל עבר; כגון לבני־התנור הרחב שבאחורי בית־הכנסת, שעטו לפתע ברק לא־מהם והם נראים כפניו של ״שיגץ״ בריא־לחיים, שפיטם עצמו בתפוחי־עץ, ולחייו גולשות מאודם. הבימה שבמרכז נתונה בטבורה של שלהבת אורים והיא כנישאת על־גבה וכעילה, בלי סיים עלייתה עולמית, בלהבה השמימה, ואילו את המתרחש מאחורי עמודו של החזן — לא תצלח הלשון לתאר בשום־פנים ואופן, וגם כי תשתחז ותקשוט עצמה בסממני־שפה כהנה וכהנה — לא יעלה בידה להביא לידי־גישום אלא חלק בטל בשישים...

שכן, מאחורי עמודו של הש״ץ נתקבצו ובאו כל צעירי־העיירה. ולא היו מבדילים בין שוע ודל, ולא מדקדקים בענייני־סיעות ומפלגות וכחות כבשאר ימות־השנה. שבשאר ימות־השנה מתרחקים, דרך משל, השומרניקים מן הבית״רניקים ולהיפך, ואינם באים לכלל נגיעה אהדדי אלא בשעה של תגרת־ידיים רחמנא ליצלן — ואילו הלילה הזה כולו השלמה ושמחה. אין מזכירין כלום מן המריבות וחילוקי־הדיעות, כי אם עומדים אלה בצד אלה ואלה כנגד אלה, גרונותיהם מלוטשות, פיותיהם נכונים, רגליהם

איתנות ואגרופיהם קפוצות — והם הופכים את משכן־האלוהים בין הקפה להקפה לסאון־סואן של שירה וצהלה והתלהבות לעילא ולעילא, עד אין־שיעור.

ורבנו הישיש זנח זו הפעם השנייה מאז תחילתה של השנה (ויותר לא יזניחו אם ירצה השם, עד השנה הבאה) את מקומו המכובד, שמאחורי העמוד ולימינו של ארון־הקודש לפאת־מזרח, והעמידו בלב שמח וברוח נכונה לרשותם של "הפרחחים". בפעם הקודמת היה זה בשעת נעילה של יום הכיפורים, שאז נוהג הרב להיות שליחו של ציבור בכבודו ובעצמו, לעשות בכל כוחותיו לחתום דינם של ישראל לחיים ולשלום — אלא שאז נשאר מקומו בפינה שומם ושקט, ואילו עכשיו...

עכשיו מצופפים שם, באותה זוית, בחורי־העיירה, פניהם סמוקות, חזיהם פועמים, אצבעותיהם טופפות ומניעים הם רגליהם הנה והנה, כסייחים אלה הרוקעים בקרקע בהריחם את האיבוס שעתיד להתגדש בקרוב ובמהרה. ברם, חובה עליהם להתאפק ולחכות עד שתבוא לקראת חלוקת הפסוקים של "אתה הראית לדעת", בטרם יתחילו בהקפות ממש.

מעבר לעמוד מזה, בחזיתו, עומדים בשעה זו החזן משמאל, הגבאי מימין והרב־הישיש, שזקנו הלבן נופל עד אבנטו ולמטה באמצע.

מסורת היא בידי הרבי להיות המחותן בחלוקת פסקי "אתה הראית", ואף כי מעולם אינו אומר לגבאי אימתי לכבד יהודי זה או אחר ממכובדי העיירה או את מי להקדים למי, ומראש ידוע גם לו וגם לגבאי שיקבל כל אשר יחליט האחרון — בכל זאת חייב הגבאי להתכופף לפני כל פסוק וללחוש על אוזנו של הרב שמו של המכובד שיעלה ויברך, וכיוון שקלט הישיש את השם שנאמר לו, הריהו מהרהר רגע עם נפשו, אחרי־כן מנענע ראשו ומסכים, ואך אז יפנה הגבאי אל החזן, וירעים בקולו.

זהו הנוהג, ולא יסטו ממנו כמלוא הנימה אפילו שהכל מצפים בקוצר רוח להתחלת ההקפות וההילולה. הילדים מניעים בדגליהם ועוד מעט קט יציתום אחד לשני ויעלה את בית־המדרש באש, חס ושלום; הנערות שבפתח כבר אין בכוח שריריהן להתמתח כלפי־מעלה ולראות מעל לראשים את הנעשה בטבורו של אולם; בעלי־בתים ופשוטי־עם מתנדנדים מרגל ימין אל רגל שמאל וחוזר חלילה ומזרזים ב"נו־נו"; ואין לומר שלהקת הבחורים

המתרכזת במקומו של הרב כמעט ויוצאת מכליה ומעמד לא תחזיק עד שיסיימו בכיבוד הפסוקים, פסוק לפסוק.

והנה נפתחו סוף־סוף דלתותיו של ארון־הקודש ומחלקים את ספרי התורה למוזמנים להקפה הראשונה. בראש יוצא החזן ובעקביותיו רבנו הישיש, מחבק את "תורתו" הקטנה — קטנה נתנו לידו, שלא תכביד משקלה בזרועותיו החלושות — באהבה ובדחילו ורחימו, ואחריהם נושאי־"התורות" האחרות, שניים שלושה במספר, ומסביבם וביניהם ובגבם ולפניהם — קהל רב של ילדים וילדות, נושאים דגליהם הדולקים אל־על, נדחקים ומתקדמים צעד בצעד, הללו מחייכים בהרחב־פנים, אחרים תוקעים עיניים תמיהניות בחללו של אולם, אך כאלה כן אלה מרווים נחת את הוריהם וקרוביהם המסתכלים בהם. תינוקות, שאין מתירים להם אבותיהם להלוך בתהלוכה, הורמו על ספסלים ו"עמודים", דגליהם שמוטים בידיהם כמו נשכחו מהם וכל מעייניהם לתהלוכת האורים שלנגד עיניהם.

הקפה ראשונה זו הקפה ארוכה היא, שכן הרב הישיש משתתף בה, ואין את כוח רגליו לרוץ עלי־אורח. מלבד זאת מסורת בידו לקנות את המצוות במתינות ובכוונה אמיתית. לשעבר, עד לפני שנים מספר, היה נוהג להכליל עצמו בכל הקפה והקפה ולא ויתר, אך מאז נחלש מאוד ואין בו אונים לשבע הקפות תמימות. משנה לשנה פחת מספרן ועתה הוא מסתפק בעל־כורחו בהקפה ראשונה. וכיוון שכך, מתאמץ הוא הרבי, לרכז כל נפשו ודביקותו בהקפה זו, והריהו מחזיק אחרי־החזן שלוש פעמים בזה אחר זה באמירת הפסוק ומתערב תוך כדי־כך בהנאה יתרה אצל כל אדם, שמושיט שפתו או קצות אצבעותיו לנשק לתורתו, ממצמץ בעיניו המצומצמות משמחה ואושר, וטיפות־זיעה מבצבצות על מצחו.

שאר הגברים הנושאים ספרי־תורה, נפרדים לרגעים מתהלוכה ממושכת זו לצדדין, מרימים ספריהם מעל לראשים, שגם רחוקים, וביחוד רחוקות, יזכו לגעת בהם בבהונות ולהגישן לשפתיים. הזקנות, שאינן יכולות להרשות את גופן להידחק בעזרת הגברים ונשארו מעבר למחיצה, מרמזות וקוראות ואינן מוותרות אפילו על ספר־תורה אחד. הצעירות שבפתח, ניתנה אמת להאמר, אינן משתוקקות כל־כך למגעה של תורה כמו לפירכוס הלב בעת הזימרה והריקודים, אם כי חלילה להן מהצטרף למעגלים...

אך החלו מתקרבים המקיפים לגמר סיבובם והחזן מסלסל בתגים אחרונים של מזמור־הפסוק — וכבר פרצה כנהר־איתנים השירה האדירה מפיות הבחורים שבקרן, והרי הם טופחים באגרופיהם על "העמוד" ועל הקירות לקצב, ורוקעים בכל און, ויש ביניהם המוחאים כף־אל־כף וזורקים אצבעות כלפי־מעלה. בקצרה:

"וטהר לבנו, אי, וטהר לבנו, אי, וטהר לבנו לעובדך באמת"...

והולך הזמר ומתגעש וצעירים וזקנים מחזיקים יד ביד, מניחים זרוע על־שכם, והרב הישיש בתוכם — אינו מוותר — וחגים במעגל, אמנם לאיטם, על־פי קצבו של הזקן, אך בעצימת עפעפיים ובהטיית־גרון ובנענוע־גו, כמקובל וכמושלם. ולא תנוח דעתו של הישיש, עד שלא יחוג שניים או שלושה סיבובים וראשו השב יהלך סחור־סחור על כתפיו, ועד שייאלצו להושיבו על ספסל בטרם יצנח לארץ. אותה שעה תהיינה השירה וההתלהבות במרום קיצן והתקרה והקירות חושבים להתפקע מחום־המזג ובעיקר מן הטפיפות והטפיחות.

ועם כל הקפה משתלהבות הרוחות והעליצות מרקיעה מעלה־מעלה והקהל כולו נסחף בזרם השירה והריקוד. ובהתקרב ההקפות האחרונות, כשאנשים מן הדור הצעיר מתכבדים בספרי־התורה, ושירי־הקודש כבר נדלו מנרתיקי־גרונותיהם של המזמרים ראשונה, פותחים אז בלא חשש ובלי־מעצור בשירי חול. כלומר: בשירים מארץ הקודש, ובית המדרש הישן והנושן, הניצב בקושי על ארבעת כתליו בלב־לבה של גלות רחוקה, בין עמים נכרים ועוינים, מתמלא רינה כבירה של פזמוני־חלוצים ו"הורות" מבנין ארץ־ישראל. והשמחה — מי יתארנה! הזיעה ניגרת בנחלים והגרון ניחר, וכבר כמעט אינו שר אלא כעין נוער — אך בלי הרפית! דווקה עתה, דווקה עכשיו...

אותה שעה יטה עצמו הרבי הישיש, שכולו נהרה, אל אחד הבחורים העומדים ראשונה מאחורי־העמוד, שחור עיניים ובעל רעמת שיער מתולתלת, חלוצניק מן המשובחים ולוחם בחירוף נפש מלחמת הציונות העובדת בעיירה, יצבוט באוזנו וכה יאמר לו:

— אַי אפיקורסים. אפיקורסים! הן את השמים אתם עתידים לקרוע בקול־המון שלכם, הן יכולים אתם לשנות גזר־דין של מעלה שנחתם ביום הכיפורים.

— ומה בכך, רבי? — יענהו אותו בחור במשובה — הרי אין בכוונתנו אלא לשנותו לטובה, ופרט לכך, כמדומה לי שנאמר, רבי, "קול המון כקול שדי".

— נו, נו — מנענע הישיש בראשו — אילו אך כיסיתם בלוריות אלה שלכם ולא התרוצצתם בראש כל־חוצות גלויי־ראש, ככופרים בעיקר ר"ל, כי אז אולי היתה צעקתכם מתקבלת...

— הקדוש ברוך הוא, רבי, יהיה חייב לקבלנו גם ככה — מעז הבחור דנן — כיוון שבניו אנחנו סוף־סוף...

— חילול השם, אי חילול השם! — מתרעם הרב הישיש תרעומת מעושה, בעוד שלאמיתו של דבר הריהו נהנה בלבו מחריפותו של אותו בחור — אפיקורסים מועדים, ואין לכם דרך אחרת בלתי־אם לעלות לארץ־הקודש, שהרי שם לפחות ישיבתכם בה תגן עליכם ותכפר על חוצפתכם כלפי־שמיא, ובזכותה אתם עומדים לפני הקדוש ברוך הוא...

— ואתה זכה תזכה עמנו, רבי!

בינתיים באה אל קיצה ההקפה, והשירה עם הריקוד מתעוררים מחדש, בכפל עוז ובמשנה התלהבות.

אומקום

זכרונות

געווידמעט מיינע טייערע עלטערן משה און פרומע חנה מיין ברודער און שוועסטער מיט זייערע פאמיליעס ז"ל.

לאה'לע און מוסיע סקליוט ז"ל

געווען איז אמאל א קליין שטעטעלע, וועלכע האט געהייסן נאליבאק. זי איז געלעגן אין דער מיט פון דער נאליבאקער פושצע. געלעבט האבן דאָרט בערך 50 יידישע משפחות, פשוטע און ארעמטליכע האראפאשניקעס. קיינעם נישט באעולט, קיינעם קיין שלעכטס געטאן און דאך איז די יידישע נאליבאק אפגעמעקט געווארן פון דער ערד, דורך דייטשן און די קריסטליכע שכנים, און פון אלע איהרע יידן זענען איבערגעבליבן 25 מאן בסך הכל. געווען איז אמאל א שטעטעלע נאליבאק...

מיין פאטער משה, א רעליגיעזער ייד, און מיין מוטער פרומע חנה, געבוירן אין וואלאזשין, זענען געקומען קיין נאליבאק נאך פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה. מיר זענען געווען 5 קינדער, איך, מיין ברודער חיים־ישראל, מיינע שוועסטער שרה־רשה, רחל און דבורה און זיי אלע זענען אומגעקומען דורך דייטשע הענט.

אונזער שטוב א הילצערנע איז געווען אין מיטן פון שטעטל, מיר האבן בעארבעט ערד און פרוכט געמטנער, בינשטאקן און אויך געהאט א קלייט. מיר זענען ניט געווען קיין גבירים אבער געמאכט א שיינעם לעבן.

מיין פאטער איז געווען א הייסער ציוניסט. ביי אונז אין שטעטל איז געווען א העברעאישער לערער, יוסף שמידט און אפט פלעגט ער מיט מיין פאטער, מוצאי שבת, צופארן אין דער דערבייאיקער שטעטל דערעווענע (10 ק״מ ווייט) צונויפרופן דעם עולם דערציילן וועגן ארץ־ישראל און קלייבן געלט פארן קרן קיימת.

מיטן אויסברוך פון דער רוסיש דייטשישע מלחמה האבן זיך אנגעהויבן אונזערע צרות. א טייל פון די ארטיקע קריסטן האבן געווארט מיט אומגעדולד אויף די דייטשן און אנגעפאנגען אנטאן אונז צרות.

דערווייל פלעגן זיי אנפאלן אפילו אויף איינצעלנע רויטע ארמייער, הרגענען זיי, צונעמען זייער געווער און שטיוול. עטליכע טעג האט געדויערט ביז די אפטרעטנדע רויטע ארמיי איז אדורך אונזער שטעטל. איינמאל איז אריין צו אונז א שיכורער לייטענאנט מיט א נאגאן אין האנד און געפאדערט בראנפן, אז ניט וועט ער אונז שיסן. מיר זענען צולאפן פון שטוב. מיין שוועסטער דבורה האט אנגעטראפן צופעליק א אוטו מיט נ.ק.וו.ד. און געבעטן הילף קעגן דעם שיכור. זיי זענען אריין אין שטוב און געפינען

אים נישטערן אין אונזערע זאכן. זיי האָבן אים אַרויסגעפירט, אין דרויסן אים דערשאָסן אין זענען אָפּגעפאָרן.

די קריסטן האָבן עס אויסגענוצט קעגן אונז, טענהנדיק אַז דער אָפּיציר איז געווען הונגעריק און געבעטן ברויט, אנשטאט ברויט האָבן די יידישע נ.ק.וו.ד. אים דערשאָסן. זיי האָבן דעם דערהרגעטן שכור אריינגעטראָגן צוריק צו אונז אין שטוב און פארמסרט מיין פאָטער פאר די דורכגייענדע רוסישע זעלנער, וועלכע האָבן ניט געפאָרשט די זאך, אָבער מיטגענומען מיט זיך דעם פאָטער. נאָך 2 טעג מארשן, דערגייענדיק צו ראקאוו, זענען זיי באשאָסן געוואָרן דורך דייטשע פאנצער אויטאָס, אין טומעל האָט מיין פאָטער זיך אָפּגעגנבעט און צוריקגעקערט קיין נאליבאק.

דערווייל האָבן די יונגע אָרטיקע שקצים מיט דער איינשטימונג פון די דייטשן געזומען די מאכט אין זייערע הענט, געראבירט יידישע גוטס, געשלאָגן אונז און פארגוואלדיקט יידישע פרויען און מיידלאך. ס׳איז ניט געווען וואהין צו אנטלויפן און קיין מעגלעכקייט צו געגנשטעלן זיך. מיר זענען געווען צוטומעלט, באווילדערט פון דעם אלעס און ס׳איז ניט געווען ווער ס׳זאָל אונז א עצה געבן וואָס צו טאָן.

אין א געוויסן טאָג (ארום חנוכה) האָט מען אונז באפעלט אין פארלויף פון 2 שעה צו פארלאָזן אונזערע הייזער און גיין קיין רובייזשעוויץ. מיר האָבן אין האָנט געפאקט אביסל זאכן. דעם לעצטן מאָל געוואָרפן א בליק אויף אונזערע פאריתומטע היימען ווו מיר זענען געבוירן געוואָרן און מיר האָבן געהלומט אונזערע שיינע חלומות פון יוגנט און צוקונפט און מיט געבויגענע קעפ מיט די פעקלעך אויפן פלייצע און שטעקן אין האָנט געלאָזן זיך אין גלות. נאָך פאר אונזער אָפּגיין האָבן די קריסטן געזומען ראבירן די הייזער און זוכן אין דער ערד טאָמער האָבן מיר פארגראָבן גוטס.

פארנאכט, מידע און צעבראָכענע זענען מיר אָנגעקומען קיין רובייזעוויץ.

אין געטאָ רוביזעוויץ

די אָרטיקע פֿאָליציי האָט אונז באַגעגנט מיט געשרייען און גומענע שטעקענס און געטריבן אונז אין די הייזער. אין טומעל האָב איך זיך צושיידט מיט מיינע עלטערן און אריינגעכאפט זיך אין דער ערשטער שטוב, א לייַדיקע אָן טירן און דער ווינד האָט געשפּאַצירט איבער די צימערן. מידע און הונגעריקע זענען מיר געפאלן אויף דער פֿאָדלאָגע און געציטערט פון קעלט. בערך א האלבע שעה שפּעטער זענען אָנגעקומען די יידן פון שטעטעלע וואלמע וועמען ס׳האָט געטראָפֿן דער זעלבער גורל וואָס אונז, אין שטוב צו אונז זענען אריין א גרופּע וואלמער יידן. פלוצלינג האָט א פרוי אויסגעבראכן אין היסטעריש געשריען, איהר פּיצל מיידעלע וועלכע זי האָט א גאנצן טאָג געטראָגן אין איהרע הענט איז פארפרוירן געוואָרן אויף טויט...

אייניקע טעג שפּעטער האָט אויסגעבראָכן א שרפה אין אונזער שטוב און זי איז פארברענט געוואָרן. מיט מיר האָט זיך אויך געפּינען מיין שוואָגער פייוועש אגינסקי פון שטויפּץ (שפּעטער אומגעקומען אלס פּארטיזאן, דערהרגעט געוואָרן אין פאדזערנער וואלד דורך זיינע רוסישע חברים פּארטיזאנער).

דער רוביזעוויצער יודענראט האָט זיך אויפגעפּירט זייער אנשטענדיק און געטאָן אלעס וואָס ס׳איז מעגלעך געווען, כדי צו העלפן אונז, טראָץ דעם איז דער לעבן געווען שווער און מען האָט געהונגערט, ס׳איז געווען קאלט און ס׳איז ניט געווען קיין האָלץ צו ווארימען די הייזער. מיר פלעגן ביינאכט זעגן בוימער פון יידישן בית עולם, בוימער וועלכע אין אונזערע אויגן זענען געווען הייליקע און אריינגנבענען עס אין געטאָ. אבער ווי איז געווען צו יענע ווען די פאָליציי פלעגט זיי כאפן אויסער דעם געטאָ...

מען פלעגט אונז שלעפּן אויף פארשידענע ארבייטן און ניט ווייל מ׳האָט זיך געניטיקט אין אונזער ארבייט, נאָר כדי צו ערנידערן אונז און צו פיניקן.

איך מיט מיין משפחה און מיין שוואָגער אגינסקי זענען ארויסגעשיקט געוואָרן פון ריביזעוויץ מיטן לעצטן טראנספּאָרט, שבועות צייט.

אין שטעטל זענען נאָר דאן פארבליבן די קראנקע און אלטע, וועלכע זענען שוין ניט פעהיק געווען צו ארבייטן און זיי האָט מען אויסגעשאָכטן א קורצע צייט נאָך אונזער פארלאָזן דעם געטאָ.

מיין טאָכטערל לאה׳לע האָב איך אָפגעשיקט (דורך א קריסט פאר א גוטער בעלוינונג) קיין סטויפץ צו איר באבע העניע אגינסקי, געמיינט האָב איך איר דורכדעם ראטעווען, אָבער דער גורל האָט געוואָלט אנדערש, און אויפמאָרגן נאָך יום כפור 1942 איז זי צוזאמען מיט איהר באבען ערמאָרדעט געוואָרן אין סטויפצער געטאָ.

די בילד פון רוביזעוויצער געטאָ אין טאָג פון אונזער פארלאָזן שטייט שטענדיק פאר מיינע אויגן: די הייזער, לייַדיקע פון מענטשן, שטיין פארוויסטע, מיט אָפענע טירן און פענסטער און דער ווינד שפילט מיט זיי פארמאכט און עפענט זיי, ווי רוחות וואָלטן ארומגעגאנגען אין די הייזער. הייזער וועלכע נאָך א פאָר יאָר צוריק זענען געווען פול מיט לעבן און שמחה. פון וואנען ס׳האָבן זיך געהערט יוגנט געזאנג און קינדערשער געלעכטער, זענען איצט טויט פונקט ווי זייערע אייגנוואוינער, קוקן ארויס אויף דער וועלט און פרעגן א שטומע שאלה: פארוואָס האָט איר אויסגעטויט אונזערע משפחות און בארויבט אונז פון זיי?

נאָך א יידישע קהילה, נאָך א יידיש שטעטל — רוביזעוויץ איז אָפגעמעקט געוואָרן פון דער ערד.

גרויס זענען געווען די עינויים פון אונזער וועג. די אָפגעשטאנענע האָט מען געשאָסן, אין די דערפער האָבן די קריסטן געקוקט אויף אונז ווער מיט שמחה און ווער מיט צער, אייניקע האָבן זיך אפילו אייגנגעשטעלט און געוואָרפן צו אונז ברויט. שפעט אין אָוונט זענען מיר אָנגעקומען קיין נאליבאק און מ׳האָט אונז פארשפארט אין א שטאָל. מיינער א באָקאַנטער קריסט צעכאנאוויץ האָט אייגנעלייגט וועלטן אין דער פאָליציי מ׳זאָל מיר ערלויבן די נאכט נעכטיקן ביי אים אין שטוב. ווען מ׳האָט אונז ארויסגע־טריבן קיין רוביזעוויץ האָט זיין וויב אונז פאָרגעלייגט איבערלאָזן ביי איהר אונזער מיידעלע לאה׳לען און זי וועט איהר אויסבאהאלטן, אָבער דאָס קינד האָט זיך ניט געוואָלט שיידן מיט אונז. געוועזן זענען אויך גוטע קריסטן, אָבער ליידער זייער ווינציק...

אין געטאָ נאווארעהדאק

אויף מאָרגן האָט מען אונז ווידער געמארשירט מיט דער זעלבער אכזריות ביז מיר זענען אָנגעקומען קיין נאווארעהדאק און מ׳האָט אונז פארשפארט אין געטאָ, וועלכער איז געווען ארומגערינגעלט מיט א הויכן פארקן פון ברעטער און שטארק געהיט. דער דאָרטיקער יודן־ראט און די יידישע פאָליציי זענען געווען ניט בעסער ווי די דייטשן. זיי האָבן געמיינט אז וואָס מער זיי וועלן אונז פיניקן וועלן זיי אלץ מער געפונען חן ביי די דייטשן און אויסקויפן זיך אליין פון טויט. זיי פלעגן אונז נישט לאָזן אריינטראָגן קיין פראָדוקטן און געהיט מיר זאָלן ניט אנטלויפן פון געטאָ און ראטעווען זיך. זיי אליין האָבן געזויפט און געשיכורט. איינער פון די פאָליציי הערצעלע פלעגט ארומגיין שטענדיק מיט א גומענעם שטעקן און פלעגט שלאָגן פאר יעדער קלייניקייט מכות רצח. און ס׳האָט זיך געראַטעווט א שלומקעלע יעצט אין ארץ, אויך איינער מאזורקעוויץ. דעם מאזורקעוויץ האָב איך געטראָפן אין וואלד אין 1943 און איבערגעגעבן צום קאָמאנדיר זארין, וועלכער האָט אים באשולדיקט אלס פאררעטער פון יידישן פאָלק און מיטארבייטער מיט די דייטשן און ארויסגעטראָגן א פאסיקן אורטייל טויט־שטראָף. די איבריקע פאָליציאנטן און יידן ראט זענען אומגעקומען פון די דייטשן.

עס ווייטאָגט צו דערציילן אזעלכע זאכן, אבער די צוקונפטיקע דורות דארפן ווייסן אז אויך צווישן אונז זענען געווען איינצעלנע פאררעטער און זיי עס נישט שיינקען. ביי די וועלכע דער יידן־ראט האָט חושד געווען אז זיי ווילן אנטלויפן פון געטאָ פלעגט מען ביי נאכט אויסטאָן באָרווען און צונעמען די שיך.

אויך מיר און מיין פרוי מוסיע און פייוול אגינסקי האָבן זיי געכאפט און אריינגעווארפן אין קעלער. אָפּגעהאלטן אונז דאָרט עטלעכע טעג, יעדן אָוונט פלעגט קומען „שלומקעלע״ און צונעמען אונזערע שיך און צוריק געבן אויף מאָרגן.

יעדן טאָג פלעגן אָנקומען שרעקליכע בשורות פון שחיטות אין די ארומיקע שטעטלעך, וועלכע זענען אויסגעפירט געוואָרן דורך די ליטווינער

און דייטשן, ס׳וועלט זיך פארגעסן יענע צייטן, אנטלויפן פון די זכרונות — און כ׳קען ניט...

ערב די שחיטה

תשעה באב 1942 איז ארויס א קלאנג אז מען גרייט א שחיטה אין אונזער געטאָ. אין א געוויסן טאָג האָט מען אונז צונויפגעזאמלט אין די פוילישע קאשארן און מיר זענען ארומגערינגלט געוואָרן דורך ליטווינישע רוצחים. מיר האָבן פארשטאנען אז דאָס איז אונזער לעצטער טאָג, די וועלכע האָבן געפרובט אנטלויפן זענען דערשאָסן געוואָרן דורך די ליטווינער.

דער געביטס קאָמיסאר טראוב, וועלכער איז געווען א באווסטער רוצח האָט גענומען לייענען א רשימה און געהייסן די דערמאנטע ארויסגיין פון די שורות, מיר האָבן נישט געווסט וואָס דאָס הייסט אָבער געפאָלגט. אויך איך און מיין שוואָגער אגינסקי זענען געווען צווישן די אויסגעליינטע. צוזאמען א 200 מאן, מען האָט אונז פארשפארט אין אַ שטאַל און א ליטווינער האָט אונז געהיט. ביי אייניקע האָבן זיך געפונען פינגערלעך אָדער גאלט און זייענדיק זייער דורשטיק האָבן מיר עס געגעבן דעם ליטווינער ער זאָל אונז געבן אביסל וואסער. ער האָט אונז אריינגעטראָגן א פעסל מיט רעגן וואסער, פארשטינקענע אָבער דאָך וואסער. מיר האָבן יעדער אראָפגעשלינגען נאָר עטלעכע טראָפענס, וויל עס האָט נישט געקלעגט פאר אזוי פיל מענטשן. נאָך א פאָר טעג אזעלכע האָט מען אונז צוריקגעבראכט אין געטאָ "פערעסינקע" און דאן האָבן מיר זיך דערווויסט אז מ׳האָט אויסגעשאָכטן אלע איבריקע יידן, דאן איז אומגעקומען מיין פרוי מוסיע ע״ה אויך בלומע שימאנאוויץ פון נאליבאק, רחל באלאטניצקי, אשר קויפמן מיט זיין פרוי חיה־מערע און 2 טעכטער, רבקה נאמיאט מיט איהר פלימעניק (א זוהן פון איהר ברודער גערץ, וועלכער איז געווען אפטייקער אין קארעליץ) האָבן באגאנגען זעלבסמאָרד ביים אראָפשלינגען

סם, כדי ניט אריינצופאלן אין די הענט פון די רוצחים, איהר ברודער יעקב אהל (נאמיאט) געפינט זיך אין תל־אביב פון 1935.

אויך אייניקע רוביזעוויצער זענען אומגעקומען אין דער שחיטה.

די געטאָ איז געווען ליידיק פון מענטשן, נאָר קערפערס פון דער־שאָסענע האָבן זיך געוואלגערט אויף יעדן טריט און שריט, דאָס זענען געווען די וועלכע די מערדער האָבן געפונען בעהאלטענדיק זיך און זיי דערשאָסן אויפן אָרט. ריחות פון צעפוילטע קערפערס, בלוט און צעריסענע גלידער האָבן מיר געפונען אין געטאָ. מיר האָבן אויך געפונען צעריסענע ספר תורות אויפן גאס און מיר האָבן עס שפעטער מקבר געווען. דאָך איז געלונגען עטלעכע מענטשן פון געטאָ אויסבאהאלטן זיך און נאָך אונזער צוריקקומען האָבן זיי גענומען ארויסקריכן פון די בעהעלטענישן. דאן האָבן מיר געטראָפן א קראעליצער מיידל בערך 17 יאָר אלט, וועלכע האָט זיך געראטעוועט פון ברידער קבר. די קויל האָט איר נאָר פארוונדעט און זי האָט זיך געמאכט ווי טויט, און ביי נאכט ארויסגעקראָכן פון אונטער די טויטע. די מיידל האָט דערציילט:

מ׳האָט אלע יידן געצוונגען זיך אויסטאָן נאקעט און קניען הארט ביים ראנד פון די גריבער. ליטווינער און לאטישן אונטער דער אָנפירונג פון געביטס קאָמיסאר טראוב, האָבן געשאָסן אויף די קניענדע מיט מאשין געווער. די ערשטע קרבנות וועלכע האָבן זיך באוועגט נאָך אין קבר האָבן די רוצחים נאָכאמאָל געשאָסן. דער קבר איז געווען פול מיט קערפערס און אויבן האָט מען באשאטן מיט עטוואס ערד, קוים איז זי ארויסגעקראָכן פון אונטער די טויטע און גענומען גיין אין פעלד אליין ניט וויסנדיק וואוהין. פון ווייטן האָט זי דערזעהן בוימער און צוקומענדיק האָט זי דערזען אויך א שטוב. זי האָט אָנגעקלאפט אין טיר, דער פויער איז באלד ארויס אָבער דערזעענדיק איר איז ער געבליבן געלעמט: נאקעט און אינגאנצן באגאָסן פון בלוט. ער האָט איר געבראכט וואסער ארומוואשן זיך. פארבונדן איר ווונד און געבראכט א אלטע קלייד און אזוי האָט זי זיך צוריק אריינגעגנב׳עט אין געטאָ. פון די איבערלעבונגען האָט זי זיך גערירט פון זינען וויל פלוצלינג האָט זי גענומען ריידן ניט צו דער זאך: אז די מענטשן אין גרוב האָבן געטאנצט מיט איהר, אפילו די ערד

און הימל האָט געטאנצט מיט איהר. מיר האָבן ניט געוווסט מיט וואָס צו העלפן איר און אויך ניט געקענט העלפן איר ווייל מיר אליין זענען געווען הילפלאָז און האלב משוגע...

אונזער ארבייט איז יעצט געווען צו פארקלענערן דעם געטאָ און מאכן דעם צוים ארום געטאָ העכער און שטארקער.

אנשטאט א געלע לאטע האָט מען אונז יעצט אָנגענייט נומערן פון פאַרנט און אויפן פלייצע. מען האָט אונז געפירט קיין דז׳עטל ארבייטן אין טארטאק. ארום זענען שוין אלע שטעטלעך געווען יידן ריין נאָר אין דווארעץ זענען נאָך געווען יידן. אין געטאָ איז יעצט געווען בלויז איין יידישער פאָליציאנט, אויך דער יידן ראט האָט שוין געזעען אז זייער סוף וועט זיין ווי אונזערער, מען האָט שוין מער ניט געשלאָגן און ניט געשטערט צו אנטלויפן. נאָר די ליטווינער האָבן געהיט דעם געטאָ.

דאָם אנטלויפן פון גיטאָ

מיר האָבן געמאכט א לאָך אין צוים, פארמאסקירט עס ביז ס׳וועט ווערן פינצטער און דאן אנטלויפן, כאָטש מיינע ביידע פיס זיינען דאן געווען קראנק און שטארק געווייטאָגט.

פון אונזער פלאן צו אנטלויפן האָבן געוווסט נאָר עטליכע פערזאָן און צוזאמען האָבן מיר באשלאָסן אנטלויפן פון גיטאָ. ס׳איז צוגעפאלן די נאכט, מיר האָבן אָפגערוקט די ברעטער פון צוים און געוואָרט ביז דער פאָליציאנט האָט זיך דערווייטערט און דאן געגומען לויפן אין פעלד, ערווארטענדיק יעדע מינוט אז מען וועט אונז דערזען און שיסן. אָפלויפענדיק אזוי עטלעכע קילאָמעטער האָבן מיר זיך אָפגעשטעלט כאפן דעם אָטעם און דערזען אז מיט אונז זענען נאָך עטלעכע פרעמדע מענטשן, וועלכע זענען צוגעשטאנען צו אונז דעם לעצטן מאָמענט זענדיק אונז אריס־גנבענדיק זיך פּן גיטאָ. מיר זענען יעצט געווען א גרופע פון 10 מאן. מיר האָבן געגומען ווידער לויפן אליין ניט וויסענדיק וואָהין. פלוצלינג האָבן מיר דערפילט אז מיר טרעטן אויף א ווייכע מאסע. מיר האָבן זיך

צוגעקוקט און דערזעען אז מיר טרעטן אויף די ברידער קברים, וועלכע ,ענען געווען פארשאָטן מיט ווינציק ערד און געזונקען. שוועד צו איבער־ געבן אונזערע געפילן: דאָ ליגן אונזערע נאָענסטע און טייערסטע, ארום וואלגערן זיך נאָך טיילן פון זייערע מלבושים, און פון דער ערד שטרעקן ארויס דאָ א האנט און דאָ אַ פיס, ס׳איז געווען שוידערליך און אין הארצן, וועלכע איז געווען שוין פארשטיינערט פון די אלע צרות האָט געמוסן ברענען דער פייער פון נקמה... דער לעבן האָט פאר אונז פארלאָרן זיין טעם, נאָר איין געפיל איז געבליבן — לעבן או נקמה נעמען...

ס׳האָט געמוסן טאָגן, ס׳איז ניט געווען וואו צו בעהאלטן זיך, מיר זענען אונטערגעקראָכן אונטער די קוסטעס אין פעלד. ארום אונז זענען געווען פאסטוכער מיט זייערע בהמות . אויב זיי וועלן אונז באמערקן וועט קומען אונזער סוף. אזוי זענען מיר אָפגעלעגן ביז פינסטער און ווידער געלאָזן זיך אין וועג. דריי נעכט זענען מיר געגאנגען ביז מיר זענען דערגאנגען צום ניעמאן, געגנבעט א לאדקע און אדורכגעשיפט זיך דעם טייך. אויפן צווייטן זייט ניעמאן האָבן מיר זיך געפילט זיכערער, די ערטער זענען געווען אונז מער באקאנט. מיר זענען צוגעקומען צום דאָרף קלעצישק אין נאליבאקער פישצע.

באקאנטע קריסטן האָבן אונז געגעבן עסן און מיר האָבן זיך דאָרט אָפגערוט אפאָר טעג און דאָרט האָט זיך אונזער גרופע צוטיילט. איך, מיין שוואָגער פייוע און די גראניער זענען אוועק צוזאמען. 2 נעכט זענען מיר געגאנגען ביז מיר זענען געקומען אין גראן. די וועג איז געווען מסוכן, אין די דערפער האָט זיך די פוילישע יוגנט אָרגאניזירט אין סאמאכאוצעס און געלויערט אויף יידן און פארטיזאנער. אין צערעביין האָט מיר א באקאנטער קריסט פאָרגעלייגט אויסבעהאלטן מיר, כ׳האָב אים אָפגעדאנקט אָבער ניט איינגעשטימט צו באהאלטן זיך. כ׳האָב געוואָלט נקמה נעמען פון די מערדער און צושטיין צו די פארטיזאנער. אין גראן ביי א צופאל האָב איך זיך געטראָפן מיט א קריסט, וועלכער האָט געארבעט פאר די פארטיזאנער. ער האָט מיר מיט מיין שוואָגער געגעבן ביקסן און ביינאכט צונויפגעפירט מיט די פארטיזאנער. מיין קאָמאנדיר האָט געהייסן יוז׳יק און זיין פערטרעטער סאשקה דערעווא.

אין פּאַרטיזאַנקע

אין פּאַרטיזאַנען לאַגער האָב איך געטראָפן עטלעכע יידן פון דער מיר און אסך קריסטן "וואסטאצ'ניקעס". מיין ערשטע אויפגאבע אלס פּאַרטיזאַן איז געווען צו פירן א גרופּע קיין ניוונע און נעסצערעוויץ, שאפן פּראָדוקטן. די וועג האָב איך געקענט אויף אויסווייניק. צוקומענדיק צו ניוונע האָבן מיר די פערד געלאָזן אויסערן דאָרף און געלאָזן זיך אויספּאַרשן דעם מצב. אין מיטן דאָרף האָבן מיר באמערקט א ליכט פון אַ הויז. מיר האָבן זיך צוגעגנבעט צום פענסטער און דערזען אינווייניק פּאַליציאַנטן זיצן ארום טיש, טרינקען און לאכן. מיר האָבן ארומגערינגלט די שטוב און געזומען שיסן דורך די פענסטער, זיי האָבן געענטפערט מיט שיסעריי פין בוידעם און פון א דערבייאיקער שטוב. ס'האָט זיך פארבונדן א קאמף. מיר האָבן דערשאָסן 2 נאליבאקער פאָליציאַנטן, באוווסטע חוליגאנעס, דעם דריטן האָבן מיר געזומען א לעבעדיקן, אָבער נאָר א אויספּאָרשונג האָט מען אים אויך דערשאָסן. איינער פון אונז מיטן נאָמען קאלקע איז שטארק פארוווונדעט געוואָרן און אין עטלעכע שעה שפּעטער געשטאָרבן.

מיר האָבן אויסגעפירט פארשידענע אויפגאבן, אונטערגעריסן באנען, בריקן, אסך פארטיזאנער, צווישן זיי פיל יידן, זענען געפאלן אויספירענדיק זייערע אויפגאבן. כ'האָב ניט געטראכט וועגן טויט. אין אייניציקער געדאנק האָט מיר באוועגט — נקמה! ענדע קריג האָב איך באקומען א מעדאל ערשטן ראנג.

אין 1943 יאהר אין קאמפף מיט די דייטשן בין איך פארווונדעט געוואָרן אין פוס און אין קאָפּ אין דאָרף פראנציקעווע, נעבן הראדאק.

די דייטשן וועלכע זענען געווען "העלדן" אין אויסשטן אומבאוואפנטע יידן, ווייבער און פיצלעך קינדער, זענען פארוואנדלט געוואָרן אין ווערים וועו די פארטיזאנער פלעגן זיי כאפן. ס'פלעגט איבלען קוקענדיק ווי זיי פויזן אויף די קני און בעטן רחמים אויף זיך.

ענדלעך איז געקומען די באפרייאונג. א 20 מאן האָבן מיר זיך צוריק־געקערט קיין נאליבאק און געפונען דאָרט בלויז חורבות פון אונזערע

הייזער, די קריסטן פון די ארומיקע דערפער האָבן אונז באגעגנעט מיט א שמייכל? — דו לעבסט נאָך?

מיר האָבן אפילו ניט באוויזן נוקם זיין זיך אין זיי. די סאָוויעטישע מאכט האָט אונז גלייך ענטוואפנעט. פארשעמטע און צובראָכענע זענען מיר אוועק קיין איוועניץ. דאָרט בין איך אָפגעווען צוויי יאָהר און דאָרט באקאנט זיך מיט מיין איצטיקער פרוי אידה, א מינסקער, וועלכע האָט אויך פארלוירן איר משפחה. מיר האָבן אָבער דאָרט ניט געקענט פאר־בלייבן. ס׳איז ניט געווען פאר אינז קיין היים. יעדער שריט האָט אונז דערמאנט אונזערע אומגעקומענע משפחות און פריינט און זייערע מערדער.

און מיר האָבן באשלאָסן נעמען ווידער דעם וואנדער שטעקן אין האנט, פארלאָזן די לאנד פון אונזער אומגליק און זוכן די וועג צו אונזער אייגן לאנד, ארץ־ישראל.

מיטן ענטשטיין פון דער יידישער מדינה האָבן מיר ענדלעך דערגרייכט אונזער ציל — געקומען צו זיך אהיים!

סולע רוביזעווסקי—רובין (ניו־יאָרק)

א יזכור ליכט פאר א גאנצע משפחה

צום אנדענקונג פון שלמה רוביזעווסקי ז״ל מיט זיינע 6 קינדער

וועלכע זיינען אומגעקומען דורך די טרפה׳נע דייטשישע פארבלוטיקטע הענט.

שלמה רוביזעווסקי ז״ל איז געווען איין איינגעזעסענער ייד אין נאליבאק, א פרומער און האראפאשנער וואָס פלעגט זייער שטארק האָרעווען 6 טעג אין דער וואָך ארומפאָרענדיק אין די גרויסע נאליבאקער פושצע און אין די ארומיקע דערפער, איינקויפענדיק אלעסדינג וואָס ס׳הט זיך נאָר געמאכט און אין איינציגן רוה־טאָג שבת פלעגט ער זיין קראנק פון דער

ארבעט פון א גאנצע וואך, אבער זונטיג פארטאג פלעגט ער ווידער זיין אין וועג אין דער פושצע, און ער האָט געהאט פאר וועמען צו זאָרגן: א פרוי מיט 6 זין און 3 טעכטער.

זיין פרוי טייבע ז״ל איז געשטאָרבן נאָך פאר דער צווייטער וועלט קריג, און די מוטערליכע פליכטן זענען געפאלן אויף זיין יונגע טאָכטער פייגל. זיינע זין איצע, שמעון און דוד זענען שוין געווען חתונה געהאט און געהאט אייגענע געשעפטן, וועלוול האָט געלערנט אין א סעמינאר אין וואַרשע.

וועלוול (זאב) רוביזעווסקי ז״ל

אין 1939 יאָר האָבן די סאָוויעטן פארנומען דאָס שטעטל און צוזאמען מיט אלע אנדערע געשעפטן אויך קאָנפיסקירט זיין קראָם און שטוב.

נאָכן פארנעמען דאָס שטעטל דורך די דייטשן און ווען זיי האָבן פארטריבן אלע נאליבאקער יידן קיין רוביזעוויץ איז אויך זיין גאנצע פאמיליע פארטריבן געווארן אהין. און דאָרטן האָבן די דייטשישע רוצחים

אומגעבראכט דעם פאָטער מיט זיין זון שמעון, דעם צווייטן זון דוד האָט מען געהארגעט אויף די דראטן פון געטאָ.

זיין זון איצע מיט זיין פרוי דבורה (שקלוט) מיט זייער זונעלע מולע און די שוועסטער שרה און חנה האָט מען פארטריבן קיין דווארעצער גענאָ און דאָרט זענען זיי אומגעבראכט געוואָרן צוזאמען מיט די איבעריקע יידן אין דער שחיטה. אויסער איצען, וועלכער אין דאן געווען אויף ארבעט אויסגערן געטאָ און איז פון דאָרטן אנטלאָפן אין וואלד און געבליבן לעבן דערווייל.

טראגיש איז געווען דער פאל מיט ברוך און וועלוולען. זיי זענען נאָך פון פריהער אנטלאָפן פון געטאָ און זיך אויסבאהאלטן ביי א קריסט, זיי זענען אייניגע מאָל געקומען אין געטאָ און אגיטירט די יוגענד זיי זאָלן אנטלויפן אין וואלד, ביז וואנען די יידישע פאָליצייי האָבן געכאפט ברוך'ן, אים שטארק אָנגעשלאָגן און פערזאגט אז ער זאָל זיך ניט מער באווייזן אין געטאָ.

נאריש מענטשן, זיי האָבן געמיינט אז דערמיט וועלן זיי ראטעווען די איבעריקע יידן פון געטאָ. די ברידער האָבן באשלאָסן נאָך איינמאָל אריינגיין אין געטאָ און ארויסנעמען זייערע צווייי שוועסטער, אָבער יענע נאכט האָבן די דייטשן ארומגערינגלט די געטאָ און אויף מאָרגן געמאַכט די אלגעמיינע גרויזאמע שחיטה. אנטלויפן פון געטאָ איז שוין דאן ניט געווען קיין שום מעגליכקייט, זיי און נאָך אייניקע יידן האָבן זיך באהאלטן אין א סכראן, וועלכע זיי האָבן צוגעגרייט פון פריהער, אבער דאָס האָט זיי ניט געהאָלפן, די רוצחים זענען געגאנגען פון שטוב צו שטוב, אויסגע־פונען די פארבאהאלטענע און זיי אומגעבראכט. וועלוולען און ברוך'ן האָבן זיי ניט באמערקט, אָבער עטוואס שפעטער זענען די רוצחים ווידער געקומען, געפינען וועלוולען מיט א רעוואָלווער אין האנט און גלייך אים דערשאָסן, אויך האָבן זיי דאן דערשאָסן זיין קוזין אריה שימאנאוויץ פון נאליבאק. ברוך איז געלעגן פארבאהאלטן אונטער פעקלעך זאכן און אויף אים איז געפאלן דער טויטער קערפער פון זיין ברודער און זיי האָבן אים ניט באמערקט. נאָך זייער אוועקגיין האָט ברוך ארויסגענומען פון די הענט פון זיין טויטן ברודער דעם רעוואָלווער און באהאלטן זיך אין

זעלבן הויז אונטער א בעט האלטענדיק גרייט דאָס געווער צו שיסן אין די דייטשן און נאָכהער אין זיך.

דוד רוביזעווסקי ז״ל

3 טעג איז ער אזוי געווען פאר־באהאלטן. ניט פארשטייענדיק וויאזוי האָבן אים די דייטשן ניט געפונען, כאָטש זיי זענען אייניגע מאָל אריינ־געגאנגען זוכן לעבעדיקע יידן אום זיי צו ערמאָרדן.

ביינאכט איז ער אנטלאָפן פון שטוב און פון לאגער און זיך צוזא־מענגעטראָפן מיט נאָך עטלעכע אנט־לאָפענע יידן. אין א וואָך ארום האָט ער זיך צופעליג באגעגנט מיט זיין ברו־דער איצען און צוזאמען אוועק אין די וועלדער ביז וואנען זיי זענען אָנגע־ק׳מען צו די פּארטיזאנער גרופּע פון ביעלסקין אין נאליבאקער פושצ׳ע.

ביי די פּארטיזאנער האָבן ביידע אויפגעטאָן זייער פיל און כאָטש עטוואָס געזונמען נקמה פון די רוצחים פון זייער פאָלק און משפחה. זיי ביידע זענען געווען זייער גוטע און איבערגעגעבענע פּארטיזאנער און גרייט אויסצופירן יעדער באפעל.

ברוך איז אם ענדע געווארן איין אדיוטאנט ביים קאָמיסאר סעמיא־טאוויץ א גוטער קריסט און יידן פריינד, איצע איז געשטאָרבן באלד נאָך דער באפרייאונג. פאקטיש איז זיין נשמה שוין לאנג געווען טויט נאָכן אומקומען פון זיין גאנצע משפחה.

איך בין איין נאוואהרעדקער, און איןווינטער 1942 אנטלאָפן פון געטאָ צוזאמען מיט נאָך אייניקע מיידלאך און זיך אויסבאהאלטן אין די וועלדלעך פון יענער געגנט ביז וואנען מיר זענען אָנגעקומען אין ביעלסקיס אטריאד, דאָרט האָבן מיר זיך אין ווינטער 1943 געטראָפן מיט

אייניקע יידן, וועלכע זענען לעבן געבליבן פון דווארעצער שחיטה אין זיך אויך פאראייניגט מיט ביעלסקיס אטריאד. א טייל פון זיי האבן געהאט געווער, און זענען שוין דאן געווען גוטע פארטיזאנער איך האב זיך באקענט מיט איינעם פון זיי איצע רוביזעווסקי, וועלכער איז מיט א פאטערליכער טרייהייט געווען איבערגעגעבן צו אונז עלענטע מיידלאך.

איצע רוביזעווסקי מיט זיין פרוי דבורה (פון שטוב סקליוט) ז״ל

געהאלפן אונז מיט וואס נאר עד האט געקענט און מיט אלע מעגליכקייטן. געדופן אונז מיטן נאמען טייערינקע קליינינקע שוועסטערלעך. דארט האב איך זיך אויך באגעגענט מיט זיין ברודער ברוך, וועלכער איז יעצט מיין מאן. זיין ברודער גוט׳ל און שוועסטער פייגעל, וועלכע זענען לעבן געבליבן געפינען זיך איצט אין מינסק און האבן ביידע פון דאסניי אויפגעשטעלט

משפחות. אפשר וועט זיך וועו ס׳איז אויפעפענען די אייזערנע וואנט וואס טיילט אונז אזוי גרויזאם פונאנדער, אוו מיר וועלן זיך קענען טרעפן צוזאמען אוו פאראייניגן די רעשטלעך פון די פאמיליע וועלכע איז אזוי גרויזאם אומגעבראכט געוואָרן.

די יידישע קליינע אָבער איינגעוואָרצעלטע שטעטעלע נאליבאק איז שוין מער ניטא. די הייזער פארברענט אוו די אלע יידן אומגעבראכט דורך די פארבלוטיקטע דייטשישע רוצחישע הענט.

זאָלן זיי צוזאמען מיט זייערע מיטהעלפער זיין פארפלוכט אויף אייביק.

מיינע עלטערן אוו שוועסטער זענען אומגעקומען אין יאהר 1943 אין נאוואהרעדאק. יתגדל ויתקדש שמיה רבא.

SHULA RUBIZEVSKY - RUBIN, New York, America.

HANDS OF BLOOD

Shlomo Rubizevsky of blessed memory, was a citizen of Nalibok, a religious and active man who worked very hard six days a week in the big surrounding forest of Nalibok, and surrounding settlements, buying all that he was able. On the one day of rest,- Shabbath, he used to be sick from the work of the past week, but early Sunday morning, he was again on his way in the forest. He had for whom to worry; a wife, six sons and three daughters.

His wife Teyba of blessed memory, died before the second World War and so the motherly responsibilities fell on his young daughter Feigal. His sons Ichy, Shimeon and David, were already married and had their own businesses. Valval learnt in a seminar in Warsaw.

In 1939 when the Soviets took over the town, they confiscated, together with all other businesses, Shlomo Rubizevsky's business and house.

After the Germans had taken over the town, and after they had chased all the Jews of Nalibok to Rubizevitch, including Shlomo Rubizevsky's family, the German murderers killed him and his son Shimeon, and his second son David was killed on the barbed wire of the Ghetto.

His son Ichy with his wife Deborah (Shklut) and their son Mula

and sisters Sarah and Chana, were chased to the Dvoretzer Ghetto, where, except for Ichy who was working out of the Ghetto and who from there escaped to the forest, so in the meantime stayed alive, they were massacred together with the other Jews.

Tragic was the lot of Baruch and Valval. They had earlier escaped the Getto and were hidden by a Christian. They came a few times to the Ghetto to urge the youths to escape to the forest, until the Jewish Police caught Baruch and beat him up, and instructed him not to show himself again in the Ghetto. Stupid men!!! They thought by this they could save the rest of the Jews in the Ghetto. The brothers decided once more to enter the Ghetto and to take out their two sisters, however, the previous night the Germans had surrounded the Ghetto and by morning had wrought a terrible massacre, so that there was no hope of escaping the Ghetto. They and a few other Jews hid in a bunker which they had earlier prepared, but this did not help them as the murderers went from house to house discovering the hidden Jews and killing them.

However, they didn't notice Valval and Baruch, but later the murderers returned finding Valval with a revolver in his hand and immediately shot him, together with his cousin Aryeh Shimanovitz from Nalibok. Baruch was lying hidden under some parcels and on him fell the dead body of his brother, so they didn't notice him. After the Germans left, Baruch took out the revolver from his dead brother's hands and hid in the same house under a bed, keeping ready the weapon to shoot the Germans and then himself.

Three days he was thus hidden. not understanding how the Germans didn't find him, eventhough a few times they went around searching for living Jews to kill.

One night he escaped from the house and from the Ghetto and met a few other fleeing Jews. A week later by coincidence, he met his brother Ichy, and together went to the forest till they met the partisan group from Bialsky, in the Nalibok forest. With the partisans they both did a lot and at least took a bit of revenge on the murderers of their people and family. They were both very good and devoted partisans and were ready to undertake any mission. Baruch finally became an Attendant to the Commissar Semiatavich, a good Christian and friend of the Jews, and Ichy died soon after the liberation, eventhough in reality, his soul was long ago dead, after the death of all his family.

I, Sula am of Navoredok, and in the winter of 1942, I escaped the

Ghetto together with another few girls, and hid in the forests of that vicinity, until we came to Bialsky's regiment, and there in the winter of 1943, we met a few Jews who had survived the Dvoretzer massacre and who had also joined Bialsky's regiment. A few of them had weapons and were already good partisans. I became a friend of one of them, Ichy Rubizevsky, who with a paternal devotion was devoted to us orphaned girls. He helped us with all he could possibly do. He called us dear little sisters, and there I also met his brother Baruch, who is now my husband. His brother Gutal and sister Feigal, who stayed alive, are now in Minsk and have both started new families. Perhaps, when the iron curtain that separates us so much, will open, we will be able to meet and unite the remanents of the family which was so greatly destroyed.

The small Jewish, but steadfast town, Nalibok, is no more.
The houses were burnt, and all the Jews massacred by the bloody murderers' hands.
Let them be cursed forever.
My parents and sister were killed in 1943 in Navoredok.
Magnified and sanctified be His great name.

חיים שלוסברג, (קבוץ אילון)

זכרונות

געווידמעט מיינע טייערע עלטערן יצחק און חיה פרידע שלאסבערג און מיין אומפארגעסליכע שוועסטער גרוניע

נאליבאק א קליין שטעטעלע וועלכע האָט זיך געפונען צווישן די וועלדער פון באווסטע אין פוילן נאליבאקער פושצע וועלכע איז געווען צושפרייט אויף הונדערטער קילאמעטער.

די יידישע באפעלקערונג האָט געווינט אין שטעטל זייט הונדערטער יאָרן און פאר די צווייטע וועלט מלחמה האבן זיך געפונען ביי 300 פערזאָן.

צוגלייך מיט דער קריסטליכער באפעלקערונג האבן זיי געלעבט אין גאנץ שווערע מאטעריעלע באדינגונגען. דער עיקר עקזיסטענץ איז געווען

געבויט אויף קליין־האנדל און מלאכה און אויך אויף לאנדווירטשאפט.

די יידן הדבן קוים פערמאגט אויסצוהאלטן א חדר אין וועלכן ס׳פלעגט לערנען א געדונגענער רבי פון א צווייטע שטעטל. און א טייל פלעגן פאַרן לערנען אין די נאַנטע ישיבות. נאכן ענדע פון ערשטע וועלט קריג איז נאליבאק געוואַרן א טייל פון דער פוילישער רעפובליק. די מאכט האַט געעפנט א צוואנג פאַלקס־שולע פאר אלע קינדער אַן אויסנאם.

אנשטאט דעם רבין האַט מען שוין געבראכט א העברעאישן לערער וועלכער האַט אויך געלערנט די קינדער אלגעמיינע בילדונג נאַך דעריין וויַ זיי פלעגן קומען פון פוילישע צוואנגס־שול. אין 1925 יאַר האַבן די ברידער שאליט אַפּגעקויפט די וועלדער און אַנגעהויבן זיי שטארק צו בעארבייטן. א דאנק דעם איז געוואַרן די עקאַנאַמישע לאגע פון דער גאנצער באפעלקערונג אסאך בעסער.

ס׳האַט זיך אַנגעהויבן א קולטורעלע און פארטייאישע טעטיקייט. מ׳האַט געגרינדעט א ביבליאַטעק אוּן אויך יוגנט אַרגאַניזאציעס „השומר־הצעיר״ און „בית״ר״. און מען האַט אַנגעהויבן צו טראכטן וועגן עליה קיין ארץ־ישראל. עטליכע בחורים מיט מיידלאך זיינען אוועקגעפאַרן אויף הכשרה, אַבער צוליב די קליינע צאַל סערטיפיקאטן וואס די ענגלישע מאנדאטן מאכט האַט געגעבן איז נאָר אין אידישע מיידל, שרה וייַנער, געלונגען אַנצוקומען קיין ארץ־ישראל פאר די צווייטע וועלט קריג.

אין יאָר 1933 ווען היטלער איז געקומען צו דער מאכט אין דייטש־לאנד, איז דער אנטיסעמיטיזם אין פוילן געוואַרן נאַך שטארקער, און ס׳האַט אויך ניט אויסגעמיטן אונזער שטעטעלע וואס ביז יעצט זיינען געווען די באציאונגען צווישן די אידן און קריסטן גאנץ גוטע. אונטער דער אַנפירונג פון פוילישן גלח האַט זיך אַנגעהויבן א עקאַנאַמישער באַיקאַט און די עקזיסטענץ פון די יידן איז געוואַרן צוריניירט. אדאנק דער געזעלשאפט „איק״א״ וועלכע האַט געפלאנצט אויף אונזערע געטנער פרוכט בוימער און געבראכט בינשטאַקן און אויסגעלערנט אונז ווי צו באשעפטיקן זיך דערמיט, האַט זיך די מאטעריעלע לאגע אביסל פארבעסערט.

אין 1939 קורץ פאַרן אַנפאל פון די דייטשן אויף פוילן, האַט מען

מאַבילידירט אויך אינזערע יוגנט און ארויפגעלייגט אויף אונז א שווערע קאַנטריבוציע.

לויט דעם רוסישן דייטשישן אָפמאך איז נאליבאק אונטערגעפאלן אונטער דער הערשאפט פון די סאָוויעטן. אלע אונזערע יוגענטליכע האָבן זיך אומגעקערט פון פראָנט, און קנאפע 2 יאָר האָבן מיר געלעבט אונטער זייער הערשאפט. די יוגענט האָט באקומען פערשידענע ארבייט ביי דער מאכט און אלס יידן האָבן מיר ניט געליטן.

נאָכן אויסברוך פון סאָוויעטיש־דייטשישער קריג איז נאליבאק באלד אָקופירט געוואָרן דורך די דייטשן. אטייל פוילישע יוגענט האָבן געשאפן א ארטיגע פאָליציי וואָס האָט מיטגעארבייט מיט די דייטשן און אָנגעמאכט זייער גרויסע צרות די יידישע באפעלקערונג.

אין נאָוועמבער 1941 האָבן די דייטשן אויפגעקליבן די גאנצע אידישע באפעלקערונג און זיי פארטריבן אין געטאָ רובזיזוויץ. אין משך פון 2 שעה האָבן אלע יידן געמוזט זיך צושטעלן אויפן פלאץ נעבן גמינע מיט זייערע פעקלאך וואָס זיי האָבן געקענט טראגן אין זייערע הענט. מענטשן וואָס האָבן דורות לאנג געווויינט אין זייער שטעטעלע, דארפן פלוצלינג אלץ פארלאָזן ניט וויסענדיק וואָס דער מארגן ערווארטעט זיי.

איך זע פאר מיינע אויגן ווי אלע יידן, יונג און אלט, האָבן זיך געשלעפט מיט זייערע פעקלאך אין האנט און געגעבן א לעצטן קוק אויף זייער שטוב און ארויסגעלאָזן א טרער, אונטערן האָגל פון קלעפ און שמיץ וואָס זיינען געפאלן אויף אונזערע קעפ כדי אונז גיכער צו יאָגן.

אין רובזיזוויצער געטאָ האָט מען אונז לאנג ניט געלאָזט זיצן. אטייל פון דער יוגענט האָט מען געכאפט און אוועקגעטריבן קיין דווארעצער געטאָ. מען האָט אונז ניט געלאָזן אפילו זיך זעגענען מיט די עלטערן, וועלכע זיינען געשטאנען פון ווייטן און געזען ווי מען נעמט אונז אוועק, און ניט וויסענדיק ווהין.

דאָס איז געווען דאָס לעצטע מאָל ווען מיר האָבן געזען אונזערע עלטערן נאָהענסטע און טייערסטע וואָס מיר האָבן פארמאָגט. אזוי האָבן זיי צושיידט אויף אייביק עלטערן פון קינדער, מענער פון פרויען, פאָטערס פון קליינע קינדער. די איבערגעבליבענע עלטערע מענשן אין געטאָ

רוביזעוויץ האָבן די דייטשן אין מאַנאט יוני 1942 שוידערליך אומגעבראכט.

אין דווארעץ האָבן מיר זייער שווער געארבעט און ניט געהאט גענוג צום עסן. מיר האָבן פארשטאנען אז אויך דאָ דערנענטערט זיך אונזער סוף. מיר האָבן אָנגעהויבן טראכטן וועגן אנטלויפן אין וואלד. די לעצטע זאכן וואָס מיר האָבן נאָר געהאט אויף זיך האָבן מיר פארקויפט און אָנגעהויבן צוגרייטן געווער.

דער גרויזאמער מערדער האָט אונז אויך אין דווארעץ ניט געלאָזט לאנג זיין. און דעם 28.12.42 האָבן די דייטשן ארומגערינגלט די געטאָ און געזאָגט אז מען גייט אונז אריבערפירן אין א צווייטן אָרט אויף ארבייט. אָבער מיר האָבן שוין געזען דעם סוף. אטייל יידן האָבן זיך בעהאלטן אין סכראנקעס. אָבער נאָר וויניגע האָט זיך איינגעגעבן צו באהאלטן זיך און אנטלויפן אין וואלד. די גרעסטע טייל יידן האָט מען צוזאמענגענומען און אוועקגעשלעפט עטליכע קילאָמעטער ווייט נעבן נאוואיעלניע אין דאָרט זיי אלעמען אומגעבראכט, אריינגעווארפן אין די גריבער אונטער די קלאנגען פון מוזיק. די פארבעהאלטענע אין די סכראנקעס האָבן זיי דעם גרעסטן טייל געפונען און אויפן אָרט דערשאָסן.

נאָך ביידע שחיטות זיינען מיר נאָך גרויסע און שווערע וואנדערונגען אָנגעקומען אין נאליבאקער פושצע, צווואַרפן אין פארשידענע פארטיזאַנישע גרופן.

אין די נאליבאקער וועלדער האָבן זיך דאן געפונען טויזענטער רוסישע און אויך יידישע פארטיזאנער און צווישן זיי עטליכע עלנדע צובראכענע נאליבאקער יידן, וועלכע האָבן דאָך געמוען אביסל נקמה פון אונזערע מערדער, און כבוד פערשאפט אונזער שטעטל.

ניט אלע פון די אנטלאָפענע נאליבאקער יידן האָבן זוכה געווען דערלעבן די באפרייאונג. אטייל געפאלן אין וועג פון קעלט און הונגער, אטייל פון קוילן פון שונא און אייניגע אויך פון די קויל פון די רוסישע אנטיסעמיטישע פארטיזאנער.

אין מאַנאט יולי 1944 זיינען מיר באפרייט געוורן דורך די סאָוויעטישע מיליטער. מיר האָבן זיך צונויפגעקליבן אין שטעטל איוועניץ און דאן ערשט האָבן מיר דערפילט אונזער עלנטקייט. 16 נאליבאקער זיינען

געבליבן. צובראכענע רעשטלאך פון א רומפולע קליינע יידישע עדה וועלכע האָט עקזיסטירט הונדערטער יאָרן.

פון אטייל פאמיליעס איז ניט געבליבן אפילו איין אייניציגער מענטש. די קברים פון אונזערע טייערסטע זיינען צושפרייט איבער ווייס רוסלאנד. און אנדערע זיינען איבערהויפט ניט געקומען צו קבורה און מיר וויסן אפילו ניט ווו זיי זיינען אומגעקומען.

יעדעס יאָר קלייבן זיך צונויף די עטליכע געבליבענע צום יאָרצייט, כדי צו דערמאנען אלע נאליבאקער קדושים.

ערע זייער אנדענקונג! יהי זכרם ברוך!

ישראל שלוסברג, (תל־אביב)

מיינע איבערלעבונגען

צום אנדענק פאר מיינע טייערע עלטערן — יצחק, חיה פריידל, און שוועסטער גרוניה שלוסבערג

אין יאָר 1939 בין איך צוזאמען מיט מיין חבר יצחק ראמעס (איסאקעלע) מאָביליזירט געוואָרן אין דער פוילישער ארמיי און אוועק־געשיקט געוואָרן צום דייטשישן גרענץ, 700 קילאָמעטער פון אונזער היים נאליבאָק. שפעטער מיט 6 מאָנאטן איז אויסגעבראָכן די דייטש־פוילישע קריג. וועו מיר האָבן דערהערט דעם ערשטן דייטשישן הארמאטן שאָס האָט קיינער פון די מיליטער ניט געגלויבט אז ס׳פאנגט זיך אָן א קריג. די דייטשן האָבן גלייך אָנגעפאנגען אונז באווארפן פון זייערע אעראָפלאנען מיט באָמבעס און שיסן אויף אונז מיט מאשינען געווער. קיין שום ווידער־שטאנד פון די פוילישע ארמיי איז דאָרט ניט געווען און קיין שום פוילישן אעראָפלאן האָט מען ניט געזעען. מיר האָבן אָנגעהויבן אָפטרעטן צו ווארשע, אָבער אויף דעם דריטן טאָג האָבן אונז די דייטשן געגומען אין געפאנגענשאפט, און משך פון 3 וואָכן זענען אלע געפאנגענע קריסטן און

יידן געזעסן אין א לאגער נעבן סוכאטשעוו. א דייטשער זעלנער וועלכער האָט דערקענט צווישן אונז זיינעם אמאליגן באקאנטן בחור האָט אים בסוד דערציילט אז די יידישע זעלנער זאָלן אנטלויפן אהיים כל זמן מען קען נאָך אנטלויפן. מיר האָבן אראָפגעוואָרפן די מיליטעריש זאכן און אָנגעטאָן ציווילע אלטע זאכן, וועלכע מיר האָבן געקראָגן ביי איין דאָרטיקן יידן, אריבער דעם טייך בוג און אָנגעקומען אין דער רוסישער זאָנע. פון דאָרטן מיטן באן קיין שטויפץ און צופוס קיין נאליבאק. אין דערהיים האָט מען מיך פארשטייט זיך אָנגענומען מיט גרויס פרייד. די סאָוויעטישע מאַכט האָט פארטיילט מעל אונזערע בעקערס און איך מיט מיינע עלטערן ז"ל האָבן געארבייט אין בעקעריי. אין דער צייט איז אונזער לאגע געווען נישט שלעכט, מיר האָבן געהאט צום עסן און ניט געליטן אלס יידן. אזוי האָט זיך געצויגן ביז יוני 1941 וועו די דייטשן זענען אָנגעפאלן אויף רוסלאנד.

אונטער דער הערשאפט פון די דייטשן

וועו זיי האָבן פארנומען מינסק זענען צו אונז געקומען צו גיין מיינע 3 טאנטעס מיט זייערע ק׳נדער פון קוידענאוו, מיינענדיק אז ביי אונז וועט זיין בעסער, זייערע מענער האָבן די דייטשן גלייך צוגענומען אויף ארבעט. ליידער זענען אלע נאָכהער אומגעקומען פון די דייטשן. די טאנטע סימא מיט אירע 2 קינדער אין געטאָ רוביזעוויץ ווי אויך טאנטע יענטע, אירע 2 טעכטער האָבן די דייטשן ארויסגעשיקט צוריק קיין קוידענאוו און דאָרט זיי אומגעבראכט צוזאמען מיט זייער פאָטער, די טאנטע מינע איז אומגעקומען אין די נאליבאקער וועלדער פון א רוסישן פארטיזאן.

נאָך א געוויסער צייט איז אָנגעקומען א באפעל פון די דייטשן אז אלע יידן פון קליין ביז גרויס ווערן ארויסגעשיקט פין שטעטל אין משך פון 2 שעה, און מען האָט אונז אוועקגעטריבן קיין געטאָ רוביזעוויץ.

אין געטאָ איז געווען זייער ענג, מען האָט אונז געטריבן אויף ארבעט, קיין עסן האָט מען אונז ניט געגעבן, דער יודענראט האָט אונז עטוואס

געהאלפן, אבער זיינע מיטלען זענען געווען זייער באגרעניצט. וועד ס׳האט געהאט עפעס זאכן האט געביטן ביי די ארטיקע קריסטן אויף ברויט און קארטאפל. אין א געוויסע נאכט אין דעצעמבער 1941 האט מען אויפגע־קליבן די יינגערע מענער און פרויען און זיי אוועקגעשיקט אין א אומבא־וועסטער ריכטונג ניט לאזנדיק זיך זיי געזעגענען מיט זייערע פאמיליעס, נאכהער האט מען זיך דערוווסט אז מען האט זיי ארויסגעשיקט קיין דווא־רעץ אויף ארבייט. אויפן וועג האבן די פאליציאנטן דערשאסן 17 יידן, פון זיי 3 נאליבאקער, וועלכע האבן ניט גע־קענט אזוי שנעל לויפן ווי די היטער האבן געוואלט.

ישראל, פערלע
און חיים שלאסבערג

די קינדער פון געטא האט מען צו־געזומען אין איוועניץ, אהינצו האבן די דייטשן אויפגעקליבן 700 קינדער פון גאנצן געגענט אין באגראבן זיי לעבעדיקערהייט. די ארטיקע קריסטן האבן נאכהער דערציילט אז די זאמד וואס ס׳איז געווען באדעקט די גריבער האט זיך געהויבן אין משך פון 3 טעג אין דער לופטן. די איבערגעבליבענע יידן אין רוביזעוויץ האבן די דייטשישע רוצחים ערמאדעט אין טאג כ״ג סיון 1942 יאר. נאר געציילטע האבן זיך דאן געראטעוועט. מיר האט מען אוועק־געשלעפט קיין נאוואראדקער געטא, איך האב זיך פון דארטן ארויסגע־גנב׳עט און דורך וועלדלעך דערגאנגען קיין דווארעצער געטא און כאטש מען האט מיר ביים טויער פון געטא גוט צוהרגעט, אבער דאך מיר געלאזן זיין צוזאמען מיט מיין ברודער.

אין דווארעצער געטא

זייער שווער איז געווען אונזער לעבן אין דווארעץ, א 10 שעהדיקער ארבייטס טאָג ביי שלעפן שטיינער. מען האָט געגעבן 250 גראם ברויט א טאָג מיט אביסל הייסע זופ פון עטלעכע גרויפן און נאָכמער וואנצן. די ענגשאפט איז געווען נאָך גרעסער ווי אין רובֿיזעוויץ, אָבער מיר האָבן דען געהאט א ברירה?

זומער 1941, עטלעכע מאָנאטן פאר דער שחיטה, האָט ישראל קעסלער אַרגאניזירט 10 נאליבאקער בחורים און מיר זענען אוועק קיין נאליבאקער פושצ'ע אויסגעפונען א פלאץ פאר די נאליבאקער יידן, וועלכע זענען געווען אין געטא מיט דעם געדאנק אז מען זאָל אנטלויפן פון געטא אין וואלד. מיר פלעגן זיך באהאלטן ביי טאָג אין די וועלדלעך און גיין ביינאכט. און אין משך פון עטלעכע טעג און נעכט דערגאנגען צום טייך ניעמאן, געגנב'עט א לאדקע, איבערגעשווימען אויפן צווייטן זייט און איריין אין פושצ'ע. צו אונזער אומגליק זענען מיר אָנגעקומען אין פושצ'ע אינמיטן פון די ערשטע דייטשישע אבלאוע אויף די פארטיזאנער און גאָרנישט געקענט אויפטאָן. פסח דווארעצקי פון רודניע האָט זיינער צייט באהאלטן אין דער ערד אביסל געווער, מיר האָבן געטראָפן א באקאנטן קריסט, וועלכער האָט צוגעזאָגט אויסגראָבן דאָס געווער און ברענגען צו אינז אין וואלד וו מיר וועלן אויף אים וואַרטן, אָבער אנשטאט געווער האָט דער קריסט געבראכט דייטשישע און פוילישע פאָליציאנטן, וועלכע האָבן אונז ארומגערינגלט פון 3 זייטן, כדי אונז צו כאפן לעבעדיקערהייט. מיר זענען געלעגן און געטריקענט אונזערע זאכן וועו גרשון פאזניאק איז געגאנגען ברענגען אביסל וואסער און האָט דערזען די דייטשן און האָט אנגעהויבן שרייען אז מיר זאָלן שנעלער אנטלויפן, און ס'האָט זיך זיי ניט איינגעגעבן אונז צו כאפן. מיר האָבן זיך ווידער אומגעקערט צום ניעמאן, א קריסט האָט אונז באוויזן איין אָרט ווי דורכצוגיין ביזן האלדז אין וואסער און מיט גרויס מיה און מאטערניש אומגעקערט זיך אין דווארעצער געטא. אזוי האָט זיך אויסגעלאָזן גארנישט פון אונזער גוטן טרוים צו אנטלויפן אין וואלד.

איך וויל דאָ פאראייביקן די נעמען פון די 10 העלדישע בחורים פון וועלכע נאָר צוויי זענען געבליבן לעבן: 1) איך; 2) חנן פרעסמאן, וועלכער געפינט זיך יעצט אין רוסלאנד; 7 אומגעקומען אין דווארעצער שחיטה: 3) יצחק ראמעס, 4) בנימין באטוויניק, 5) אהרון שימאנאוויץ, 6) ברוך באראן, 7) פסח דווארעצקי, 8 וועלוול רוביזעווסקי, 9) גרשון פאזניאק, און 10) ישראל קעסלער איז דערשאָסן געוואָרן אין נאליבאקער פושצ'ע קורץ פאר דער באפריאונג, פאר א פאלשן פערדאכט דורך עשהאל ביעלסקי דער ברודער פון אָנפירער פון יידישן אטריאד טוביה ביעלסקי. איין אויסגעצייכנעטער פארטיזאן און טייערער מענטש איז געפאלן א אומזיסטער קרבן.

דעם 28־טן דעצעמבער 1942 אויפשטייענדיק אינדערפרי צו דער ארבייט, האָבן מיר געזען אז די געטאָ איז ארומגערינגלט פון מיליטער און מען האָט קיינעם נישט געלאָזט אריין און כאָטש דער קאָמענדאנט האָט אויסגערופן אז מען גייט אונז אריבערפירן אין א צווייטן אָרט אויף ארבעט ווו ס'וועט אונז זיין נאָך בעסער ווי דאָ, האָבן מיר גלייך פארשטאַנען אז דאָס איז פאלש, וויל מיר האָבן באמערקט אז מען טרייבט קריסטן מיט רידלען צו גראָבן פאר אונז גריבער.

וויאזוי מיר זיינען לעבן געבליבן!!!

ביי אונז אין שטוב איז אונטערן פאָדלאָגע געווען א גרוב ווו דער פריערדיקער בעל־הבית פון שטוב האָט געהאלטן קארטאָפעל, האָבן מיר אלע אייניווינער פון שטוב, 32 פערזאָן זיך דאָרט באהאלטן. די רוצחים זענען געגאנגען פון שטוב צו שטוב און מיט קלעפ און שיסעריי ארויס־געטריבן די יידן, וועלכע זענען ניט געגאנגען פון גוטן ווילן צום זאמעל פלאץ, צוגענומען זיי אויף לאסט אויטאָס ביז די צוגעגרייטע גריבער ניט ווייט פון נאוואיעלניע און מיט דער הילף פון ליטווישע רוצחים זיי אלעמען דאָרט דערשאָסן.

דעם אָנפירער פין יודן־ראט נאוואק האָט דער קאָמענדאנט געוואָלט לאָזן זיך ראטעווען, אָבער ער האָט זיך דערפון ענטזאָגט און געגאנגען צו

דער שחיטה און אומגעקומען מיט זיין פאמיליע צוזאמען מיט אלע יידן. כיז יעצט פארשטיי איך נישט וויאזוי מען האָט אונז נישט געפונען, ווייל די רוצחים זענען עטלעכע מאָל געווען אין שטוב זוכן פארבאהאלטענע יידן. אנטלויפנדיק נאָכהער פון גרוב און פון געטאָ איז אונז פארלוירן געגאנגען מיין שוועסטער גרוניע, די רוצחים האָבן איר באמערקט און געשאָסן אויפן אָרט.

אונזער געדאנק איז געווען אָנצוקומען אין נאליבאקער פושצ'ע, ווי אזוי מיר האָבן דורכגעמאכט די צייט אין וואלד אין שניי און פרעסט הונגעריק און האלב נאקעט, איז א באזונדערע גרויסע דערציילונג און איך האָב ניט קיין טאלענט עס אלעס צו באשרייבן. און די עטלעכע בלעטער וואָס איך האָב דאָ געשריבן איז דאָך ניט קיין טויזענט חלק און ניט קיין מיליאָן חלק פון אונזערע איבערלעבונגען און איך גלויב ניט אז אויב ס'וועט וועז ס'איז א היסטאָריקער פאָרשן און באשרייבן די יאָהרן פון די דייטשישע רוצחישע הערשאפט וועט קענען גלויבן אז דאָס אלעס איז ווירקליך געשען.

נאָך דער באפרייאונג דורך די סאָוויעטישע מיליטער זענען מיר נאָך געבליבן אפאָר מאָנאטן אין איוועניץ, זיך געזעגנט מיט דעם אלגעמיינעם קבר פון די אומגעקומענע אין רוביזעוויצער געטאָ, זיך געלאָזט קיין פוילן און מיט גרויס מאטערניש אָנגעקומען מיט די באווסטע 2 שיפן אין אונזער געשיכטע "דב הי'ז" און "אליהו גולומב" קיין ארץ־ישראל.

איך מיט מיין פרוי יפה, מיט וועלכע איך האָב דאָ חתונה געהאט צוזאמען מיט אונזערע 2 קינדער, לעבן אין תל אביב.

אונזער פארלאנג איז אז מען זאָל געדענקען וואָס די דייטשישע מערדער האָבן געטאָן דעם יידישן פאָלק און ס'זאָל זיי קיינמאָל נישט געשענקט ווערן, און פארפלוכט זאָלן זיי זיין אויף אייביק, צוזאמען מיט זייערע מיטהעלפער.

ישראל באלאטניצקי (ישראל)

זכרונות און איבערלעבונגען

אלס יונגער קינד האָב איך געלערנט מיט די איבעריקע קינדער אין א חדר. מען פלעגט ברייגען א מלמד פון אומגעגנד, וועלכער פלעגט עסן און שלאָפן ביי די עלטערן פון די קינדער און באקומען דערצו א קליינעם געהאלט במזומנים.

די שטעטעלע איז דאן געווען ניט קיין רייכע, מען האָט זיך פארנומען מיט לאנדווירטשאפט, קרעמער, בעקער און אויך בעלי מלאכות און קאראבעלניקעס. די שטעטעלע א חסידישע פרומע, און דער גאנצער לעבן האָט זיך אָפגעשפילט אין שול (שטיבל ווי די חסידים רופן עס).

אין יאָר 1925 האָבן די באווסטע יידישע וואלד סוחרים ברידער שאליט אָפגעקויפט די וועלדער פון פושצע און ס׳הט זיך אָנגעפאנגען א נייע עפאָכע, קריסטן און יידן האָבן באקומען באשעפטיגונג אין וואלד און די עקאָנאָמישע לאגע פון אלעמען האָט זיך שטארק פארבעסערט. אין יענער צייט זענען געקומען קיין נאליבאק יעקב מיט זיין פרוי חיה ז״ל נאמיאט (יעצט אהל) און אברהם קווארטאָן. אלס העברעאישער לערער פון דערהיים האָט ער איינגעארדנט א העברעאישע שול ווו די קינדער פלעגן לערנען נאָכמיטאָג. יעקב מיט חיה׳ן האָבן זיך שטארק אָפגעגעבן מיט דער יוגנט צוזאמען מיט קווארטאצן, אָרגאניזירט די יוגנט, געגרינדעט א ביבליאָטעק און א גרופע טעאטער ליבהאבער וואָס האָבן געשפילט פארשידענע פאָרשטעלונגען אין יידיש. חיה נאמיאט האָט מיט פיל ליבשאפט און מיה זיך אָפגעגעבן צו דער יוגענט אָרגאניזאציע ״השומר הצעיר״, וועלכע האָט זיך דאן געגרינדעט און געווען נאָכהער זייער טעטיק אין ציוניסטישן און קולטורעלן הינזיכט. אין דיעזער צייט איז אויך געווען א העברעאישער לערער יוסף שמידט ז״ל פון סיניאווקע און מיטגעהאָלפן אין דיזער טעטיקייט. ס׳האָט זיך אויך געגרינדעט די ״בית״ר״ אָרגאניזאציע

אונטער דער אָנפירערשאפט פון וועלוול רוביזעווסקי ז״ל און איין גרופע גראָסמאניסטן. אייניקע שטעטלדיקע קינדער האָבן געלערנט אין די ישיבות פון אומגעגנד. אין 1932 זענען 7 חברים פון ״השומר הצעיר״ אוועקגעפאָרן אין קבוץ ״מסד״ אין סלאָנים, אָבער צוליב דער נישטיקער צאָל סערטיפיקאטן איז נאָר איין מיידל שרה ויינער געלונגען אָנצוקומען קיין א״י פאר דער שואה. 4 חברים פון דער גרופע, אויך מיין פרוי אהובה, חיים און פנינה שלאָסבערג זענען געקומען נאָך דער שואה קיין ישראל, און 3 חברים, חיים שימאנאוויץ, דוד בארן און חיים בערגער זענען אומגעקומען דורך די דייטשן.

ווען די סאָוויעטן זענען אריין צו אונז האָט מען מיר באשטימט אלס אָנפירער פון נאליבאקער שפייז קאָאָפעראטיוו מיט זיינע אָפטיילונגען אין די דערפער. מיט סכנות נפשות האָב איך געהאָלפן מיט פראָדוקטן דעם רב ליפמאן ז״ל ווי אויך דעם גלח, וועלכער איז געווען א גרויסער אנטיסעמיט, אָבער איך האָב געדענקט דעם וואָרט פון חז״ל: שלח לחמך על פני המים כי ברוב ימים תמצאנו. אין ווירקליך ווען די דייטשן זענען אריין צו אונז האָט ער מיר אריסגעראטעוועט פון די הענט פון די שקצים, און מיר מיט מיין פרוי האָבן זיי ניט געטאָן קיין שלעכטס, אָבער מיין שוואָגער ראובן באטוויניק ז״ל האָבן זיי אזוי שטארק צושלאָגן אז ער איז קוים לעבן געבליבן.

נאָך א געוויסע צייט פון פייניקונג און ראבירונגען דורך דער מאכט פון די שקצים, האָבן אונז די דייטשן ארויסגעשיקט אין געטאָ רוביזעוויץ. נאָר א פאָר שעה האָט מען אונז געגעבן זיך צוגרייטן צו פערלאָזן אויף אייביג אונזערע הייזער. און אום אונז נאָכהער צוצוטומלען האָט מען אונז געהאלטן אין איין שלאָגן און שיסן איבער אונזערע קעפ. פארשטייט זיך אז מיר זענען געווען זייער צוטומלט און נאָר איין פאקט אלס בייספיל וויל איך דאָ באשרייבן. אונזער רב גוטמאן ז״ל, וועלכער איז שוין דאן געווען אן אלמן מיט 3 קליינע קינדער, האָט ניט וויסנדיק וואָס מיטצונעמען, גענומען א גלאז ריבה, וועלכע איז אים ארויסגעפאלן פון האנט און זיך צובראכן אויפן ברוק. די פאָליציי האָט אים געצוווּנגען ער זאָל אויפקלייבן מיט די הענט אין אויסלעקן מיטן צונג עס זאָל חלילה ניט בלייבן קיין

פלעק אויפן ברוק. זיינע דריי קינדער האָט מען פון אים צוגענומען און אומגעבראכט אין איוועניץ צוזאמען מיט נאָך 700 קינדער, וועלכע מען האָט באגראָבן לעבעדיקערהייט.

אין מארש פון אומבעווסטהייט

אין רוביזעוויץ האָט מען אונז ניט געלאָזן לאנג זיצן און צוזאמען מיט נאָך יונגע מענטשן ארויסגעפירט ניט זאגענדיק וואהין מען פירט אונז. יענער טאָג איז געווען א שטארקער פראָסט און מען האָט אונז ביי נאכט געבראכט קיין נאליבאק און פארשפארט אין א שטאל. אויף מאָרגן האָבן די היטער ענטדעקט אז ס׳פעלן 2 יידן און זיי האָבן געפאָדערט פון אונז אז די פעלענדע זאָלן זיך גלייך צושטעלן, ווען ניט ווען מען אונז אלעמען גלייך אויסשיסן, און דערווייל האָבן זיי אָנגעפאנגען צו שיסן אין דער לופטן. פלוצלינג איז אָנגעקומען א באפעל צו גיין ווייטער, קיין קלעפ האָט מען אונז ניט געזשאלעווועט אונטערווועגענס. פארפרוירענע און הונגעריקע זענען מיר אָנגעקומען קיין שטעטל ניישטאדט, מען האָט אונז ווידער פארשפארט אין א קאלטן בנין ניט געבענדיק אונז עפעס צו עסן און ניט צו טרינקען. מיר האָבן געשארט שניי פון די פענסטער און דאָס איז געווען אונזער שפייז. אויף מאָרגן האָט מען אונז געטריבן קיין נאוואַרעדאק. נאָך פון פריהער האָבן מיר געהערט אז דאָרט איז זייער שלעכט אונטער דער הערשאפט פון באווסטן דייטשישן רוצח געביטס קאָמיסאר טראוב. אָבער מיר האָבן דען געהאט א מעגלעכקייט אין וועלכע געטאָ צו גיין? דאָ האָט אונז די דייטשישע און אָרטיקע פאָליציי באגעגנעט מיט שטארקע קלעפ און איינגעזעצט אין א קאלטע קאזארמע. מיר האָבן באמערקט נעבן דעריין קברים וואָס האָט זיך ארויסגעווייזן אלס קברים פון א שחיטה וואָס מען האָט דורכגעפירט מיט עטלעכע טעג צוריק. די היטער האָבן געמאלדעט אז אויב ס׳וועט פעלן איין ייד פון אונז וועט מען אונז אלעמען אויסשיסן. קיין עסן האָבן מיר ווידער ניט באקומען אנשטאט דערין אפולע קלעפ. אויף מאָרגן האָט מען אונז געטריבן קיין

נאוואיעלניע. אונטערוועגענס האָט מען ביי א טייל פון אונז אראָפגענומען די שיך און די שטיוול און אין שניי און פראָסט זענען מיר געגאנגען באַרוועסע. דא האָבן מיר זיך דערוווסט אז מען טרייבט אונז קיין דוואַרעצער געטאָ. עס איז געווען נאכט און מיר זענען געלאָפן 7 קילאָמעטער ביז וואנען מיר זיינען האלב טויטע אָנגעקומען צום טויער פון דוואַרעצער געטאָ. דאָ איז געקומען צום טויער דער פאָרזיצענדער פון יידן ראט דער דוואַרעצער ייד נאוואק, וועלכער האָט זיך ארויסגעווייזן א זייער ווילער און אנשטענדיקער מענטש. ער האָט אונז ערמוטיגט זאָגענדיק אז דער היגער קאָמענדאנט פון פאך א אינז׳יניער איז א גוטער מענטש. ער האָט אונז אויך געזאָגט אז אויב די פאָליציאנטן האָבן ביי אונז עטוואָס צוגענומען אונטערווועגס, זאָלן מיר זיך ניט שרעקן און גלייך מעלדן. און ווירקליך ווען דער קאָמענדאנט איז נאָכהער געקומען און געהערט וועגן די צוגע־ רויבטע פון אונז שיך און שטיוול, האָט ער אראָפגענומען פון די פיס פון די פאָליציאנטן און אונז אָפגעגעבן צוריק. מען האָט אונז פארטיילט צווישן די יידן אין געטאָ. די ענגשאפט איז אויך דאָ געווען זייער גרויס, אָבער די יידן האָבן אונז אויפגענומען גאנץ וואַרם און די ערשטע זאך געשטילט אונזער הונגער.

דעם יידן ראט האָט זיך איינגעגעבן פיר גוטן באצאָלט צו שאפן דורך אן אָרטיקן קריסט א קאָנטאקט מיט רוביזעוויצער געטאָ. אין א געוויסע צייט ארום האָט דער קאָמענדאנט דערציילט דעם יידן ראט, אז אין רוביזעוויץ וועט מען אינגיכן ליקווידירן די געטאָ און מיר האָבן שוין פארשטאנען וואָס דאָס באדייט, און ער וועט זיך סטארבן (פארשטייט זיך פאר א באלוינונג) צו ברייננען אהער די משפחות פון די געקומענע און נאָך יונגע משפחות אויף ארבעט. און אדאנק אים זענען ווירקליך אינגיכן געקומען אונזערע משפחות.

א טייל יונגערע מענטשן פון רוביזעוויצער געטאָ האָט מען געבראכט קיין נאוואַרעדאק, צווישן זיי אויך מיין שוועסטער רחל ז״ל, וועלכע איז דאָרט אומגעקומען אין דער צווייטער שחיטה צוזאמען מיט איר זון. אהינצו האָט מען אויך געבראכט מיין פרויס שוועסטער פייגעלע, וועלכע איז דאן געווען אלט 15 יאָר. וויסענדיק אז מיר געפינען זיך אין דוואַרעץ

האָט זי זיך ביינאכט ארויסגעגנבעט פון געטאָ און אליין געקומען צו לויפן צו פוס צו אונז, ניט קענענדיק די וועג און אויסבעהאלטענדיק זיך

גוטקע באטוויניק ז״ל

אונטערוועגס פון די דייטשן און אַרטיקע פאליציי. זי איז נאָכהער אומגעקומען אין דווארעצער שחיטה.

אין רוביזעוויץ איז אומגעקומען מיין פרויס מוטער רחל לאה ז״ל.

איר שוועסטער גוטקע מיט אירע 2 קינדער מאיר און העניע האָבן זיך אויסבאהאלטן אין דער צייט פון דער שחיטה און אנטלאפן פון געטא. אונטערוועגס האָט זיי באגעגנעט א קריסט און איבערגעגעבן צו די דייטשישע מערדערישע הענט, וועלכע האָבן זיי אומגעבראכט. איר מאן שמעון איז אומגעקומען אין דווארעץ.

נאָך דער שחיטה אין דווארעץ בין איך מיט מיין פרוי ליבע, ברודער טעוועל מיט זיין פרוי אסתר אנטלאָפן אין וואלד, ארומגעוואלגערט זיך אין קארעליצער געגענט.

אומגעפער 8 מאָנאטן האָבן מיר זיך אזוי ארומגעשלעפט. ביי טאָג סיי זומער און סיי ווינטער זענען מיר געלעגן באהאלטן אין די וועלדלעך, און ביינאכט פלעגן מיר גיין בעטלען ביי די קריסטן עפעס צו עסן, זייענדיק שטענדיק אויסגעשטעלט אין געפאר געכאפט צו ווערן דורך די דייטשן און זייערע מיטהעלפער, זייער זעלטן פלעגט א קריסט אונז לאָזן איבערנעכטיגן, ווייל ווען די דייטשן פלעגן כאָפן א יידן ביי זיי פלעגן זיי פארברענען לעבעדיקערהייט די גאנצע משפחה מיטן יידן צוזאמען. אין יענער צייט האָבן זיך פארמערט רוסישע פארטיזאנער גרופעס, צווישן זיי זענען אויך געווען שטארקע אנטיסעמיטן און ניט איין געראטעוועטער ייד איז אומגעקומען פון זייערע הענט. אזוי זענען מיר דערקראָכן ביז גראנער וואלד, דאָרט האָט אונז באגעגנעט א נאליבאקער קריסט אין אונז פאָרגעלייגט עסן און טרינקען, אָבער ער מיט זיין פרוי האָבן איבערגעגעבן די נאליבאקער פאָליציי פון אונזער באהעלטענישׂ, און זיי וואָלטן אונז געכאפט לעבעדיקערהייט ווען צום גליק בייטן מיר ניט א פאָר שעה פריהער אונזער פלאָץ.

דא האָבן מיר זיך אויך דערוווסט אז די 2 שוועסטער פעשע און פראדע סלאָנימסקי האָבן אָפגעגעבן זייער גאנצע גוטס א באקאנטן קריסט, וועלכער האָט זיי צוגעזאָגט אויסצובאהאלטן, אָבער ער האָט זיי גלייך איבערגעגעבן צו די דייטשן, וועלכע האָבן זיי אויפן אָרט דערשאָסן.

מיין גוטער פריינט דוד יצחק סאָלאָוויצ׳יק האָט זיך געראטעוועט פון רוביזעוויצער שחיטה אָבער פארפרוירן געוואָרן אין וואלד.

איך וויל דאָ דערמאנען צום גוטן דעם נאליבאקער קריסט צעפראווסקי, וועלכער האָט אונז אָפטמאָל געהאָלפן, און זייער א גוטן קריסט "פענקע" וועלכער איז אליין געווען אָרים, אָבער דאָך געהאָלפן אונז מיט וואָס נאָר ער האָט געקענט און פילמאָל ארויסגעראטעוועט אונז פון גרויס געפאר אָן וועלכע ס'איז באלוינונג פון אונז, ווייל מיר האָבן שוין דאן גאָרנישט געהאט. וועג איך ווייס וו‌ו אים צו געפֿינען וואָלט איך אים געשיקט א גרויסע באלוינונג. מיר זענען איבערגעגאנגען אין נאליבאקער פושצ'ע און דאָרט זיך אָפגעוואלגערט ביז וואנען מיר זענען באפרייט געוואָרן דורך דער רויטער ארמיי.

מיר די עטלעכע לעבן געבליבענע האָבן זיך אויפגעקליבן אין שטעטל איוונ"ץ און וועג ס'איז ארויס דער באפעל אז אלע געוועזענע פוילישע קענען איבערפאָרן אין דער באפרייטער פוילן זענען מיר אוועקגעפאָרן קיין לאָדז', געגנב'עט גרעניצן אין אָנגעקומען קיין בערגען־בעלזן.

אין יאָר 1947 זענען מיר ענדלעך אָנגעקומען אין אונזער אלטע נייע היים, ארץ־ישראל.

טוביה ק.

נאליבאק אין די ערשטע און צווייטע וועלט מלחמה

אין די ערשטע וועלט מלחמה האָט זיך דער רוסישער־דייטשער פראָנט געשטעלט ביים טייך ניעמאן, 20 קילאָמעטער פון אונזער שטעטל. מיר זיינען געווען אונטער דער הערשאפט פון רוסלאנד. אויף יום־טוב פלעגן קומען צו אונז אין שטאָט די יידישע סאָלדאטן און מיר פלעגן איינאָרדנען פאר זיי א יום־טוב טיש.

וועג די רוסישע ארמיי האָט זיך אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע צופאלן און ס'איז געווען א כאוס אין לאנד, האָבן זיך געשאפן פארשידענע באנדעס. אין יעדן טאָג פלעגן אנדערע באנדעס נעמען די הערשאפט איבער אונז. איינמאָל איז א באנדע רויבער באפאלן אונזער שטעטל און צוראבירט ביי די יידן אלץ וואָס זיי האָבן נאָר געפונען.

אין יאָר 19—1918 איז ביי אונז געווען א גרויס הונגער. צוזאמען

דערמיט איז אויסגעבראכן א שטארקע עפידעמיע פון פארשידענע קראנק־הייטן און איבערהויפט "טיפוס" און פיל יידן זיינען דאן געשטאָרבן.

אין דער מלחמה צווישן פוילן און די באָלשעוויקעס האָבן מיר זייער שטארק געליטן פון ביידע זייטן. יעדן טאָג פלעגן אָנפאלן סאָלדאטן פון די פוילישע אָדער רויטער ארמיי און געפאָדערט פון אונז עסן, טרינקען, זאכן און געלט. אטייל פון די פוילישע סאָלדאטן פלעגן כאפן אין גאס יידן מיט בערד, אָפשניידן א האלבע באָרד אָדער פשוט אריסרייסן מיט די הענט א האלבע אָדער די גאנצע באָרד. איבערהויפט האָבן זיך אויסגע־צייכנט דערביי די באווסטע "האלערציקעס" פון דער פוילישער ארמיי.

איינמאָל א פרייטיג טאָג האָט מען אין דאָרף יאנקאוויץ, 5 קילאָמעטער פון אונז, געפונען געהרגעטע דריי רוסישע ראזוועדציקעס. אלס שטראָף דערפאר האָבן די באָלשעוויקעס געמאָלדן אז זיי וועלן פארברענען דעם דאָרף, און אויך אונזער שטעטל, כאָטש מיר האָבן פארשטייט זיך ניט געהאט קיין שולד דרין. עס איז געוואָרן א גרויסע פאניקע און קיינער האָט ניט געווסט וואָס צו טאָן און ווהין צו לויפן. אונזער רב איז געווען א באווסטער צדיק איז מען געלאָפן צו אים פרעגן א עצה. ער האָט אלעמען בארוהיגט, געהייסן ניט אנטלויפן און יעדער זאָל גיין צו זיך אין שטוב צוגרייטן דעם שבת און גאָט וועט העלפן. אויף דער אינטערוועניג פון עטליכע עלטערע שטעטלדיקע יידן ביים קאמאנדאנט פון שטאב, וועלכער האָט זיך דאן געפונען אין נאליבאק איז די גזירה אויף אונזער שטעטל בטל געוואָרן און דעם רב׳ס נבואה איז ערפילט געוואָרן.

נאָכן פרידנס אָפמאך צווישן פוילין און רוסלאנד איז אונזער שטעטל געבליבן אונטער דער הערשאפט פון פוילן. ביסלעכווייז האָט מען זיך אָנגעהויבן צו איינאָרדנען, ארבייטן, האנדלען, און פארנעמען זיך מיט ערד ארבייט, איבערהויפט מיט די פרוכט געמטנער און בינשטאָקן וועלכע געזעלשאפט "איק״א" האָט איינגעאָרדנט ביי אונז.

מען האָט געשאפן א קראבקע אויף ליכט און הייזון און דאָס איז געווען די גרעהלט פון רב. אויך א שוחט איז געווען ביי אונז. עס האָט זיך אָרגאניזירט א פאראיין פון "משמרת־חולים" וואָס פלעגן גיין נעכטיקן צו די קראנקע. אויך א חברה־קדישא, כאָטש קיין בית עלמין איז ניט

געווען אין שטעטל, און די געשטאַרבענע פלעגט מען פירן אויפן בית הקברות קיין דערעווע, 10 קילאמעטער פון אונז.

ביז די לעצטע יאָרן איז ניט געווען ביי אונז קיין דאָקטאָר נאָר א פעלדשער, דער נאָענטסטער דאָקטאָר האָט זיך געפונען אין איוועניץ, 3 מייל פון אונז. דעם פעלדשערס זון זעניע קלימאוויץ האָט נאָכהער ביים אָנקומען פון די נאצישע מאכט געשאפן א אָרטיקע פאָליציי און ער אלס קאָמענדאנט האָט זיך אויסגעצייכנט מיטן אָפטאָן אויסערגעווייניליכע צרות און פיין די שטעטלדיקע יידן נאָך איידער די דייטשן זיינען אריין אין נאָכהער אונטער זייער הערשאפט. די פארטיזאנער האָבן אים נאָכהער געזוכט און געוואָלט פון אים נקמה נעמען, אָבער ליידער אים ניט געפונען.

א באזונדער הארציקע פאמיליע איז געווען מיין פעטער יצחק שלאָס־ בערג מיט זיין פרוי חיה פרידל, וועלכע האָבן מיט אלע זייערע מעגליכקייטן געהאָלפן די נויט־באדערפטיקע. ניט איין אָרימע חתונה פלעגט מען מאכן ביי זיי אין שטוב.

אזוי האָט זיך עס געצויגן ביז דעם אויסברוך פון די צווייטע וועלט מלחמה, וועו די שטעטל איז אריבער צו ראטן פארבאנד. צו אונז זיינען געקומען עטליכע צענדליק פליטים פון פוילן וועלכע זיינען אנטלאָפן פון היטלערס הערשאפט. מיר האָבן זיי אויפגענומען מיט א גוטן ווילן און געהאָלפן מיט וואָס מיר האָבן נאָר געקענט.

אונטער דער הערשאפט פון די דייטשן

נאָכן פארנעמען די שטעטל דורך די דייטשן האָט מען אונז אין עטליכע מאָנאטן ארום אלעמען ארויסגעטריבן קיין געטאָ רוביזעוויץ. אין א קורצע צייט ארום האָט מען מיר צוזאמען מיט נאָך יונגע מענטשן ארויסגעטריבן מיט דער ערשטער גרופע קיין דווארעץ.

מיין פרוי אסתר, צוזאמען מיט אונזער טאָכטערל פריידעלע, האָט מען געטריבן קיין דווארעץ מיט דער לעצטער גרופע. אין איוועניץ האָט מען ביי איר צוגענומען אונזער טאָכטערל און ניט געלאָזן צו גיין צו איר א קוש טאָן. פאר פראָבירן צוגיין צו איר האָט מען מיין פרוי שטארק צוהארגעט און ניט צוגעלאָזן צום קינד. דאָס זעלבע איז געשען אויך מיט

אנדערע עלטערן. די דייטשן מיט זייערע העלפער האָבן אויפגעקליבן 700 יידישע קינדער און נאָכהער זיי באגראָבן אלעמען לעבעדיקערהייט. די קריסטן האָבן נאָכהער דערציילט אז מען האָט אריינגעווארפן אין גרוב איין שיכטע קינדער, בעשאטן גלייך מיט ערד אויף זיי, נאָר א שיכטע לעבעדיקע קינדער און וויידער בעשאטן מיט ערד, אזוי 3 שיכטן אין יעדער גרוב.

אין דווארעצער געטאָ האָבן מיר געארבעט זייער שווער. איינמאָל האָב איך פארקילט די פיס און ניט געקענט גיין צו דער ארבייט. דער יודן ראט אין דווארעץ איז געווען א גוטער און פלעגט העלפן מיט וואָס נאָר ער האָט געקענט. מען האָט מיר אוועקגעשיקט זיין א היטער ביי סטאגעס היי אויסערן געטאָ. אז ס׳האָט זיך דאָרט געענדיקט די ארבייט בין איך צוריקגעקומען ארבייטן אין געטאָ.

דעם 28־טן דעצעמבער 1942, זייענדיק זייער פרי ביי דער ארבעט, האָב איך באמערקט אז אפולע פרעמדע דייטשן האָבן ארומגערינגלט די געטאָ און מען לאָזט קיינעם ניט ארויס. איך האָב אויך באמערקט אז מען טרייבט אסך קריסטן מיט רידלען. איך האָב פארשטאנען אז מען גייט ליקווידירן די געטאָ, און די קריסטן גייען גראָבן גריבער פאר אונז אלעמען. איך בין גלייך געלאָפן צו אונז אין שטוב אָנזאָגן וואָס שטייט אונז באלד פאָר.

דער טומל אין געטאָ איז געווארן זייער גרויס און קיינער האָט ניט געוווסט וואָס צו טאָן. אונטער דער וויִרקונג פון ישראל שלאָסבערג האָבן מיר זיך אלע באהאלטן אין א גרוב פון קארטאָפל וואָס האָט זיך געפונען אין שטוב און מיר האָבן זיך געראטעוועט פון דער שחיטה. (איינצעלהייטן קען מען לייענען אין פערלעס בעשרייבונגען וואָס דרוקט זיך אין דעם בוך).

נאָכן אנטלויפן פון דווארעצער געטאָ האָבן מיר זיך געוואלגערט אין די וועלדלאך. די פרעסט און שנייען זיינען געווען שטארקע, הונגעריג זיינן מיר געווען און יעדער מינוט געווען אין געפאר געכאפט צו ווערן פון די דייטשן מיט זייערע מיטהעלפער אָדער איבערגעגעבן צו ווערן אין זייערע הענט דורך די קריסטן.

ביסלעכווייז האָבן מיר זיך דערשלעפט צו קארעליצער געגענט. דאָרט

האָבן געווינט אסאדניקעס באפטיסטן, און זיי פלעגן אונז שענקען עסנווארג און מאנכעסמאָל אריינלאָזן זיך אָנווארימען.

אלס שוסטער האָב איך געקראָגן ארבייט ביי א קריסט און גענייט פאר אים שוכווארג, און דערפאר האָט ער מיר מיט מיין פרוי אויסבאהאלטן ביי זיך, און נאָכהער ביי א צווייטן און דריטן קריסט. אָבער די לאגע איז געווָארן וואָס ווייטער אלץ שווערער וויל די דייטשן אז זיי פלעגן זיך דערווייסן אז מען באהאלט אויס א יידן פלעגן זיי אלעמען אויסהארגענען אַדער פארברענען לעבעדיקערהייט.

אין קעסלערס קאמפאניע

ישראל קעסלער, וועלכער האָט זיך געפונען מיט נאָך עטליכע יונגע בחורים אין וואלד און זיי האָבן געהאט געווער און פלעגן נעמען נקמה פון די קריסטן וועלכע האָבן איבערגעגעבן אנטלאָפענע יידן פון די שחיטות אין די הענט פון די דייטשן, האָט זיך דערווסט פון אונז און גערופן צו אים אין קאָמפאניע. און מיר זיינען אוועק צו אים אין וואלד. אין א געוויסע צייט ארום האָבן מיר זיך פאראייניקט מיט בעלסקעס אטראד אונטער זיין אָנפירערשאפט.

קעסלער איז געווען זייער געראָטן זיך צו אריינטירן אין די וועלדער און אויך צו באקומען ביי די קריסטן עסנווארג און געווער. ער איז געווען זייער א גוטער פון נאטור, טיילן זיך מיטן לעצטן ביסן ברויט מיט יעדערן, און העלפן יעדערן מיט וואָס נאָר ער האָט געקאָנט.

איינמאָל פאָרנדיק שאפן עסנווארג און געווער האָבן מיר זיך דערווסט, אז די דייטשן מאכן א אָבלאווע אויף די פארטיזאנער און ניט קענענדיק זיך אומקערן צו בעלסקען אין באסיס האָבן מיר זיך אויסבאהאלטן 14 טעג ביי א קריסט. אין אונזער קאָמפאניע זיינען געווען קעסלער, איך, איצע און ברוך רוביזעווסקי, אברהם מאיר מיט זיין פאטער און חנה פרעסמאן. אז די אבלאווע האָט זיך געענדיקט און מיר האָבן זיך דערווסט וווּ ס׳געפונט זיך בעלסקי מיט זיין גרופע, האָבן מיר זיך צוריק פאראייניקט.

בעלסקי האָט צוטיילט זיין גרופע אויף 3 חלקים: אונטער דער אָנפי־ רערשאפט פון אים אליין, קעסלער און אבראמאוויץ. מען איז געווען

אפגעזונדערט איינער פון צווייטן אויף עטליכע קילאמעטער. לויט א מסירה פון קריסטן זיינען אונז באפאלן דייטשן צוזאמען מיט אָרטיקע פאליציאנטן און אנגעהויבן אונז שטארק צו באשיסן. מיר האבן קוים געכאפט די געווער און זיך צושפרייט. מיט עטליכע טעג שפעטער האבן מיר זיך ווידער אלע צוזאמענגעקליבן.

אין פושצע

וועו בעלסקי האט געקראגן איין ערלויבעניש פון הויפט־שטאב פון די פארטיזאנער אריינגיין אין נאליבאקער פושצ׳ע זיינען מיר אלע אוועק אהין.

וועו די דייטשן האבן געמאכט די גרויסע אבלאווע אין נאליבאקער פושצ׳ע אויף די פארטיזאנער, האט זיך דער גאנצער אטראד צוטיילט און יעדער איז אפגעטראטן אין איין אנדער ריכטונג. אויך בעלסקי איז אוועק פון פושצ׳ע. קעסלער מיט זיין קאמפאניע, צוזאמען 33 פערזאן, האט ניט געוואלט אנטלויפן פון פושצ׳ע און אויסגעזוכט אן ארט אין די זומפן און מיר אלע האבן זיך אויסבאהאלטן פון די דייטשן ביז ענדע פון אבלאווע.

נאך דער אבלאווע, איידער בעלסקי האט זיך אומגעקערט, האט דער אנפירער פון אלע פארטיזאנער אין פושצ׳ע פארגעלייגט קעסלערן ער זאל שאפן א באזונדערן אטראד און צונעמען צו זיך די מירער און רוביזעוויצער יידן וועלכע האבן זיך געפונען אין די וועלדער נעבן טייך ניעמאן, און זיינען געווען אין גרויס געפאר יעדער מינוט אומגעבראכט צו ווערן דורך די דייטשן אדער אנדערע גרופעס פארטיזאנער ביי וועלכע דער אנטיסעמיטיזם איז געווען זייער גרויס.

דערווייל האט זיך אומגעקערט בעלסקי און מיר האבן זיך ווידער פאראייניקט אונטער זיין אנפירערשאפט. דאן איז קעסלער מיט חיימען און עטלעכע בחורים אוועקגעפארן צו יענע יידן און זיי געבראכט אין בעלסקיס אטראד, און אזוי זיינען זיי אלע געראטעוועט געווארן פון א זיכערן טויט.

קעסלער האט ליידער זייער טראגיש געענדיקט זיין לעבן. טוביה בעלסקי, דער קאמאנדיר פון אטראד האט פארלוירן דעם צוטרוי צו אים און לויט א פאלשן פערדאכט אים פאראורטיילט צום טויט און ער איז דער־שאסן געווארן דורך עשהאל בעלסקי.

מיר אלע זיינען געווען זייער שטארק ערשיטערט פון דעם אומזיסטן מאָרד.
איך מיט מיין פרוי זיינען פארבליבן אין בעלסקיס אטראד ביז דער באפרייאונג דורך די באַלשעוויסטישע ארמיי. און נאָך לאנגע און שטארקע באמיהונגען אַנגעקומען קיין ארץ ישראל.

עקיבא שמעונוביץ (תל־אביב)

נר־נשמה

לזכר אבי ר' יואל בן־עקיבא, ואמי שיינה, אשתי קריינה ושני בני ובתי, אחי ואחיותי וגיסי עם ילדיהם ז"ל שכולם נספו בידי הנאצים ימח שמם וזכרם.

יפה היתה עיירתי ששכנה בתוך היערות. אוכלוסייתה חיה חיים שלווים. רובם התפרנסו ממסחר או מלאכה, מעבודת אדמה, גני פרי וכוורות. הילדים התחנכו לתורה ולמעשים טובים, כדוגמת הוריהם. היחסים עם האוכלוסיה הפולנית היו די טובים.

פעם בסוף מלחמת העולם הראשונה, אירחנו בחג הפסח שש מאות חיילים יהודיים, אבי ז"ל מסר שני בתים שלנו בשבילם וכל נשי העיירה עמלו וטרחו, בישלו אוכל כשר והחיילים נהנו מהרגשת החג והרגשת בית. בשנת 1939 עברה העיירה לשלטון הסיבייטים, הסתגלנו לתנאים החדשים וככה חיינו עד שנת 1941, כאשר הגרמנים התנפלו על הרוסים והשתלטו גם על עיירתנו.

הפולנים הצעירים התארגנו מיד כמשטרה מקומית והתחילו להתעלל ביהודים, אסרו את כל הצעירים, היכו אותם מכות רצח והעבידו אותם בכל מיני עבודות בלי לתת להם אוכל. כמה מתושבי העיירה, ואני בתוכם, עמלנו קשה כדי להקל על האסירים ובני משפחתם, שנשארו בבתיהם. אנשי המשטרה היו מתנפלים לילה לילה על בתי היהודים, בזזו כל מה שמצא חן בעיניהם והתעללו בנשים.

ככה זה נמשך כארבעה חודשים עד שהגיעה פקודה מהגרמנים לגרש

את כולנו לגיטו רוביזעביץ. לשם הם אספו את כל היהודים מהכפרים ומהמקומות הקטנים שבסביבה, ביניהם גם מהעיירה דערעבנה וולמה. הגרמנים הקציבו רק בתים מעטים בשביל הגטו והדוחק היה רב מאוד. הידנרט אומנם השתדל לעזור לנו, אבל יכולתו לעזור היתה קטנה מאוד.

למי שהיו איזה שהם בגדים או כסף, החליף אצל הגויים בסביבה במזון. אחרי זמן מה אספו את כולנו, פרט לזקנים וזקנות, וגירשו אותנו לגיטו דבורץ, לעבודה. ההליכה לשם היתה, כמובן, ברגל בליווי שוטרים מקומיים עם כלבים גדולים. במקום אוכל קיבלנו מכות למכביר. ומי שלא היה בכוחו ללכת ולרוץ כמו שדרשו נורה במקום.

הראשון מימין פייוע והאחרון שמאיע שמעונוביץ ז״ל

כל אחד סחב בילקוט גב את כל רכושו הדל שנשאר לו. התחנה הראשונה בדרך היתה העיירה איוועניעץ. הכניסו אותנו למחנה צבאי ללינת לילה. למחרת בבוקר הגיע קצין גרמני, אסף את כל הילדים עד גיל 12, והבטיח להביאם באוטו לדבורץ, אבל אנו לא ראינו כבר יותר את ילדינו היקרים לעולם. לאחר זמן נודע לנו, שהגרמנים אספו מכל הסביבה כ־700 ילדים והוציאו אותם להורג בבת־אחת. אחי חיים החליט לא להשאיר את ילדו היחידי והסתיר אותו בילקוט הגב, והוא היחידי שניצל אז. היא הביא אותו לדבורץ, אבל בעת חיסול הגיטו הרגו את חיים ביריה ואשתו מירול עם הילד, שנצלו מהשחיטה, קפאו אחרי זה ביער מהקור.

מאיוועניעץ הוליכו אותנו לנליבוק, הכניסו אותנו לאורווה ללינת לילה.

ראינו מרחוק את בתינו, אבל לא נתנו לנו לגשת אליהם. למחרת הובילו אותנו דרך הפושצה, ללובץ. היינו רעבים וצמאים ולא הרשו לנו לשתות אפילו מהמים המעופשים מהשלוליות (לוזעס) שבדרך. בדרך הם הרגו בירייה את פנחס אושמן, אליעזר ברמן, שמואל גרף — אנשי נליבוק, ואת הרב מדרבנה ר׳ פרץ ז״ל, ועוד 13 איש שהלכו אתנו. את כל יתר היהודים שנשארו בגיטו רוביזעביץ חיסלו הגרמנים בבת־אחת ורק מתי מספר ניצלו. אבל גם חלק מאלה ניספו אחר־כך מרעב וקור, ובכמה מקרים כתוצאה מכך שהגויים מסרו אותם לידי הגרמנים, והם כמובן רצחו אותם.

ביום השחיטה בגיטו דבורץ הייתי יחד עם עוד 15 איש בעבודה ביער במרחק כמה קלומטרים מהגיטו. כשנודע לנו שהגרמנים הקיפו את הגיטו ומחסלים את כל היהודים, ברחנו ממקום עבודתנו ליער. ככה המשכתי, כמו כלב רעב ומוכה ביום ובלילה דרך היערות עד שהגעתי לפושצה הנליבוקאית. העיירה שלנו וגם הכפר היו כבר שרופים לגמרי.

ממתנת חסד מאחדים מהגויים שבסביבה, שנתנו לי קצת אוכל, נשארתי בחיים עד שחרור המקום ע״י צבא הסובייטים. באיוועניעץ התאספו כמה יהודים, שרידי הפליטה, ומשם הגענו ללודז. אחרי תלאות הרבה וישיבות במחנות הפליטים בגרמניה הכבושה, הגענו לבסוף לישראל. אני נמצא עכשיו בתל־אביב, יחד עם אשתי השניה, שהתחתנתי אתה אחרי השחרור, ועם הבן והבת שנולדו לנו פה.

ח׳ כסליו תשכ״ז, דצמבר 1966.

עקיבא שימאנאוויץ (תל־אביב)

אין די וועלדער

זייענדיק אין דוואראצער געטאָ פלעגט מען אונז שיקן אויף שווערע ארבייט. דער עסן איז ניט געווען גענוג און ווער ס׳האָט נאָר נאָך עפעס געהאט פלעגט ער עס בייטן אויף עסענווארג ביי די ארומיקע קריסטן. אין טאָג פון דער שחיטה האָב איך צוזאמען מיט נאָך 15 מאן געארבעט אין וואלד, און עס האָט זיך אונז איינגעגעבן צו אנטלויפן פון דאָרט און זיך געוואלגערט אין די וועלדלעך טאָג און נאכט. איך האָב זיך דערשלאָגן

צו א קריסט וועלכער האָט מיר צוגענומען אויף ארבעט ביי אים אין פאלווארק. דערפאר האָט ער מיר געגעבן עסן און טרינקען און אויך ערלויבט צו שלאָפן ביי אים אין שטוב. א מאנאט צייט בין איך ביי אים געווען.

איינמאָל ביינאכט זענען געקומען 2 רוסישע פארטיזאנער פון גראזנערס אטריאד צום קריסט נעמען ביי אים א קוה. די קריסטן האָט זיי דערציילט אז ביי זיי געפינט זיך א ייד. האָבן זיי מיר גלייך אויפגעוועקט און געפרעגט: „זשיד" וואָס טוסטו דאָ?" זיי האָבן מיר ארויסגעפירט פון שטוב, געהייסן גיין עטלעכע טריט, כדי מיר צו שיסן. עס איז געווען פינסטער און זיי האָבן ניט באמערקט ווי איך האָב זיך געלייגט אויף דער ערד. עטלעכע מאָל האָבן זיי אויף מיר געשאָסן אָבער ניט געטראָפן און זיי זענען אוועק. דאן האָב איך פארלאָזן דעם קריסט און ווידער זיך געוואלגערט אין וואלד. אָפטמאָל זיך צוגעגנב׳עט צו א שייער אָדער סטאג היי און דאָרט געשלאָפן עטלעכע שעה. געבעטעלט ביי די קריסטן א שטיקל ברויט אָדער קארטאָפל.

איצט רוביזווסקי האָט זיינער צייט באהאלטן ביי א קריסטליכן לערער 2 פוד מעל. נאָך דער שחיטה זענען מיר געגאנגען בעטן די מעל, אָבער ער האָט עס אונז ניט אָפגעגעבן. אנשטאט דעם האָט ער גערופן די דייטשישע פאָליציי זיי זאָלן אונז כאפן לעבעדיקערהייט. אָבער ס׳איז אונז געשעהן א נס, גייענדיק צו דעם לערער זענען מיר איין אָנפאנג דאָרף פרעגן צי עס זענען נישטאָ קיין דייטשן, דערווייל האָבן מיר באמערקט ווי 10 פאָליציאנטן גייען אין דער ריכטונג צום לערער. זיי האָבן אונז ניט באמערקט און מיר, פארשטייט זיך, זענען גלייך אנטלאָפן פון דאָרטן.

אזוי האָב איך זיך אָפגעוואלגערט אין די וועלדער כמעט 3 יאָר ווי א געשלאָגענער הונט ביז דער באפרייאונג דורך די באָלשעוויסטישע ארמיי. אונזער שטעטעלע פארברענט. די משפחות אויסגעמאָרדעט דורך די דייטשישע רוצחים אין זייערע קריסטלעכע מיטהעלפער.

די עטלעכע איבערגעבליבענע נאליבאקער יידן האָבן זיך צוזאמענגעקליבן אין איוועניעץ און פון דאָרט קיין פוילן, געגנב׳עט גרעניצן און אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל.

חיים שלוסברג (קיבוץ אילון)

אחרי השחיטה בדבורץ

לזכר הורי היקרים
ר' יצחק שלוסברג
חיה פרידה שלוסברג־גאלפרין
אחותי היקרה גרוניה ז"ל.

לאחר שברחנו מדוורץ הגענו לפנות ערב לביתו של איכר. היינו 13 איש. נכנסנו אל האיכר. בקבוצה הזאת היו גם נשים. לא היה נשק בידינו. יצאנו לדרך קבוצה של 40 איש. היות ולא יכולנו להתקדם בקבוצה גדולה כזאת — התחלקנו. היה חלק רק של גברים ולקבוצת הגברים נמסר כל הנשק. על הקבוצה המאורגנת הזאת סופר הרבה בספר הפרטיזנים.

גרוניע שלוסברג ז"ל

אני מספר רק על הקבוצה שלי, שמנתה 13 איש. הלכנו בכיוון העיירה שלנו, נליבוק. ברירות רבות לא עמדו בפנינו. ראינו בדרך שישנה אפשרות ללכת, אומנם בסכנת נפשות, אבל קיימת אפשרות. היינו מתקדמים בלילות ומסתתרים בימים. היו ימים קרים מאוד. החודש היה חודש ינואר.

ערב אחד נכנסנו לגוי אחד. הוא היה עסוק בבישול תפוחי־אדמה בשביל החזירים. הוא הכניס את כולנו. תוך השיחה הקצרה שהתפתחה בדלת הפרניק, (חדר הבישול בשביל החזירים), התחילו כל החברים לועסים את תפוחי־האדמה החמים, שהוציא מן הדוד המלוכלך. הגוי ראה את התמונה והיא נגעה ללבו. הוא הזמין אותנו לביתו. הגיש אוכל: לחם, בצל ושום. החברים עלו על התנור לייבש את הבגדים, שהיו רטובים. על התנור היו

תלויות מקלעות בצלים. אני נשארתי בחדר לשוחח עם הגוי. שמעתי את הרשרוש, הבנתי שהחברים שלי נהנים מהבצלים. הרשרוש הגיע גם לאוזניו של הגוי. הוא הזדעזע על היותנו כל־כך רעבים. עשה עצמו שאינו שומע ואינו רואה והמשיך לשוחח אתי.

הגוי התחיל מתענין בנו. התחיל שואל לאן מועדות פנינו. עשיתי חישוב קר: אין לי מה להפסיד ועלי להאמין בגוי זה ויהיה מה שיהיה. סיפרתי לגוי, שאנחנו מתכוונים ללכת לנליבוק. הגוי הציע לי, שלא נמהר ללכת בכיוון זה. ואלה היו נימוקיו: "אולי יש שם שכנים, המכירים אתכם ואולי יש אנשים שבידיהם מסרתם חפצים ודברי ערך לשמירה. הם לא יחוסו עליכם וימסרו אתכם לידי השלטונות. לא כדאי לבוא למקום שמכירים אתכם".

ראיתי שלפני אדם בעל־שכל, הדורש טובתנו. התיעצתי אתו. היה עלינו לעבור כ־30 ק"מ עד הנימן והמקום בו היערות הידועים של נליבוק (בהם היו הפרטיזנים). הגוי חשב הרבה ולבסוף אמר: "אני אתן לך רשימה של גויים המתגוררים בחוטרים הקרובים שבסביבה. היכנסו לכל חוטר, תפנו, אני בטוח שתמצאו אנשים שמתוך רחמים יכניסו אתכם אל הבית. כל גוי שיכניס אחד מכם יהיה מעוניין שגם השכנים שלו יכניסו יהודים, כי הסכנה אז תקטן לו ולבני משפחתו. שכן, מי שיחזיק יהודים, לא זו בלבד שכבר לא ילשין, אלא בעצמו ידאג שגם שכניו יהיו בסדר". הגוי צייר לי מפה והסביר כיצד ללכת בדרכים עקלקלות. מרחק 14 ק"מ עברנו ב־3 חדשים!

אתאר בדיוק כיצד קרה הדבר: רק לפנות ערב היינו מעיזים לפתוח את דלתי החוטר. היו גויים שהיו נותנים להיכנס בתנאי שנישאר שם רק אותו לילה וביום שלמחרת, ובהגיע הלילה השני נעזוב. היו בתים שמשם היתה יוצאת, אחרי התייעצות עם הבעל, האשה, היתה מתחננת שנלך, היתה מוכנה לתת אוכל ובלבד שנעזוב את הבית.

תמיד היינו משתדלים להתחלק לשתי קבוצות ולפנות לשני בתים. באותה הסביבה. לבנים ובגדים לא החלפנו במשך כל הזמן. אדם שהכניס אותנו לביתו היה רוצה לשמוע מפינו חדשות וכן גם סתם לשוחח. היינו תמיד עייפים ומבוהלים וכל שאיפתנו היתה, שיכבה כבר את האור, מהר ככל האפשר. בגורלי היה נופל תמיד לשוחח עם הגויים ובצורה זאת לגמול להם משהו על הסיכון, שבהכנסת־אורחים בתנאים אלה.

הבאפטיסטים היו מכניסי האורחים הטובים ביותר. באפטיסט אסור לו לסרב לאדם הזקוק לקורת גג, ברגע שעוברים את המפתן שלו. איסור זה הוא אחד האיסורים החלים על כל באפטיסט מאמין.

פעם נקלענו לבית באפטיסטית. כל החבורה שלנו שכבה לישון. האשה, בעלת הבית, הוציאה ספר תנ"ך. היתה איכרה פשוטה. היא פתחה את הספר והתחילה קוראת בעל־פה פרקים שונים, בלי להיזקק לספר. היא רצתה למציא תשובה בפסוקי תנ"ך, מדוע העניש האל את עם־הבחירה. ערב זה, שלעולם לא אשכח אותו, כרוך בזכרונות גם של עייפות גדולה ללא נשוא. דבריה הגיעו אלי מבעד לערפל. הייתי מטושטש מחוסר שינה ועייפות.

היו לילות ששום דלת לא נפתחה לפנינו. בקיר של ינואר, פברואר, היה עלינו ללון בחוץ. פעמים היו האכרים מסכימים להכניס אותנו, אבל שמועה שהגיעה אלינו בעוד זמן על משטרה המתקרבת לבית האיכר, עיכבה בעדנו מלה־כנס לבית. החורשות היו משמשות אז בשבילנו מקומות מחסה וצמרות העצים המושלגים לגג.

זכור לי יום אחד: סופת שלגים העיבה את אור היום. לא ראינו את המתרחש במרחק של מטר אחר. רק נביחת כלבים הזכירה, שאנשים מתגוררים בסביבה. היינו בחוץ, בתוך סופה שטילטלה אותנו. היינו מיואשים. הקור חדר לעצמות והשלג הצליף. באותו רגע היה רצון להימצא תחת קורת גג ולא לחשוב מה שיקרה לאחר מכן.

ראינו פתאום שאנחנו מתקרבים לבית. עשן מיתמר מהארובה. היה זה בית בודד, בית חימר. דפקנו על הדלת. איש לא ענה. היינו אנשים בעלי נסיון. לא עזבנו את הדלת. סוף־סוף היא נפתחה. יצא איכר חסון, בעל שיער מגודל, היה נראה כפופ פראבוסלבי. הוא הכניס אותנו לביקתה. היינו מנומסים ומיד הרגשנו, שהיה משהו שהופסק באמצע. התנור דלק. היו סימנים שקודם אפו כאן לביבות.

הגוי חקר אותנו ארוכות. פתאום דפק מספר פעמים בשולחן (היה זה כנראה סימן מוסכם). מעליית הגג ירדה בחורה יהודייה. היא היתה ילידת מינסק, בת שמונה־עשרה—עשרים, יפהפיה.

היא סיפרה לנו, שהיתה אקציה במינסק. תפסו צעירות רוסיות לעבודה בגרמניה. רבות ברחו. יחד עם הבחורות הרוסיות, היו גם יהודיות. היא

ברחה. במקרה הגיעה לאיזור זה ולבית זה. היא סיפרה, שהאיש מתייחס אליה ברחמים ובהבנה. היתה אתנו דודתי מקוידנוב (ע"י מינסק), מינה הלפרין, שהכירה את הבחורה. פגישה זו לא שכחתי וזה היה אחד הסיפורים שזיעזעו אותי.

הסופה, האיכר והבחורה — הכל כרוך בזכרוני יחד. היהודיה הצעירה הזאת היתה הראשונה שפגשנו אחרי חודשים רבים. בשבילה אנחנו היינו היהודים האחרונים בהם נתקלה במחבואה. נרגשת ומלאת בכי היתה הפגישה וכזאת היתה גם הפרידה. הגוי הראה לי ספרי תנ"ך וספרי תורה, שהוא החביא ושומר אצלו. הוא הפציר בנו, שלמען הבחורה לא נשתהה בבית זה ונחפש לנו מקלט במקום אחר. שהינו שם שעתיים, אכלנו ויצאנו שוב לדרך.

אגב, כעבור זמן נודע לי מפי פרטיזנים, שאת הבחורה, יחד עם הגוי, שרפו חיים בתוך הבית לאחר שגילו את מקום המחבוא. רבות נדדנו עד שהגענו לנימן. מהקבוצה שלנו הסתדרו חמישה אנשים לעבודה בחוטרים. 8 איש הגענו לנימן. ביערות, בסביבות הנימן, הסתתרו, בקבוצות קטנות בבונקרים, 150 יהודים, מסביבות מיר. הגויים בסביבה התחילו נותנים לנו אוכל בצמצום, מתוך טענה שיש להם יהודים בסביבה, שהם מכלכלים אותם.

החלטנו, לפני שאנו עוברים את הנימן, שעלינו לראות את היהודים האלה. אבל כיצד מגיעים אליהם? יום אחד נכנסנו במקרה לביתו של שומר היערות. התחלנו שואלים אותו. הגוי התחמק. בסוף ראה אותנו, את מצבנו העלוב, וזה השפיע עליו ושבר אותו: — "לא אראה לכם בדיוק, אומר לכם בערך איך ללכת ואתם כבר תמצאו אותם". הוא הוביל אותנו ליער. היה כבר חודש מרץ. השלגים הפשירו. מצאנו סימנים, גילינו את הבונקרים.

ביער הזה, בסביבות מיר, התחלקו לשני מעמדות: העשירים, ישבו בבונקרים מצויידים באוכל, לא היה להם כל צורך לצאת. הבונקרים שלהם היו מסווים יפה ולא היו עקבות מסביבם. היו בונקרים של העניים, מחוסרי כל. הם צריכים היו לצאת כל פעם אל איכרי הסביבה ולחפש אוכל.

הגענו אל אחד הבונקרים. יהודי גברתן, מזויין ברובה, עלה מתוך הבונקר. — "מה רצונכם? מי אתם?" היו אלה שאלות שבהן קיבל את פנינו. היינו עייפים עד מוות. מזה ימים לא בא אוכל אל פינו. רצינו לראות יהודים, חיכינו לפגישה בין אחים. — ופה היהודי הזה ושאלותיו.

— מי אנחנו? — חזרתי על שאלתו — מיר זיינען אברהם אבינו׳ס אייניקלעך — עניתי אני, ולא הוספתי. בהתחלה חשבנו, שאם כבר נגיע ליהודים, הרי נקבל אוכל ונשבור את הרעב האיום. ברגע זה לא רציתי לבקש דבר וחצי דבר. יהודי שני יצא, זה היה איש מכר, שהכיר את בני משפחתי. נעשה להם לא נעים. הם כבר הזמינו אותנו להיכנס לבונקר שלהם, אבל אנחנו כבר לא רצינו להיכנס אליהם. לא האשמנו אותם. הבנו יפה את המצב שלהם, את הפחד המתמיד, את הדאגה למזונות ואת אי־הרצון והרתיעה מאנשים חדשים, שעלולים להגביר את הסכנה.

היו מקרים שיהודי נודד היה נכנס לבונקר ומסרב לצאת. היהודים הללו פחדו, כנראה, שאנחנו נאלץ אותם לקבל אותנו אל הבונקר שלהם. עם כל ההבנה שלנו, — היינו מאוכזבים. ביקשנו שרק יראו לנו איפה מתגורר הרב הצעיר, שהיה מכר טוב שלי. אשה אחת, שבעלה עבד בשעתו בסביבה שלנו והיא הכירה את בני משפחתי, הבטיחה לי להביא אותנו אל הרב. המעניין היה, שהיא לא הביאה אותנו אל הבונקר של הרב, אלא אל בונקר שכן. גם היא פחדה פן נשתמש בהיכרות זו של הרב ונרצה להישאר בבונקר שלו, בו היא התגוררה. היא הביאה אותנו לבונקר של יהודים זרים ולשם הביאה אח״כ את הרב.

על הפגישה לא אכתוב. אי אפשר לתאר אותה. מהרב ביקשנו לחם. לא היה לו. הבונקר שהוא חי בו, היו בו עשירים, שהם כילכלו אותו, והוא לא יכול היה לבקש מהם פרוסת לחם נוספת. אזכיר את הרגע: על עץ נשען הרב אברהם שמואל קיבוביץ, ועיניו מלאות דמעה, מלוות אותנו, ההולכים אל הבלתי־ידוע.

אגב, עלי לציין שלכל היהודים האלה עזרתי אני, כפרטיזן, בתקופה מאוחרת יותר, להתקבל לפארטיזנקה. כל פעם שהיו פוגשים אותי ביער, — היו משפילים עיניהם. אני הייתי פרטיזן בפלוגת בילסקי. כשהתחיל המצור הגרמני על הסביבה, שלח אותנו המפקד הרוסי דובוב, להביא את יהודי מיר מהבונקרים, אל היער שלנו. הייתי בין ההולכים להביאם. קיבלנו אותם בזרועות פתוחות, ולא פעם ליד מדורה בלילה, כשהיינו מסובים יחד, היו היהודים האלה מתביישים בפני.

עברנו את הנימן. התחלנו מתקרבים אל העיירה שלנו. הגיעו אלינו

שמועות, שהפרטיזנים נמצאים בסביבה, אבל לא מקבלים אנשים ללא נשק. ידענו שבסביבה פועלות קבוצות פרטיזניות יהודיות. בלי נשק לא היה טעם לפנות בכלל, — איש לא היה מתקבל. התקרבנו אל עיירתנו, נאליבוק, הגוי ההוא שהתרה בנו שלא להיכנס לעיירה — צדק. בעיירה פעלה פלוגה בילורוסית — סמואוכיווה — ששיתפה פעולה עם הגרמנים. החלטנו להתרחק מהעיירה, עברו עלינו חודשים, בהם התחבאנו בחורשות ובמקומות מחבוא שונים. לפנות בוקר היינו יוצאים לכפרים לאסוף אוכל וכל היום היינו מסתתרים.

הגויים שגרו בירכתי היערות ידעו עלינו. הם היו מודיעים לנו על סכנה מתקרבת: משטרה, גרמנית או פולנית. בדרך הנדידה הצטרפו אלינו שתי נשים; אחת בודדה והשנייה עם ילד קטן. אספנו אותן אלינו, כי השתיים היו עוד עלובות מאתנו ומחוסרות כל ואי אפשר היה להשאירן לבדן.

אני זוכר את הנוסח בו היינו פונים אל הגויים: "האלהים יעזור לך, אם תעזור היום לנו בשעת צרתנו, טוב לתת מלקבל..." כל הקבוצה שלנו היתה כמשפחה אחת. פעמים היינו נכנסים לביתו של איכר שהכיר אותנו מהבית ואז היו מתעוררים רחמים בליבו. על פנינו ראה מה מתחולל פה ואילו שינויים יכולים להתחולל באדם תוך זמן קצר. המצפון היה מתעורר בו והעזרה היתה מוגשת ביתר רוחב־לב.

יום אחד, בראשית מאי 1943, שמענו יריות בשעות הבוקר, אח"כ נודע לנו מפי הגוי: הפרטיזנים התקיפו את נליבוקי וכבשו אותה. נודע, שהמפקד הוא אחד בשם וסילביץ, בדרגת מאיור. הוא היה אחיו של שכן שלי בעיירה. החלטנו ללכת אליו.

הלכנו, וסילביץ קיבל אותנו בסבר פנים יפות. נכנסנו לבית בדיוק כשהוא ניהל מו"מ עם מפקדים פולניים, ששיתפו פעולה עם הרוסים. מראנו היה נורא. היינו קרועים ובלויים. הושיב אותנו ליד שולחן מלא כל טוב ושאל מה רצוננו. אמרנו לו, שאנו רוצים מכתב אל אחת הפלוגות הפרטיזניות להתקבל שם. קיבלנו את המכתב. החלטנו להישאר יום בתוך העיירה ולראות מה קורה שם. כך עשינו. גויים מכרים קיבלו את פנינו. ביקרנו בחורבות והריסות בתינו, כי הפרטיזנים החריבו את כל העיירה.

למחרת יצאנו בחזרה ובידנו המכתב ואוכל רב. אנשי העיירה, הגויים,

נתנו לנו מכל טוב היות וזה היה יומיים אחרי כיבוש העיירה בידי הפרטיזנים.

הלכנו לחברים שלנו. מתוך נסיון שלי בצבא ומכל השנים הללו בדרכים, היינו מתקרבים למקום בזהירות רבה. התקרבנו והרגשנו, ששקט בלתי רגיל שורר שם. הדבר לא מצא חן בעינינו. אחי צעק: "פה מוטל מת".

לא אבדנו את העשתונות וקודם־כל התרחקנו מהמקום. הלכנו לשומר היערות. הוא אמר, שאינו יודע דבר. לא קרה פה שום דבר. כנראה שהיה נדמה לנו ואנחנו רגישים יתר על המידה מתוך פחד תמידי.

הוא הכניס אותנו לגורן ללינת לילה והבטיח לצאת בבוקר ולראות מה נעשה.

כל הלילה לא עצמנו עין. הלכנו לגוי הזקן בירכתי היער. זה ידע לספר הכל. הוא אמר לי: "אשתך היתה כאן לפני רגע ומפיה שמעתי את כל הפרטים".

הגוי סיפר לנו שאשה אחת מהחברים שלנו ועוד בחור מדרבנה, הלכו לחפש אוכל. הם נכנסו לבית, שם פגשו פרטיזנים רוסיים, שהיו שיכורים. הבחור ביקש מהפרטיזנים שיעזרו לקבוצה שלנו להתקבל ביחידתם. הפרטיזנים הרוסיים ביקשו, שיובילו אותם אל החברים. השניים הובילו את הפרטיזנים.

כאשר הפרטיזנים הרוסיים ראו את החברים שלנו, אמרו להם לעמוד עם הפנים לעצים, דרשו מהם כסף וזהב ודרכו את נשקם.

— יהודים, ברחו מכאן. — צעק גדליהו מאיביניץ. כולם התחילו בורחים, בבחור חיים ברוידא מדרבנה ירו והוא נפל במקום.

הגוי אמר לנו ללכת בסביבה, בחורשות, ולחפש את האנשים שלנו. אחד־אחד אספנו את כולם. את דודתי מינה הלפרין לא מצאנו. כעבור כמה שעות גילינו את גופתה.

גויים בסביבה נתנו לנו קרשים ועזרו לנו לקבור את מתינו. את הכאב לא אוכל לתאר. הזהרנו את האנשים לא ללכת לשום מקום ולחכות לנו. הם לא שמעו בעצתנו. מחיר יקר שולם.

המשכנו בדרכנו עם המכתב לפרטיזנים. זורין, מפקד יחידה פרטיזנית יהודית ממינסק, קיבל את פנינו בחמימות. זורין היה יהודי יקר, בעל לב חם. נתן לנו נשק — והיינו לפרטיזנים.

יעקב אושמן (קיבוץ להבות חביבה)

זכרונות

לפני המלחמה גרתי בנאליבוקי (מחוז נובוגרודק). עם פלישת הגרמנים בשנת 1939, ניתנה הוראה ליהודים לעבור לדבורץ. הייתי שם עם אחי ואמא. אבא ובני משפחה נותרים נפלו בדרך לדבורץ.

הייתי עתה — בגיל 16 שנה — למפרנס העיקרי. הלכתי לכפרים הסמוכים וצברתי אוכל. פעם יצאתי עם חבר לחפש אוכל באחד הכפרים. בדרכנו חזרה נתקלנו בשני גויים, ששאלו אותנו לאן פנינו מועדות. אמרנו — לגיטו.

— אין לכם לאן ללכת, כי הגיטו מיתקף — אמרו לנו. סמוך לדבורץ היה יער ושם פגשתי חברים אחדים שאף הם סיפרו, כי כנראה התחיל חיסול הגיטו. רציתי מאוד לרוץ לגיטו, אך הם החזירוני בכוח, בטענה שלא אוכל לעזור ורק אפול גם כן לידי הנאצים. נשארתי אתם ובערב שמענו הדי היריות בגיטו. פגשנו עוד גוי אחד שסיפר לנו, כי מוציאים להורג את היהודים בגיטו. התרחקנו מהמקום כשני קילומטרים. לפתע החל מישהו לירות בכיוון היער. נפלנו על האדמה. כמה חברים נפלו מן היריות. אני עם שני חברים הצלחתי להימלט ולברוח. במשך חודשיים הסתובבנו וחיפשנו מקלט. אחדים מהגויים התייחסו אלינו טוב, נתנו לנו אוכל אך חששו להחזיק אותנו בבתיהם.

הגענו לכפר מסויים בחצות לילה. ראיתי אור באחד הבתים. חברי פחדו להתקרב, אני אמרתי שאין מה להפסיד. דרך החלון ראיתי חיילים מזויינים, השוכבים על הרצפה. נכנסנו לתוך הבית. רוסית לא ידענו לדבר. השומר שאל אותנו מאין ומי אנחנו. הסברנו לו, כי ברחנו מהגיטו. הוא הלך למפקד ולאחר התייעצות באו וצעקו, ש"את הזהב השארתם בגיטו ועתה אתם רוצים שנצילכם".

הודיעו, שיוציאונו להורג. סידרו שורת חיילים והתכוננו לירות בנו. ברגע זה נשמעה שריקה. היה זה, כנראה, סימן שעליהם להסתלק. הם מיהרו לבית ושם אמרו לנו שבקירבת מקום נמצא מחנה יהודי של בילסקי ועלינו להגיע אליו במשך הלילה. אם יפגשו אותנו שנית — לא ישאירונו שוב בחיים.

מאושרים, שיצאנו מידיהם, המשכנו בדרך עד שהגענו לבית בפושצ'ה נאליבוקי. נכנסנו לבית ושאלנו על בילסקי. אמרו לנו לחכות, כי אנשיו עוברים כאן בערבים. כך חיכינו שתי יממות והם לא באו. לחצנו על האיכר שיסביר לנו את מקום הימצאו של מחנה בילסקי. אחרי היסוסים הציע לנו להיכנס ליער, לעבור 200־300 מ' ושם לפנות שמאלה. יצאנו בערב, עברנו איזה חצי ק"מ והבחנו בסוסים, אך בני אדם לא ראינו. המשכנו בשביל ופתאום נתקלנו במשמר. כמובן שלא ידענו את הסיסמה, לכן קראנו: "יידן". אנשי המשמר ירו תחילה באוויר, אך למשמע קריאותינו, הפסיקו. הם קרבו אלינו ואחרי הסברים הובילו אותנו לבקתה של בילסקי.

נכנסנו פנימה. התחילה חקירה מי הראה לנו את הדרך. לא רצינו לגלות את שמו של האיכר. איימו עלינו שיוציאו אותנו להורג, אם לא נספר את האמת. הייתי הצעיר בשלושתנו. התחלתי לרעוד מפחד. המפקד אמר לסגנו להוציא אותי החוצה ושם איים לירות בי. הגיע גם איש גבה־קומה, מלובש רוסית, עם אקדח ביד. למרות הלחץ — לא סיפרנו דבר. חזרו ואיימו להרוג אותנו. לא היתה ברירה — סיפרתי להם הכל.

לבסוף החליטו שישאירו אותי במקום ואת שני חברי יעבירו למחנה אחר. נשארתי אצלם, הלבישו אותי, התייחסו אלי טוב מאוד. אצל בילסקי היו אז 100 איש. הייתי רק חודשיים במקום. ביום אחד יצאו לאסוף אוכל ובהזדמנות זו לקחו אצל איכרים שתי פרות. אחת הפרות שברה בדרך את קרנה והדם שנשפך השאיר עקבות למחננו. האיכר ששדדו אצלו את הפרות מצא את העקבות, קרא לשוטרים ואמר להם, שביכלתו להראות את מקום הימצאם של הפרטיזנים. באו לכפר כ־200 שוטרים. באותו יום יצא בילסקי להתייעצות באוטריאד אחד. בינתיים הוביל האיכר את השוטרים עד ל"זאסטאבה" שלנו, הנמצאת כחצי ק"מ מהבסיס. הזקיף שלנו חשב, כי בילסקי חוזר עם עוזריו ונתן להם להתקרב. השוטרים פתחו באש, פגעו ברגליו והוא נפל מיד. במחנה שמענו את היריות והחלטנו, כי זוהי התקפה עלינו. לא ידענו מה מספר המתקיפים. השארנו את כל הרכוש ונסוגונו בבהלה למעמקי היער.

השוטרים נכנסו למחנה ושדדו הכל. אחד החברים שלא הספיק להימלט, עלה על עץ ומשם ראה מה עשו השוטרים. הם רבו ביניהם על חלקם בשלל.

אחרי זמן־מה הסתלקו ואנחנו חזרנו לבסיס. בינתיים התברר, כי השומר נפצע בלבד ונשאר בחיים. הבאנו אותו למחנה וכאן קיבל עזרה ראשונה. כשחזר בילסקי העתקנו מהמקום לבסיס אחר.

בדרך הצטרפו אלינו עוד יהודים רבים. היו לנו קשרים עם מוסקבה. ביער נמצא שדה תעופה ובלילה היו מגיעים מטוסים סובייטיים. נתנו להם סימנים — שלוש מדורות בשדה תעופה. המטוסים לקחו פצועים והביאו לנו ציוד וידיעות.

מקומנו החדש היה קרוב לנאליבוקי. זה היה בקיץ, וכרגיל עשינו הכנות לקראת החורף. במחנה היו כבר 1230 איש. הוטלו עלינו מיבצעים שונים. במטה הראשי דרשו להפריד את המשפחות (נשים וילדים) מהלוחמים, אך בילסקי לא הסכים לכך ובכל תוקף נאבק על קיום המחנה המשותף. כשהמטה עמד על שלו, העברנו את בני המשפחות למרחק כמה קילומטרים מהלוחמים והיצבנו לוחמים שישמרו עליהם. הלוחמים הקדישו עתה את כל מרצם לפעולות. ניתקנו קווי טלפונים, אירגנו מארבים בכבישים, הורדנו רכבות וכו', אחרי כל פעולה נמסר למחרת דו"ח למטה הראשי, שהועבר לשאר יחידות וכולם ידעו על הפעולות הללו.

הפרדת המשפחות היתה רק זמנית. לאחר זמן־מה חזרו כולם למחננו. אז הוקמו בתי מלאכה לחייטות, סנדלרות, וכו'. אני הייתי רועה פרות. באחד הימים נתקלתי בשדה בגרמני, שבראותו אותי הרים מטפחת לבנה. הוא שאלני היכן הפרטיזנים ואמר שהוא רוצה להיכנע להם. רצתי מיד למפקדה וסיפרתי עליו. בינתיים באו אנשים מיחידה אחרת ותפסוהו. בדרך כלל היינו צריכים להעביר שבויים גרמנים למטה הראשי, אך יצר הנקמה היה עז, לכן היינו משאירים אחדים אצלנו וממיתים אותם במקום. את הנותרים העברנו למטה. גם שם, לאחר חקירה, היו מוציאים אותם להורג.

בכפרים הסמוכים היו לנו אנשי קשר, שמפיהם נודע לנו, כי הגרמנים מתכוננים לארגן מצור על היער. ואומנם הם הקיפו את כל הפושצ'ה, איש לא היה יכול להיכנס או לצאת מן היער. הם ירו ללא הפסק, אך גם הם היו אחוזים פחד מפני הפרטיזנים. המצור נמשך כשבועיים. מאין ברירה נאלצנו לסגת בתוך היער לביצות, שם לא העיזו הגרמנים להיכנס. האוכל היה מועט, מצבנו היה קשה ביותר, טבענו בבוץ, הרעב הציק לרבים. לו נמשך המצור

עוד זמן־מה — לא היינו מחזיקים מעמד. לפתע נודע, כי הגרמנים הסתלקו והמציר נסתיים. חזרנו לבסיס הישן ומצאנו שהכל שם בסדר. התברר, שמתוך פחד לא הצליחו הגרמנים להגיע אפילו למחנה שלנו. אך הזמן שבילינו בתנאים קשים בביצה — נתן את אותותיו. התחילו מחלות, טיפוס, פצעים על גופותיהם של האנשים. לא מעטים מתו ממחלות אלו.

ליד מחננו נמצאה היחידה של זורין, שבחלקה היתה מורכבת מיהודים ובחלקה מגויים. היינו אתם ביחסים טובים מאד. אנשי זורין ביקרו אצלנו לעתים תכופות, הזמינו עבודות שונות אצל בעלי־מלאכה שלנו. השמירה על המחנה היתה מעולה ומורכבת מכמה שרשרות. במקרה שהאוייב היה משמיד משמר ראשון, היה נתקל במעגל של משמר שני ושלישי. התאמננו הרבה, קיבלנו נשק רב. בראש השמירה עמד בחור אכזרי מאוד. כשבמקרה מסויים נתקל בשומר שנרדם על משמרתו, — ירה בו ללא חקירה. זה היה צריך לשמש לקח לאחרים. ואומנם שילמנו לא פעם ביוקר בעד רשלנות בשמירה.

עם התחלת הנסיגה של הגרמנים ב־1944, הופצו על ידם כרוזים שנזרקו מהמטוסים ושתוכנם היה: הגרמנים יעברו דרך הפושצ'ה, אם לא ניגע בהם — אף הם ישאירונו במנוחה. לא רצינו בהסכם הזה ועל־כן התפתחו קרבות מרים מאוד. הגרמנים, שלא היתה להם דרך אחרת, רצו להתפרץ דרך היער שלנו ובקטע מסויים כמעט שחדרו למחנה שלנו. פתחנו עליהם באש. במחנה פרצה בהלה כללית. היו לנו קורבנות.

מיד התקשרנו עם יחידה אחרת וביקשנו שיארגנו מארב בעורף הגרמנים. ואומנם כל הגרמנים נתפסו על ידי הפרטיזנים. היו מקרים רבים מסוג זה. הרוסים התקדמו בקצב מהיר. התקרבה שעת השחרור. בילסקי נתן לכל היהודים הוראה להתכונן ליציאה מן היער. הוא הורה לאנשים שלא לקחת יותר מאשר ביכולתם להעמיס על עצמם. אחד היהודים לקח הרבה דברים, שלא היה בכוחו לסחוב אותם, — בילסקי ניגש אליו וירה בו לעיני אשתו. זה היה פשע, שכולנו התמרמרנו עליו.

הגענו לנובוגרודק, שהיתה כבר תחת שלטון סובייטי. קיבלנו כולנו תעודות המאשרות את השתתפותנו בפעולה הפרטיזנית. האנשים התפזרו וכל אחד הלך לדרכו. הגעתי לפולין ובגמר המלחמה המשכתי לארץ־ישראל.

העתק מארכיון „מורשת" A/108

געראנגל און ווידערשטאנד

ד"ר שמואל אמרנט

יהודי נליבוקי ביער הפרטיזני

יהודי נליבוק עם ראשית הכיבוש הנאצי

העיירה בלב הפושצ'ה

העיירה נליבוק שכנה בלב יערות העד שהשתרעו בחלקה המערבי של רוסיה הלבנה, על פני שטחים נרחבים של אלפי ק"מ מרובעים וכונו לפי שמה: הפושצ'ה הנליבוקאית.

רק כבישים מעטים חצו את מרחבי היערות, התפתלו בין ביצות טובעניות שרגל אדם כמעט ולא דרכה ביניהם, ובין אגמים (קרומין) עוטי ערפל.

הישובים היו כאן דלילים, עיירות מנומנמות עם קהילות זעירות של יהודים, כפרים וחוות בודדות של אוכלוסיה בילורוסית שרויה בדלות ובירות. במימי הנימן, יובליו ותעלותיו, שזרמו לאיטם בפושצ'ה השתקפו צמרות האורנים הנישאים, עצי הלבנה עדיני הצורה ואלונים אדירי הגזע ועתיקי הימים. המית הרוח וצריחת צפרי הבר, המקננות בין עפאי העצים והשיחים שעל פני הביצות העמיקו את דומיית הנצחים, השוררת באפלת היערות.

נליבוקי היתה עיירה בילורוסית טיפוסית, רחוקה ממרכזי הכלכלה והתרבות עם כמה עשרות בתים יהודיים בשוק וברחובות הסמוכים לו. קהילת יהודי נליבוק מנתה כ 300 נפשות. יהודים אלה שאבותיהם גרו במקום במשך דורות מרובים, לא היו משופעים בנכסים. בקושי ובצמצום מצאו את מחייתם בקרב האוכלוסיה הדלילה והמרוששת של אכרים בילורוסיים ומתישבים פולנים. רבים מהם היו שרויים במצוקה ונזדקקו לעזרת החברה. הם שלחו את ידיהם במלאכות שונות, המשרתות את הכפרים; בבורסקאות

ובנפחות, חיטות, רצענות וסנדלרות; היו ביניהם חקלאים, חנונים זעירים ורוכלים, המביאים את מרכולתם לישובים ולחוות (חוטורים) המרוחקים ביותר.

בעלי משרפות פחמים, מודדי עצים, סוחרי בהמות וסוסים. מצניעי לכת היו היהודים האלה, אנשי עמל, שלא נשאו את נפשם לגדולות. נהירים היו להם שבילי היערות; רבים מהם היו עוברים בימי החול לרגלי עסקיהם לאורכם ולרחבם של היערות ורק בערבי השבתות היו חוזרים למשפחותיהם לנליבוקי.

יהודי נליבוקי עם ראשית הכיבוש הנאצי

כבר ימים אחדים לאחר פרוץ מלחמת ברית־המועצות—גרמניה, ביוני 1941, נכבשה העיירה על ידי צבאות הנאצים, ונתכו על ראש יהודי נליבוקי הפורענויות, שהיו מנת חלקם של היהודים באזורי הכיבוש הגרמני. השכנים הבילורוסים והפולנים, שתפו פעולה עם הצורר הגרמני והגדישו את סאת הסבל; בזזו את הנם של היהודים, השפילום, והתעללו בהם. אפילו הכומר המקומי ראה חובה לעצמו לגנות, בהטפתו בכנסיה, את מעשי המתפרעים המקומיים ותבע התאפקות ורחמים.[1] הכומר הקתולי הזה הוצא לאחר מכן להורג ע"י הנאצים. העוקב אחרי גורלה של הקהילה הנליבוקאית בתקופת השואה יכול היה לצפות כי רבים מבניה ימצאו מקלט במרחביה האינסופיים של הפושצ'ה שרגילים היו לנוע בדרכיה החבויות ולבוא במגע עם תושביה בפינות הנדחות ביותר. אך למרבה התמיהה והצער, רק מתי־מספר מבין יהודי נליבוקי (כ־26 נפש) נותרו לפליטה עד תום השואה.

מדוע כה מעטים הם האודים הנליבוקאיים, שניצלו מההשמדה הכללית על אף התנאים, שביחס למקומות מגוריהם של יהודים אחרים, זימנו הזדמנויות יותר נוחות להימלט מצפרני הנאצים? הגרמנים לא הותירו ליהודי נליבוקי זמן ממושך יותר, בכדי להתאושש ולהתמצא במצב שנתהווה עם הכיבוש.

הנליבוקאים בגיטו רוביז'ויץ'

כעבור חודשים מעטים נאלצו יהודי נליבוקי לעזוב את עיירתם. נגזר עליהם להתכנס עם צרורותיהם בככר על יד המועצה (גמינה) ולעבור לגיטו רוביזשעוויטש, עיירה המרוחקת בערך 30 ק"מ מזרחה בקרבת הגבול הסובייטי—פילני לשעבר. רוכזו כאן יהודי הישובים שבאזור יערות נליבוקי — בעיקר מארבע העיירות: דרבנה, וולמה, קמין ונליבוקי. — בקירוב 2400 נפש[2]. הוקצה לגיטו מקום מצומצם מסביב לשוק בבתים הקטנים, שבקושי הספיקו למגורי משפחה. שוכנו משפחות מרובות, בתנאים אנטי־סניטריים, בזוהמה ובצפיפות מדכאה.

נתערבבו יוצאי יישובים שונים, נתרופפו הקשרים בין בני כל קהילה וקהילה. ושוב עוד לפני שנתאוששו יהודי נליבוקי וסביבתה מזעזוע הגירוש מעיר הולדתם, הימטרו על ראשיהם גזרות קשות וחדשות. גיטו רוביזעוויטש שימש רק תחנת מעבר ובריחה של יהודים. עברו חדשים מעטים ועוד בעצומו של החורף 1941/2, החלה הוצאת אנשים צעירים, בעלי כושר עבודה ולאחר טלטולי דרך קשים, עברו דרך נליבוקי ונובוגרודק ושוכנו בעיירה דבורץ, במחנה עבודה "טוד".

תהליך פינוי הגיטו מכוחות הכשירים לעבודה, נמשך חודשים מספר ובערב חג השבועות גורשה הקבוצה האחרונה. ג. פאלייש מרוביזשעוויטש[3] מספרת כי המגורשים האחרונים סבלו בדרך הארוכה בתוך הפושצ'ה עינויים קשים, הובילום תחילה לאיבניץ ללא מנוחה, שם נכלאו ברפת, מבלי שהוגשו להם מים ומזון, למחרת בבוקר הוצאו הילדים מידי הורים המיואשים. לא היה קץ לסבלם של ההורים, משם טולטלו האנשים המעונים, דרך קפנדריה מייגעת בחזרה לנליבוקי ולאחר מכן דרך נובוגרודק לדבורץ. הכושלים נורו בדרך, וגוויות של המתים נותרו במסלול העינויים, בו עברו המגורשים. במצב של אפיסת כוחות הגיעו היהודים הללו לדבורץ. מפקד המחנה נבהל למראה המגורשים, שדמו לצללים, הטיל ספק ביכולת להעסיקם במחנה ורצה להחזירם מיד לנובוגרודק. רק לאחר תחנונים רבים נאות לקבלם למחנה. היהודים

שנותרו ברוביזשעוויטש, כ500 נפש, וביניהם שרידי היהודים של נליבוק על זקניהם וילדיהם, הוצאו עד מהרה לכפר סימקוביץ על יד בית־הקברות הנוצרי, ושם נקברו אחרי תום השחיטה.

במחנה דבורץ

במחנה דבורץ רוכזו פליטי השחיטות מהעיירות והכפרים שבאזור נליבוקי כ־1800 איש. מפקד המחנה שיחק תפקיד של גרמני, הדואג לשלום פועליו היהודיים וחזר והבטיחם, כי עובדיו זוכים להערכה בעיני הרשויות ולא יאונה להם כל רע. הבטחותיו הצליחו להרדים את ערנותם של יהודים רבים ולהשלותם, כי מצאו לפחות, לפי שעה, מקום מבטחים. היודנראט המטיר מתנות על המפקד ומקורביו וקשריו הטובים אתם עוד חיזקו את האשליות[4].

לפיכך השתדלו אנשי היודנראט למנוע יציאה מהגיטו ואף רדפו שליחים מגדודים פרטיזניים. שהגיעו אליו, על מנת לארגן קבוצות יוצאים. היהודים היו הולכים לעבודה בלווי שוטרים יהודיים וממונים היו עליהם שוטרים פולניים, השקט היחסי, ששרר בגיטו, הרווחה במזונות, שרכשו במשא ומתן עם אכרי הסביבה, עשויים היו לטפח את ההרגשה הכוזבת של קיום זמני מבוטח[5].

אך בשורות איוב של שחיטות, שנערכו באביב 1942 בערים ובעיירות רבות ברוסיה הלבנה ושמו קץ למרבית הקהילות באזור, הזכירו ליהודי דבורץ את הגורל הצפוי גם להם.

היהודים חלוצי הפרטיזנקה

נתחדשו הנסיונות לבוא במגע עם הפרטיזנים ביערות העד של ליפיטשנסק ונליבוקי, שהחלו כבר לפני כן בעיירות, מהם גורשו היהודים למחנה דבורץ.

הנסיונות הראשונים לקשר קשרים עם התנועה הפרטיזנית הרוסית נעשו עוד בגיטו רוביזשעוויטש, באביב 1942. בזמן זה היתה הפרטיזנקה הרוסית רק באיבה. ויחידותיה הראשונות רק החלו להתארגן ללא מסגרת

יציבה וללא פיקוד מרכזי. חיילים וקצינים רוסיים ועסקני המפלגה לשעבר, שנותרו באזור, לאחר נסיגת הצבא האדום, התחבאו תחילה בכפרים ובחוות, מוסווים כפועלים, המסייעים לאכרים בעבודותיהם, או שיטטו ביערות.

בראשית האביב 1942 פורסמה פקודה ע"י הגרמנים, בדבר חובת ההרשמה, החלה על חיילי הצבא האדום, שנותרו במקום. הנרשמים נכלאו במחנות עבודה או נשלחו לגרמניה. החלה נהירה המונית של חיילים מהכפרים ליערות: קבוצות קטנות של חיילים וקצינים נעו ביערות ללא כל משמעת צבאית ותכופות היו שרויים בשיכרות. התנהגותם היתה חסרת רסן. רבים עסקו בביזה ולעתים גם ברצח. בהדרגה החלו הקבוצות המפוזרות הללו להתלכד ליחידות וליזום פעילות קרביות. תכופות היו המבצעים הקרביים פרי הדברות ארעית של קבוצות, שנפגשו באקראי ביערות. חסר היה לחלוצי הפרטיזנקה הללו נשק, ונאלצו להסתפק בכל הבא ליד. עם קבוצות רופפות אלה נפגשו היהודים מאזור נליבוקי, שגמלה בלבם ההחלטה, לנטוש את הגיטאות ולאחוז בנשק. יהודי האזור מילאו תפקיד נכבד בראשיתה של הפרטיזנקה, הם סייעו לה בהתמצאותם בתנאי המקום, בקשריהם עם האוכלוסיה, במציאת נשק במחבואים שהותירו חיילי הצבא האדום לפני נסיגתו. עוד בגיטו רוביזשעוויטש נתקלים אנו בניצני המחתרת הפרטיזנית. יהודים וקבוצות זעירות החלו בראשית האביב 1942, עם הפשרת השלגים, לעזוב את הגיטו, שלא היה גדור וביקשו להם מקלט אצל אכרים בחוות. י. ש. נפח נליבוקאי, איש בגיל העמידה,[6] ניסה תחילה, לאחר עזיבת רוביזשעוויטש, לחזור לנליבוק ולהסתתר אצל שכניו. אך לאחר זמן קצר נפגש עם בנו וגמר בנפשו לצאת אתו ליער ולהצטרף ליחידה הסובייטית על שם "סטאלין" שפעלה בקירבת מקום. י. ש. רכש לו ביחידה הזו עמדה חשובה, הודות להתמצאותו המעולה בשבילי הפושצ'ה המפותלים. הוא התבלט כסייר, שהוביל את יחידתו בהצלחה במשעולים הקשים ביותר. באפריל 1942 יצא מגיטו רוביזשעוויטש יוסף פישקין עם אביו, סוחר בהמות, איש בא בימים. הצטרפה אליהם קבוצת צעירים שהצטיידו בנשק. בדרך נפגשו עם קבוצה של עשרה פרטיזנים רוסיים ועם מפקדם ואטשנקו. היהודים ספרו לרוסים כי נודע להם על מקום מחבוא של נשק ותחמושת שהטמין הצבא האדום, ערב הנסיגה, והובילום לשם בדרך רבת תלאות ומכשולים.

לאחר שהצטיידו בנשק רב, התארגנו ביחידה ע"ש סטאלין, ביצעו כמה פעולות קרביות וערכו פשיטות על תחנות משטרה בנליבוקי, דרבנה וחוטובה.

המארב על הריצחים הנאצים בנליבוקי

היחידה הלכה ונתגבשה ויזמה פעולות יותר נועזות. אחד המבצעים המפוארים שלה היה המארב על הגרמנים שביצע בראשית הקיץ 1942 את ההשמדה של יהודי רוביזשעוויטש ואיבניץ. למפקדה הפרטיזנית נודע על הכנות הגרמנים לעריכת שחיטה ברוביזשעוויטש. לאחר תום השחיטה אמרו התליינים הנאצים להמשיך בהשמדת גיטו לובטש ודרכם הובילה בקרבת נליבוקי והפרטיזנים ארבו לרוצחים בנליבוקי במשך יומיים. כשהופיעו בכביש 10 מכוניות הגרמנים הומטרה עליהם אש קטלנית ממקלעים ומרובים מכל הצדדים. שני פרטיזנים יהודיים, יוסף פישקין וחברו, עלו על גג בית הדואר ועם בוא הגרמנים פתחו ממקום זה אש ממקלע. הגרמנים, אנשי ס.ס., גסטאפו וחיילים משולהבים לאחר בולמוס השחיטה ברוביזשעוויטש, היפתעו מהתקפת הפרטיזנים, ולאחר שנפלו מרבית חבריהם נכנעו. לפי עדותו של י. פישקין, אילצו הפרטיזנים את השבויים לצעוד עם דגלים אדומים ברחובות נליבוקי ולצעוק: „בוז להיטלר — יחי סטאלין".

לאחר זמן קצר הושמדו כל השבויים. במבצע זה הצליחו הפרטיזנים לשחרר שתי בנות יהודיות ונער, שהגרמנים מצאום במחבוא והובילום להשמדה בלובטש[7].

מארב הפרטיזנים בנליבוקי שיבש את מזימותיהם הרצחניות של הנאצים ויהודי לובטש היעברו בינתיים לגיטו נובוגרודק, בו ניספו יהודי עיירות הפושצ'ה, וביניהם גם אחדים מיהודי נליבוקי. השמועה על המארב המוצלח הכתה גלים בקרב האוכלוסיה, הגיעה לגיטאות, העלתה את קרנה של הפרטיזנים ועודדה ליציאה ליערות ולהצטרפות לשורות הלוחמים.

הכיתה היהודית מתקיפה את חיל המצב בנליבוקי

בגיטו דבורץ נתארגנו קבוצות של לוחמים. רבים רכשו בכספם האחרון נשק והחלו לצאת ליערות הפרטיזנים. אחד המבצעים הקרביים הנועזים ביותר בוצע בקיץ 1942 על ידי קבוצה של 38 פרטיזנים יהודיים שנלחמו במסגרת היחידה על שם "סטאלין". הקבוצה הורכבה מיוצאי עיירות שונות וביניהם נליבוקי, איביניץ, נובוגרודק, רוביזשעוויטש, שנפגשו ביער לאחר שעזבו את הגיטאות. הקבוצה באה במגע עם הסטלינצים והוטל עליה להשתתף בהתקפה על חיל המצב בנליבוקי, כיחידה יהודית מיוחדת. העיירה נליבוקי בגלל מקומה בטבורה של הפושצ'ה, ובגלל הדרכים החשובות המובילות בקרבתה, שימשה לא פעם מטרה למבצעים פרטיזניים. חיל המצב הגרמני ששוכן בה היה לצנינים בעיני הפרטיזנים וחזרו ונישנו הנסיונות לסלקו, בכדי לטהר את הסביבה ולכונן אזור רצוף הנתון כולו למרות הרשויות הפרטיזניות — "ארץ־הפרטיזנים" במלוא מובן המילה. לפי התכנית, צריכים היו הסטלינצים להתקיף את חיל־המצב הגרמני מצדדים שונים. הכתה היהודית התנדבה לפתוח בהתקפה ולהסתער על האחוזה בה התבצרו הגרמנים. כאות להתחלת המבצע, צריכה היתה לשמש רקיטה, שתיירה על ידי הסטלינצים. הפרטיזנים הרוסיים מהיחידה על שם סטאלין, צריכים היו להצטרף להתקפה מעברה השני של האחוזה. ברגע האחרון נודע לפרטיזנים הרוסיים על תגבורת גרמנית שעמדה להגיע לנליבוקי והוחלט על נסיגה. מתוך אי הבנה נורתה רקיטה, שהטעתה את הכתה היהודית[9]. יש אומרים (עדותו של פישקין) כי הגרמנים ירו באקראי רקיטה, ותוצאות המקרה הזה היו קשות ביותר. הכתה היהודית התקיפה את חיל־המצב; אך עד מהרה הוקפה מכל הצדדים על ידי הגרמנים. בגלל נסיגת הסטלינצים, נותרו היהודים המעטים מבודדים. התחולל קרב מיואש עם כוחות עודפים של הנאצים. היהודים התגוננו בשארית כוחותיהם וניספו כולם. י. פישקין, שנמצא בקרבת מקום בתפקיד של סייר, עקב מרחוק אחר הקרב, ושוחח לאחר־מכן עם אנשי הסביבה, ספר כי 10 בחורים מהקבוצה הנ"ל נלקחו בשבי, עונו קשות, אך הגרמנים לא הצילו מפיהם אף מלה על מקומם של הפרטיזנים ולבסוף רצחום.[10] אין באפשרותנו לשחזר את מהלך

הקרב הטראגי ואת הרגעים האחרונים של הגבורים, הואיל ולא נותר אף עד, שיוכל לתאר את ההתרחשויות הללו. כך נסתיים אחד המבצעים הראשונים הטראגיים, אך גם המפוארים והנועזים ביותר, של הפרטיזנים היהודיים בפושצ'ה.

בין הלוחמים הללו נמצאו גם נליבוקאים אחדים כגון, ראובן שלוסברג ואחיו, שניהם נכדים של ליב־משה שלוסברג. ידוע גם שמו של אחד מאנשי איבניץ בכתה הנליבוקאית — שאול רייכמן[11].

מוסרים, כי מחברי הקבוצה נשאר בחיים הנס הילדסהיימר, שמילא באותה שעה תפקיד של קשר, והודות למקרה הזה ניצל. הגירסה, כי אנשי הכתה נקברו בשוק הנליבוקאי[12] בטעות יסודה. יוצאי נליבוקי, שביקרו לאחר השחרור במקום עיירתם החרבה לא הצליחו לגלות דבר. העיירה לא זו בלבד שנשמדה כליל אלא גם האוכלוסיה הלא־יהודית שלה, הוצאה בחלקה להורג ובחלקה נשלחה למחנות עבודה לגרמניה, ולא נותרו במקום עדים, שהיתה בידם האינפורמציה הדרושה.

הכתה הפרטיזנית היהודית, שנספתה בהתקפה על נליבוקי, היתה צריכה לסלול דרכים לפרטיזנקה, בפני הנוער היהודי מהגיטאות באזור הפושצ'ה ולשמש עבורו נקודת אחיזה וגרעין של התלכדות פרטיזנית. אפשר להניח, כי אילו הצליחו חברי הכתה הזו להכות שורשים ביער הפרטיזני הנאליבוקאי היו רבים הולכים בעקבותיהם ומצטרפים לשורות הלוחמים. האבדן הטראגי של הכתה השרה רוח דכאון בגיטאות, והרתיע לפחות חלק מהמתכוננים ליציאה ליער. באותו זמן נפוצו בגיטאות שמועות, שהתאמתו, על הלכי רוח אנטישמיים בקרב הפרטיזנים הרוסיים. סופר, כי פרטיזנים מופקרים נטפלים ליהודים, המשוטטים ביערות, ולא זו בלבד שמסרבים לקבלם ליחידותיהם, אלא תכופות גוזלים מהם את נשקם ולעתים אף רוצחים יהודים בלתי מזוינים וחסרי ישע. בתנאים אלה נראתה היציאה ליער, חסרת כל סכוי של קיום. ורבים נאחזו בהבטחות המשלוח, בדברי כזב המרגיעים של מפקד המחנה והולכו שולל אחר התנאים הנוחים ביחס של הגיטו.

הפרטיזנקה מתרחבת

במחצית השניה של 1942 התפשטה התנועה הפרטיזנית והצליחה לטהר מחוזות שלמים מחילות מצב ותחנות משטרה גרמניים. תכופות האדימו שמי־הלילה מלהבות המשקים והמפעלים הגרמניים, שהציתום הפרטיזנים, בערכם עליהם פשיטות פתע.

אגדות על מבצעי הפרטיזנים, שנמסרו מפה לאוזן, הלהיבו את הדמיון ועוררו תקוה בלבות המיואשים, של היהודים, הכליאים בגיטאות. בשלהי הקיץ 1942 עלה גדוד הפרטיזנים בפיקודו של שאשקין, מחטיבת צ׳יפייב על נליבוקי. הפרטיזנים השתלטו על חלק גדול של העיירה, חדרו לבתיהם של משתפי הפעולה ואנשי הסמוכובה (משטרה בילורוסית), הוציאו רבים מהם להורג והעלו את בתיהם באש. חלק גדול של העיירה הוצת אז ונחרב. בהתקפה של השאשקינצים על נליבוקי, השתתפו גם כמה בחורים יהודיים מנליבוקי, שלאחר צאתם מגיטו דבורץ, הצליחו להגיע לפרטיזנים ונתקבלו לשורותיהם. נתגלגלה בידיהם הזכות לגמול למרצחים את שכרם. גם בגדוד על שם צ׳קלוב היו יהודים ילידי נליבוקי, שלקחו חלק בפעולות עונשין נגד שוטרים גרמניים ובילורוסים ובמבצעים קרביים. ההתקפות על נליבוקי נשנו באביב 1943.

פרטיזנים מגדוד סובורוב, בריגדה על שם סטאלין[13] התקיפו את הסמוכובה הנאליבוקאית והציתו שוב את בתי אנשיה. נערה יהודיה מאיבייה פרומה טנפל, ששימשה בגדוד בתפקיד אחות רחמניה, השתתפה גם באיפן פעיל בקרב והרגה שני שוטרים במו ידיה. נערה אמיצה זו, שנתחבבה מאד על אנשי הגדוד, נפלה באפריל 1944 בקרב באזור רדישקוביץ, בשעה שהגישה עזרה רפואית לחייל פצוע. בהתקפות הפרטיזנים נחרבו חלקים גדולים של נליבוקי עוד לפני המצוד הגדול באוגוסט 1943, בו נמחק המקום כליל ואוכלוסייתה פונתה לגרמניה או הוצאה בחלקה להורג.

המחתרת הפרטיזנית ברבורץ

בגיטו דבורץ התאוששו הצעירים לאחר הזעזוע, שנגרם על ידי אבדן הכתה היהודית. חלק רב בארגון אנשי נליבוקי בגיטו דבורץ היה לישראל קסלר.[14] האיש, בעל העבר הפלילי, רגיל היה גם בזמנים כתיקנם לאורח־חיים הרפתקני ושוטט במשעולי הפושצ׳ה. קסלר היה תכופות עוזב את המחנה, רוכש נשק, מארגן קבוצות, שבחשאי החלו לצאת מתחום הגיטו. קסלר ואנשיו מצאו מקלט באחד הכפרים הסמוכים לדבורץ. המתיחות גברה עם בוא החורף 1941. המצוד הגדול על יערות־עד של ליפיטשנסק והסמוכים לו פגע קשות בקבוצות היהודיות, שטרם נקלטו בפרטיזנקה. האוטריאדים התפזרו, וחלק מהיהודים שהצטרפו לגדודו של קפלינסקי, המפקד עטור הגבורה והתהלה מז׳טל, חזרו לגיטו דבורץ. לאחר תום המציד, שלח קפלינסקי את מלך צוקרקופ׳ לדבורץ, כדי להחזירם ליער. הידיעה על בואו של שליח פרטיזני, הכתה גלים בגיטו. התארגנה חיש קבוצה של כ־70 איש, המוכנה ללכת לפושצ׳ה. לאחר שנודע ליודנראט על בולמוס היציאה, שתקף את הנוער, אחז מיד באמצעים למניעת היציאה ליער. חברי הקבוצה עם צוקרקופ בראשם נאסרו ורק אחרי משא ומתן ממושך התירו לצוקרקופ לצאת עם עוד 9 בחורים[51] שלא הופיעו ברשימת תושבי המחנה הדבורצאי. נפוצו בגיטו דבורץ שמועות על החיסול ההולך ומתקרב. היו אלה ימי סטלינגרד. באותו זמן יצאו מגיטו דבורץ קסלר, ישראל שלוסברג ויצחק רמס ועוד 7 בחורים בכיוון לפושצ׳ה הנליבוקאית בכדי לבוא במגע עם היחידות הפרטיזאניות ולנסות להקים יחידה יהודית פרטיזנית מיוחדת. כתוצאה מהלשנה הם הותקפו בחורשה בקרבת נליבוקי ובנס הצליחו להמלט. קסלר ושלוסברג שהתמצאו היטב בדרכים, הצליחו לחזור לדבורץ כעבור יומיים, ואילו יצחק רמס, שלא התמצא בדרכים, נעזר במצפן שהיה ברשותו והגיע לגיטו רק כעבור 4 ימים. כשלונם של השליחים הללו הרתיע רבים מלצאת ליערות נאליבוקי.

חיסול המחנה ברבורץ

דובר כי המחנה הדבורצאי, הממציא עתודות לפרטיזנים, לא ישאר על כנו. הלכי־רוח של חיסול המתקרב, הניעו רבים לבנות בונקרים תת־קרקעיים. עד מהרה נתאמתו השמועות וב־28 לדצמבר 1941 הוקף הגיטו ע״י הרבה גרמנים וליטאים. יהודי הגיטו נצטוו להתאסף במרכז העיירה. המפקד ניסה גם בשעה אחרונה זו, להסוות את כוונותיהם של המרצחים ולהרגיע את יהודי המחנה, שהם עומדים לעבור למחנה עבודה חדש בבוברויסק. על ההכנות לשחיטה נודע ליהודים העובדים במקומות שונים שמחוץ לגיטו שיצאו באותו יום כרגיל לעבודה בשעה 5 לפנות בוקר. היו מנהלי עבודה פולניים שהזהירו את יהודי קבוצותיהם ויעצו להם להמלט. לפי דברי א. ווינר, מנהל העבודה קוביאק הזהיר אותו ואת חבריו מפני חזרה לגיטו והם מהרו להסתלק מהמקום, כשפניהם מועדות היערה. מאות יהודים בגיטו ביקשו מקלט ומחסה בבונקרים שהכינו להם בעוד מועד.[16]

היהודים הובלו במכוניות עד ניבויילנה ושם הוצבו לפני בורות פתוחים. עדותו של בחור שנמלט מבורות הנרצחים, מעלה את אחד החזיונות המחרידים ביותר של טבח עדה יהודית. הקורבנות נצטוו להתפשט, לסדר את הבגדים בקפדנות ולאחר־מכן, נאלצו זוגות זוגות לרקד לקול מנגינה. כלבים שוסו באומללים, נעצו שיניהם בבשר הילדים. זעקות ההורים והילדים נשאו עד לב השמים. לאחר מכן הוצבו בעשרות על יד הקברות הפתוחים ונורו, כרגיל לא הבחינו בין פצועים ומתים ורבים נקברו בעודם בחיים[17], יצרי ההשמדה של הגרמנים, שלא ידעו שבעה, מצאו להם שוב פורקן בצורות זוועתיות ביותר. השחיטה נמשכה ימים מספר, הואיל והגרמנים ערכו בגיטו סריקות בכדי לגלות את המתחבאים בבונקרים. מדי יום ביומו נשלחו לקברים קבוצות חדשות, שהוצאו ממחבואיהם. על המסתתרים עברו ימי חרדה קשים. מעל לראשיהם הדהדו ירויות הגרמנים, נשמעו צעקותיהם ונקישותיהם בקירות הבנינים. רק כעבור ימים אחדים העזו המתחבאים לעזוב את המקלטים ולצאת מעבר לגדרות הגיטו. יהודים רבים הוסגרו לגרמנים על ידי אכרים משתפי פעולה, אחרים נתקלו במארבים,

ששמו הגרמנים בדרכים שמסביב לגיטו. רק חלק קטן מהיהודים הללו, הצליח להנצל ולהגיע ליער. הלכו בקבוצות קטנות של שנים שלושה, מתוך חשש, שקבוצות גדולות יותר תתקשינה להתחמק מהמארבים הגרמניים.

פגעי הטבע סייעו בידי הגרמנים. הצינה והכפור העזים התישו את כוחות הנמלטים, היגעים והרעבים. אנשי נליבוקי לא הכירו את סביבת דבורץ, שרויים במבוכה, מיואשים, חלשים עד אפיסת כיחות, בוססו בשלג כשרוח חזקה מקפיאה את לשד עצמותיהם.

הנליבוקאים משוטטים ביערות

במשך שבועות התרוצצו אחרוני הפליטים מטבח דבורץ, וביניהם אנשי נליבוקי ממחבוא ארעי אחד בביתו של אכר או במתבנו, למשנהו. — תחילה לא העזו ללכת ביום מפחד השוטרים או הלשנת האכרים, לאחר־מכן הזניחו את אמצעי הזהירות ומתוך אדישות גוברת והולכת נדדו גם באמצע היום. יש ואיכרים הגונים הדריכום והיפנום למכריהם המהימנים במסרם לידיהם כתובות והוראות ואף הזהירום מפני משתפי־פעולה. וכך החזיקו מעמד במשך חדשים, בנדדם מחווה לחווה. אכרים המשתייכים לכת הבפטיסטים, סייעו הרבה ליהודים המשוטטים בקרבת מקומות מגוריהם. מתוך נאמנות ודבקות בכתבי־הקודש, ראו לעצמם חובה להגיש עזרה לאדם השרוי במצוקה ולארח אותו בביתם. האכרים, שמצפונם האנושי לא התיר להם לגרש יהודים המתדפקים על דלתותיהם — הסתכנו, ולא פעם העניקו להם מחסה בבתיהם, ושרפו את בתיהם, על הנפשות שבהם, ביחד עם היהודים, שהעניקו להם מחסה בבתיהם.

לעתים שוטטו פליטי דבורץ במשך ימים ולילות ביערות מבלי יכולת למצוא מחסה בבתי האכרים מפני צינת הלילה.

לעתים נאלצו להתחמם על יד מדורות במשך לילות שלמים, — כך שוטטו היהודים הללו במשך חדשים רבים. תשושים עד מוות, עטופים בלויי סחבות, סובלים חרפת רעב.

עם בוא האביב, המשיכו ללכת בכוון יערות נליבוקי, המוכרים להם, בהם ציפו למצא מקום אחיזה בקרב הפרטיזנים.

הגורל האכזרי ניפה בשבע נפות את פליטי דבורץ. רק מתי מספר הגיעו ליערות, אך גם כאן צפויות היו להם הפתעות מאכזבות ומרות.

בקרב הפרטיזנים הרוסיים, לאחר ימי המצוד בחורף 1942, התרופפה המשמעת וגברו נטיות אנטישמיות. הפרטיזנים הללו ספגו את הלכי הרוח האנטישמיים מהאיכלוסיה המקומית, שהסיתה אותם והפיצה דיבות, כי היהודים עוסקים בשוד ובריגול לטובת הגרמנים. רבים מהם קידמו את פני היהודים המשוטטים ביערות בשנאה גלויה ובאכזריות רצחנית.

הנער אהרון אושמן מנאליבוקי[18], שיצא מגיטו דבורץ עוד בערב השחיטה, בכדי למצוא מזון בכפרים לאחר שנודע לו על גורל יהודי הגיטו, נאלץ לנדד מחורש לחורש, מחווה לחווה, עם כמה צעירים יהודיים, שנפגש אתם בדרכים. הם נתקלו בפרטיזנים רוסיים, שכוונו אליהם את רוביהם, בכדי לרוצחם נפש. אושמן החל לברוח לאחר שנתך עליו מטר כדורים ובנס ניצל. גורל דומה היה גם מנת חלקה של קבוצה מיהודי נליבוק, שאליה השתייכה פ. שלוסברג. לפי סיפורה החליטו אחדים מאנשי קבוצתה שנמאסה עליהם השוטטות והבדידות, למציא מגע עם הפרטיזנים הרוסיים, המסתובבים בכפרים הסמוכים למקום המצאם. הם הצליחו להפגש עם הפרטיזנים וספרו להם על קבוצתם, הפרטיזנים הרוסיים העמידו פנים שנכונים הם לקבלם לגדידם, ושלחו כמה מחבריהם, מזוינים בתת מקלעים, בכדי ללוותם למקום החניה של קבוצתם.

הפרטיזנים הרוסיים ערכו תחילה חיפוש בתרמיליהם, פיזרו את מזונותיהם ולאחר מכן העמידו את אנשי הקבוצה בשורה, בתבעם מהם זהב ובהטיפם להם מוסר כי אינם נלחמים בגרמנים, אלא מסייעים בידם. לאחר־מכן הורידו את התת־מקלעים וכיוונום אל היהודים. לא שעו להבטחות ולתחנונים של אנשי הקבוצה, כי הם מוכנים להצטרף ללוחמים הפרטיזנים ופתחו באש. היהודים החלו לברוח לתוך היער, חלק שהצליח להמלט לתוך היער, ניצל מידי המרצחים, אחדים שהתבלבלו ורצו בשטח הפתוח — בקרחת היער, נרצחו על ידי רודפיהם בדם קר.

גברה איפה חרדתם ומבוכתם של אחרוני הפליטים מהגיטאות והם

התרוצצו ביערות נבוכים ואובדי עצות. ואז החלו להגיע אליהם ידיעות מעודדות על יחידה יהודית של בילסקי, שהציבה לה למטרה להציל יהודים ללא הבדל גיל ומין ולשמש עבורם מקום מחסה ועוגן הצלה.

במחנה של בילסקי

הגדוד של בילסקי פעל תחילה באזור היערות של נובוגרודק, מגרעין של קבוצה משפחתית, גדל הגדוד בקלטו את יהידי הגטאות הסמוכים לנובוגרודק ולידה, ומנה באביב 1943 כ־600—700 איש.

הגדוד ביצע באזור נובוגרודק, פעולות קרביות רבות וחשובות, שעוררו הד בקרב האוכלוסיה ושמו החל לצאת לתהילה גם במרחקים. הבילסקאים שיתפו פעולה עם גדוד פרטיזנים רוסיים בפיקודו של ויקטור.

הם שמו מארבים על הגרמנים בדרכים, התקיפו חילות מצב, שרפו גשרים, ניסרו עמודי טלפון.

נכונותו של בילסקי לשמש כתובת עבור היהודים חסרי הישע פליטי השחיטות, היתה בשעה זו, בה נהגו האנשים לדאוג לעורם ולהתנכר לזולת אם היה נטול נשק וחסר כוח לחימה, מעשה הראוי לציון מיוחד ולהוקרה.

בחורף ובאביב 1943 קבלה הפרטיזנקה הרוסית צורות מגובשות של ארגון מכוון על ידי מפקדה מרכזית. האזור נתון היה בידי מפקדה בראשותו של הגנרל פלטון, שהוצנח בפושצ׳ה ביחד עם דובוב עוד בראשית החורף 1942—3 באוירון שהגיע מאחורי החזית.

שני האנשים הללו, ראשי הפרטיזנקה באזור הפושצ׳ה, שימשו לפני המלחמה בתפקידים בכירים באזור כמזכירי סניפי המפלגה.

גנרל־מאיור פלטון בוסילישקי ודובוב באיבניץ, שניהם רחשו אמון לאנשי המקום שהכירום לפני המלחמה וביחוד סמכו על היהודים, נאמנותם ומסירותם.

המפקדה שקדה על רכוז הקבוצות הפרטיזניות במסגרת הפלוגות וחטיבות, הנתונות למרותה. נציגי המפקדה היו עוברים בפושצ׳ה הנליבוקית והליפשטנית[21] לשם ביצוע פעולות קרביות וקביעת מסגרת לכל יחידה.

המגמה הרכוזית של בילסקי עלתה איפוא יפה בקנה אחד עם הקו המנחה שהתוותה לה המפקדה הפרטיזנית הרוסית.

הקבוצה הנליבוקאית מצטרפת לגדודו של בילסקי

זו הורתה להפנות קבוצות יהודיות בודדות, המשוטטות ביערות ומסתתרות במקלטים למחנות פרטיזניים מאורגנים ומבוקרים על ידי המפקדה. גם קבוצתו של קסלר, שיצאה מגיטו דבורץ ומנתה כ־40 איש מיוצאי נליבוקי, נמנתה על קבוצות אלה. אנשיה קוו להתחפר במקלט, בחוותו של אכר מכר סמוך לאחד הכפרים ולהשיג משם בדרכים כשרות ובלתי כשרות מזון לעצמם. גורלן של הקבוצות הללו היה לרוב עגום מאד, ולאחר זמן קצר חוסלו, מבלי להשאיר אחריהן כל זכר. כרגיל השמידו אותם אכרים ושוטרים מקומיים של הסמוכובה הבילורוסית.

הקבוצות הללו השניאו את עצמן בגלל דרכי השגת מצרכים תוך כדי שימוש בכוח. תכופות נרצחו יהודים אלה, בידי פרטיזניים רוסיים, שנתקלו בהם באקראי, ופרקו את שנאתם ומרי־רוחם בשפכם את דם קרבנותיהם.

גורל דומה היה, אל נכון, צפוי גם לקבוצה הנליבוקית של קסלר. באזור פעלה באביב 1943 קבוצה יהודית עצמאית של סנקה שמנתה כ־30 איש. בילסקי הציע לסנקה להצטרף לגדודו אך הוא העדיף לשמור על עצמאותו.

פרטיזנים רוסיים מגדודו של ויקטור, ששיתף זמן מה פעולה עם בילסקי, בחורף 1942/43 נתבקשו על ידי אכרים לחסל "שודדים" הפעילים בקרבת כפרם. הפרטיזנים נענו מיד להזמנה וביודעם, בלי ספק למי נתכוונו האכרים, הקיפו את החוה, בה התארחו אנשי סנקה, רצחו באכזריות עשרה מהם, הנותרים שלקחום בשבי, אולצו לחפור בורות עבור חבריהם. הענין עורר מורת־רוח רבה בקרב הבילסקאים[22]. לאחר שנודע לבילסקי על קבוצת קסלר, נחפז להציל בעוד מועד את יהודיה. לקסלר היו כבר כמה נסיונות מרים שיכלו לשמש אות אזהרה. עוד בראשית ינואר 1943 הותקף אחד מחברי קבוצתו גרשון פוזניאק, שעמד על משמרתו, על ידי פלוגה של שוטרים וחיילים גרמניים. הבחור האמיץ ניסה להתגונן, ולהמטיר על המתקיפים צרור יריות, אך נפל על משמרתו. אחותו סימה בשמעה את

הד היריות רצה למקום בו עמד אחיה ונפלה בידי המרצחים, שעינוה קשות ורצחוה נפש, קסלר וחבריו הספיקו להתחמק[23].

בילסקי שיגר לאחר שנודע לו על הקבוצה ועל תלונות האכרים נגדה, מחלקה של לוחמים בפיקודו של גולקביץ. האכר בעל החווה סרב לגלות את מקום מחבואם של אנשי קסלר, אך נאלץ, לאחר איום להוביל את המחלקה של הבילסקאים לאסם, בו התחפרו אנשי קסלר. גולקביץ ספר, כי בתוך האסם היה פתח לבור רחב, הבילסקאים עמדו על ידו וניסו לשכנע את המתחבאים בבור כי יעלו אליהם מהבור. באסם שררה דומיה כבדה, ולא נשמע אף קול והגה.

גולקביץ גמר אמר בנפשו להסתכן וירד למחבוא. מבטו נתקל בקבוצת יהודים, גברים ונשים, שניצבו לאורך הקירות כשרוביהם נטויים אליו. בקושי עלה בידו של גולקביץ לשכנע, אחרי שידולים מרובים את אנשי קסלר, כי הוא שליחו של גדוד פרטיזנים יהודיים. רק אז נאותו להוריד את נשקם ועלו מהבור. צריך היה עוד זמן רב לדבר על ליבם ולשכנעם ארוכות.

קסלר סרב לעבר לגדוד של בילסקי, ורק לאחר הנימוק, כי צפוי לו גורל קבוצת סנקה, הסכים להצטרף לגדוד של בילסקי, שחנה באותו זמן ביערות העבותים של בוצקביץ, באזור נובוגרודק[25].

פעולתו של דובוב

ראש המפקדה האזורית דובוב, נתן הוראה מפורשת לבילסקי לרכז בגדודו את כל היהודים הבודדים או קבוצות יהודים משוטטים או מסתתרים באזור. פעולת איסוף היהודים המפוזרים מהאזור בגדודו של בילסקי החלה אפוא מאז לפי הוראות המפקדה הפרטיזנית, שכנראה פעלה לפי קוים שהותוו ברשויות הפרטיזניות העליונות מאחורי החזית.

דובוב מלא את תפקידו בכנות. הוא נהג בכל הליכותיו כקומוניסט ישר, הנאמן לעקרונותיו. הוא שלח כמות מה של נשק ותחמושת לגדודו של בילסקי, באמצעות אברהם וינר, שהגיע לשם כך למפקדה. דובוב, שהכיר את א. וינר עוד מלפני המלחמה מאיביניץ, בה עבד כמורה התבטא בפניו, כי "הנשק נועד לשמירה על חיי אדם". הוא הגשים את המדיניות הפרטיזנית

במלוא הרצינות ובצורה הוגנת. היה לו אמון ליהודים, סמך על מסירותם והתמצאותם, ואף קבע יהודי כשומר ראשו. הוא הירבה להעניין בגורל היהודים, המוכרים לו מנליבוקי ומאיבעניץ ולעתים קרובות שאל על שלום מכריו, כגון וינר, פרסמן, עוד לפני שהגיעו לגדודו של בילסקי.[26]

המחנה של בילסקי עובר לפושצ'ה

בראשית הקיץ (1943), לאחר שנודע על הכנות הגרמנים למצוד חדש, עבר בילסקי עם גדודו לאזור יערות־עד של נליבוקי. הגדוד גדל בינתיים, בקולטו מאות יהודי לידה וקבוצות קטנות, ששוטטו במשך החורף באזור. גם אנשי נליבוקי בקבוצתו של קסלר, השתלבו יפה בחיי המחנה ומילאו בו תפקידים יעילים. באותו זמן הוכר הגדוד של בילסקי כחטיבה עצמאית יהודית בשם "אורדזאניקידזה" בפיקודו של בילסקי.[27]

בעיות האספקה החריפו בפושצ'ה. כל עוד פעל הגדוד באזור נובוגרודק, ביערות בוצקביץ וסטרה־הוטה לא התקשו באספקת מזונות לגדוד, גם לאחר שממדיו גדלו והלכו. הגדוד חנה לא הרחק מכפרים ואפשר היה במשך לילה אחד להגיע אליהם ולהצטייד במצרכים הדרושים ולחזור למחנה.

הפושצ'ה הנליבוקאית, מקום המחנה, היתה מרוחקת מאוד מכפרים שנועדו להמציא אספקה. רק אחרי טלטולי דרך ממושכים, של שבוע ימים לפחות, יכלו מחלקות "הנוסעים", שהוטל עליהם להביא אספקה, לחזור למחנה. עגלות האכרים, עמוסות המזון, שציפו לו בכליון עיניים מאות אנשים בגדוד, שקעו לעתים בבוץ.

מכשולים שמו גם בדרכם גדודי הפרטיזנים הרוסיים, השוכנים בירכתי הפושצ'ה, שגילו יחס עוין ליהודים. ארעו גם התנגשויות עם פרטיזנים רוסיים, שניסו למנוע מהיהודים את האספקה ואף לקחת מהם את הנשק. אחת הקבוצות נתקלה בפרטיזנים פולניים, ששכנו בין נליבוקי ודרבנה — הם ניסו לגזול מהבילסקאים את הנשק אך נרתעו, כשגילו היהודים התנגדות נמרצת.[28]

כעת מילאו הנליבוקאים, שנהירים היו להם הדרכים והמעברים באזור הקרוב לעירם, תפקידים יעילים ואחראיים בהמצאת אספקה לגדוד. וכן יצא

קסלר עם קבוצת מקורביו לעיירה דרבנה והביא משם עגלות עמוסות קמח, שיפון ותפוחי־אדמה, ופרות אחדות. מרבית האנשים, שלא נמנו על "הנוסעים" רעבו ללחם ונאלצו ללקט ביער פטריות וגרגירים. אך לא היה בידי "מתנות יער" אלה להפיג את מצוקת הרעב. "הנוסעים" שהפכו לשכבה של מיוחסים, נהגו לחלק ביניהם את המצרכים, שהביאו מהכפרים ולמחנה הביאו רק חלק קטן מ"שללם". חרפת הרעב של "המלבושים", כפי שכנו את אנשי הגדוד שלא השתתפו במפעל אספקה ולא יצאו לאזור, גברה והחריפה. באותו זמן (יולי 1943), החלו לפי הוראות המפקדה הפרטיזנית להפריד בין הלוחמים והבלתי־קרביים, ונעשו הכנות לארגן גדוד של לוחמים ומחנה משפחתי. נשלח קומיסר, בחור אוקראיני קיאן, שהוטל עליו התפקיד לארגון שני המחנות.

המצור הגדול באוגוסט 1943

אך בטרם בוצעה ההפרדה, נשתבשו כל התכניות, בגלל המצוד הגדול, שהחלו בו הגרמנים, לאחר הכנות ממושכות באחד באוגוסט 1943. כוחות עצומים של הצבא הגרמני, בליווי אירונים, טנקים ותותחים, חדרו לפושצ'ה, השתלטו על נליבוקי והגיעו עד לקלטשישץ. הגדוד של בילסקי נע בכיוון האגם קרומין. פיקוד המחנה שרוי היה במבוכה כי הסכנה גדלה משעה לשעה. מקרוב נשמעו מטחי יריות, הדי התפוצצויות של רימונים, מרגמות והפצצות מהאויר. הגרמנים נמצאו כבר במרחק של כ־2 ק"מ מהמחנה. למתיחות נצטרפה עוד מצוקת הרעב. המחנה שסבל עיד לפני המצוד ממחסור במזון, הגיע כעת למצב הגובל ביאוש.

כעת הגיעה שעת הנליבוקאים לשרת את המחנה בעצתם הטובה, שנתקבלה על דעת בילסקי והפיקוד. שני נליבוקאים: מכליס וע. ש. הציעו ללכת בדרך־לא־דרך, של ביצה טובענית, שהשתרעה על פני שטח נרחב, שאורכו כ־12 ק"מ. באזור זה, שרגל אנוש כמעט ולא דרכה בו נמצא "קרסניה גורקה" שהיוה כעין אי, מוקף ביצות, שהמעבר בהן נראה כבלתי מתקבל על הדעת. מכלס וע. ש. הכירו היטב את האיזור. מכליס עבד שנים

רבות ביער כמודד עצים וע. ש. עסק באיסוף סמרטוטים בכפרים ותכופות הובילוהו עסקיו לסביבה זו. עצתם שימשה מוצא גואל מהמצב המיואש. בהדרכתם של מכליס החל המעבר בתוך הביצה. המחנה נע לאיטו בשורה עורפית בדממה ומתוך זהירות, כ־700 איש תשושים ומרופשים עד להחריד, בוססו בין השיחים בבוץ, כשגופם שוקע לעתים עד למתניים. אבות הרכיבו את ילדיהם הבודדים על כתפיהם וצעדו, באמצם את אחרית כוחותיהם.[39]

הרעב התישם עד כדי כך, שאצל רבים הופיעו סימני תפיחה. מאכליס וע. ש. הצליחו להגיע למחוז חפצם — לקרסניה גורקה. הדי היריות הלכו והתרחקו. בין האויב לבין מקום החניה היה כבר מרחק של כ־100 ק״מ. כולם נפלו מיד על האדמה היבשה ונחו עליה, שרויים במצב של עלפון ואפיסת כוחות.

המחנה שהה כאן כ־10 ימים. הרעב אילץ לבקש מזון. אצל רוב האנשים נראו כבר בבהירות אותותיו. רבים סבלו מכאבים ופצעים, כתוצאה מאכילת עשבים. ע. ש., עם מחלקה של בחורים מזויינים, נשלח לכפר קרוב בכדי להביא מזון. משימתו לא הצליחה וכעבור זמן קצר לאחר צאתו חזר עם קבוצתו כשבפיו הבשורה, כי הגרמנים ממשיכים לצור על הפושצ׳ה מכל הצדדים. הפרטיזנים הרוסיים נמנעו ממגע עם הגרמנים וביקשו להם מקומות מבטחים בחלקים המרוחקים של היערות. הגרמנים כילו את חמתם בכפרים המועטים, ובחוות המפוזרות במרחבי היערות, העלום באש ואת תושביהם הוציאו לעבודת כפייה בגרמניה, או השמידום באכזריות. בעשרות כפרים נהגו הנאצים לכנס את האוכלוסיה, דחפו אותה לאחר־מכן לתוך אסמים, סגרו אותם והציתום בעודם בחיים, ולאחר מכן פורסמו בעתונים הגרמניים דברי הבל של התפארות שווא על הריגת אלפי פרטיזנים ברוסיה הלבנה. הגרמנים שקדו על הרס יסודי של הישובים, בכדי לשלול מהפרטיזנים את בסיסי האספקה ואת העתודות האנושיים מאוכלוסיית הכפרים. עם תום המצוד נאלץ בילסקי להסכים לפיצול המחנה לקבוצות קטנות, שהתפזרו באזור. כל אחת מהן, על דעת עצמה, ניסתה לפלס לה דרך למקורות ההזנה. נתערערה המשמעת ושוב נתגלו אותות אנוכיות חסרת רסן. קסלר הציע אז לבילסקי, שיישאר בפושצ׳ה עם אנשי נליבוקי, כ־40 נפש, בכדי להקים בסיס למחנה קבוע בו יוכלו להתכנס שוב חברי הגדוד לאחר שובם

לפושצ'ה. במשך כחדשיים נדדו הקבוצות המפוזרות במרחבי הפושצ'ה כשכל קבוצה פונה בכוון המוכר לה ביותר.

יוצאי אזור נובוגרודק הגיעו אז ליערות בוצקביץ ופרלז ויוצאי לידה לגדות הנימן.

רבים סבלו מהתעללויות הפרטיזנים הרוסיים. שוב הותרה הרצועה בגדודים הסובייטיים המפוצלים לקבוצות קטנות וכנהוג אחרי כל מצוד גאתה מחדש האנטישמיות והפרטיזנים הרוסיים פרקו את מרירותם במעשי חבלה ביהודים.

קסלר עם קבוצת הנליבוקאים עזב את "קרסניה גורקה" ופנה לישובים הקרובים לקלטשישטש ונליבוקי.

הנליבוקאים מקימים את בסיס המחנה בקרבת עיירתם

נתגלו לפניהם מחזות של השמדה אכזרית ביותר. לא נותרה כאן כמעט נפש חיה. בין תילי החרבות המפוייחות התגוללו פגרים מצחינים של חיות הבית, הנליבוקאים מצאו תרנגולות רבות, פרות, חזירים, אספו מהגנים הנטושים פירות וירקות, נוכחו לדעת, כי בכפרים שהושמדו נותרה כמות כה רבה של מזון עד כי כל הגדוד יכול היה להצטייד לזמן ממושך ומיותר היה לפזרו.

קבוצת הנליבוקאים החלה להקים את בסיסה הקבוע לא רחוק מהעיירה נליבוקי. קסלר דאג לקשר עם המפקדה הפרטיזנית באזור איביניץ. מפקד האזור דובוב הכיר בקבוצה כפלוגה יהודית בפיקודו של קסלר. פרסמן, מכרו הטוב של דובוב מלפני המלחמה, נתמנה לפוליטרוק.

גדוד הנליבוקאים עם קסלר בראש שימשו כתובת ומקום אחיזה לקבוצות יהודיות של משוטטים ביערות, וכן יהודי מיר, שמזמן כבר שהו ביערות, נאלצו לנטוש את מחבואיהם ולהצטרף לגדוד, שזכה לאישור מהמפקדה הפרטיזנית.

באותו זמן ברחו יהודי סוירזשניע שליד סטולפצי, שעבדו במנסרה, והצטרפו למחנה. מיום ליום גדל מספר האנשים ועד מהרה מנה הגדוד של קסלר כ־200 איש. קסלר ניגש במרץ לארגון המחנה. האנשים גרו לפי שעה

בסוכות, שהקימו לעצמם מענפים. יוצאי עיירות שונות, כמיר, נליבוקי, ביקשו את קרבת מכריהם והציבו את סוכותיהם בשכנותם וכך הסתמנו כעין שכונות ורחובות של יוצאי עיירות שונות. נקודת הכובד בפעולתו של קסלר הופנתה להכנת תנאים לקליטת אנשי בילסקי, לאחר שישובו מהאזור לפושצ'ה. ימי הקיץ חלפו, עצי האלון והלבנה המצהיבים בשלכת, גשמי הסתו הראשונים הזכירו את החורף המתקרב ואילצו להתכונן לקראתו ולדאוג למזונות למאות האנשים, שבקרוב יחזרו לבסיס.

קסלר גילה כשרונות ארגוניים בלתי מבוטלים. האיש בעל העבר הפלילי התעלה ושקד על סדרי המחנה, תיכנן את הפעולות וביצען כהלכה. יום יום נשלחו אנשים רבים לנליבוקי בפיקודו של ע. ש. (קיבא) — מצאו בין החורבות מחרשות, רתמות לסוסים, וחרשו את שדות תפוחי־האדמה, מלאו את שקיהם בתפוחי־אדמה והובילום בעגלות ליער. וכאן הטמינום בבורות ומסווים — העבודה התנהלה במלוא הקצב וקיבא שקד, שהאנשים לא יתבטלו.

מהכפרים הנטושים הובלו למחנה פרות ונתלכד עדר של עשרות פרות. הונח היסוד לבתי־מלאכה. חייטים, רצענים, סנדלרים, כובענים, החלו לעסוק במלאכתם. הוקם בית־מלאכה לייצור נקניקים. היבא למחנה דוד גדול ואנשי המחנה נהנו — לאחר תלאות המצוד, ממאכל מניח את הדעת. העיירה נליבוקי, שנחרבה כולה, שימשה מקור בלתי נדלה לא רק למזונות, אלא גם לחמרי בניה וכלים שונים. תכופות היו יוצאים הבילסקאים לעיי החורבות של העיירה, נברו והעלו שלל רב של כלי־עבודה ומכשירים שונים. פורק בית־המרחץ של העיירה והועבר כולו למחנה על צנורותיו ומתקניו. היה זה בית־מרחץ יעיל ביותר, בתנאי המחנה ותרם הרבה לנקיונם של אנשיו.

תנועה ערה של עובדים ומעבירי חומרים שררה בין המחנה לבין חורבות העיירה. לעתים נדמה היה, כי קמה בקרבת מקומה הקודם של העיירה היהודית נליבוקי, שנמחקה מעל פני האדמה, עיירה יהודית חדשה, שפרטיזנים כינו אותה לעתים: העיירה נליבוקי. לאחר המצוד הגדול בקיץ 1943 בצעה המפקדה הפרטיזנית עם מפקד הבריגדה, הקפיטן לישצ'נקו, את החלטתה הקודמת לחלק את המחנה של בילסקי לגדוד לוחם בשם "אורדזוניקידזה" ומחנה משפחתי בפיקודו של ט. בילסקי.

הפרדת הגדוד הלוחם מהמחנה המשפחתי

ההפרדה בוצעה ביערות וולסוב שבאזור נובוגרודק. רבים מלוחמי המחנה התרעמו על הדחתו של ט. בילסקי מהפיקוד על הלוחמים והצדיפו להשאר במחנה המשפחתי.

מסונפת היתה למחנה פלוגה מזויינת בפיקודו של עשהאל בילסקי, אחיו של טוביה, שעליה הוטלו תפקידי הגנה ואספקה. המפקדה הפרטיזנית האזורית נהגה לפי אותו קו, גם לגבי היהודים מאזור מינסק וסביבתו, שהצליחו להמלט מהגיטאות ולהגיע אחרי תלאות רבות ליערות נליבוקי. גם עבורם הוקם מחנה משפחתי בשם יחידה מס' 106 שמנה כ־500 איש בפיקודו של יהודי מינסקאי, נגר ממקצועו, שלום זורין, וצורפה אליו פלוגה מזוינת, שעליה הוטלה הדאגה לאספקה. את המוכשרים לקרב ארגנו כיחידה על שם "פרחומנקו", שמנתה כ־130 איש, מהם 85 יהודים עם מפקד רוסי, וסיל טורוב.

זורין אסף למחנה כל יהודי הזקוק לעזרה וקיבלו בסבר פנים יפות.[30]

ליחידתו של זורין הגיעה בחג השבועות 1943, אחרי טלטולי דרך קשים ונדודים ממושכים בחדשי החורף והאביב קבוצת פליטי דבורץ, שעליה נמנו פנינה וחיים שלוסברג ונליבוקאים אחרים. בידיהם היה מכתב, שקיבלו בדרך, ממפקד הלגיון הפרטיזני הפולני מילשבסקי, בו הורה לכל יחידה, שאליה יפנו אנשי הקבוצה לקבלם. זורין קיבלם ברצון לפלוגה המזוינת, העניק להם מיד נשק ובראותו כי בגדיהם מתפוררים, דאג להלבישם ולהנעילם. היא ערך מיד מסדר כללי של אנשי הפלוגה, סיפר על פרשת סבלם וביקש לקבלם יפה.

הרכב המחנה של זורין, בו היו אנשים רבים בלתי מוכשרים לקרב, נשים וילדים יוצאי מינסק, דומה היה מאד למחנה של בילסקי. השלוסברגים וקבוצתם השתייכו למחנה של זורין עד למצוד הגדול בקיץ 1943.

גם אנשי זורין נאלצו בעת המצוד להתפזר לקבוצות קטנות ולהסתתר בתוך הביצות. במקרה נפגשו אנשי שלוסברג עם קבוצת יהודים מהאוטריאד של בילסקי, שרק אז נודע להם על קיומו. הם שמעו על קבוצת הנליבוקאים עם קסלר הנמצאים במחנה של בילסקי והחליטו להצטרף אליו.[13]

בגדוד על שם פרחומנקו מילא תפקידים קרביים חשובים הנפח הנליבוקאי י. ש., שהצטיין כסייר לאחר שעזב את גדוד הסטלינצים ביחד עם עוד ששה לוחמים יהודים בגלל האנטישמיות שהשתררה בקרב הפרטיזנים הרוסים.

באחד מסיוריו פגש י. ש. בסביבות קוידנוב 70 יהודים ממינסק, המשוטטים ביער. הוא הובילם למחנה של זורין.

הבילסקאים חוזרים לבסים בפושצ'ה

הבילסקאים חזרו, בעברם דרך ארוכה, בסתיו 1943 מאזור נובוגרודק לטבורה של הפושצ'ה הנליבוקאית. פעולות ההכנה להקמת המחנה היו אז בעיצומן, כשבילסקי הגיע למחנה הוא מינה את קסלר לממלא מקומו.

המחנה גדול והתפשט חיש. קבוצות בודדות של יהודים מפוזרים ביערות, פליטי השחיטה בלידה שנערכה במחצית ספטמבר 1943, קבוצות של יהודי מיר וסבורזנו ולבסוף יהודי נובוגרודק שנמלטו מהגיטו דרך המנהרה שחפרוה במו ידיהם, הגיעו למחנה ונתקבלו ברצון.

בסתו 1943 הגיע תהליך השמדת הגיטאות והמחנות בחלק המערבי של רוסיה הלבנה לקיצו, והאוטריאד של בילסקי היווה מקום מקלט לאחרוני הפליטים שנותרו מהקהילות היהודיות באזור.

הפרטיזנים הפולנים ביער

אחרי המצוד הגדול, בקיץ 1943, הופיע ביערות עוד גורם המסכן את חיי היהודים, אלה הם הפרטיזנים הפולנים „הלבנים". תחילה השתלבו הפולנים יפה במערכת הפרטיזנקה הרוסית הכללית. יוזמה של הפרטיזנקה הפולנית היה מאיור סובייטי, יליד נליבוקי, פולני לפי לאומיותו בשם זסילביץ. הוא ברח מהשבי הגרמני והצליח להגיע לאיווניץ, שם אירגן במשטרה הפולנית של העיירה מחתרת שמנתה כ־200 שוטרים. הם התקוממו

נגד חיל המצב הגרמני ויחד עם התושבים הפולנים רצחו כ־80 חיילים גרמנים ביחד עם מפקדם. לאחר הקרב המוצלח הזה ברחו כמה מאות פולנים לפושצ׳ה הנליבוקאית כשבידיהם שלל רב של נשק ותחמושת. הם ארגנו את הלגיון הפרטיזני הפולני על שם קושצ׳ושקו ששיתף פעולה עם הפרטיזנים הסובייטיים. אתם יצא גם הרופא היהודי ד״ר הירש שהצטרף לגדודו של בילסקי והציל ממוות אנשים רבים, יהודים ולא יהודים. — מפקד הלגיון היה קצין פולני בשם מילשבקי.

הפרטיזנים הפולנים נהנו מאוטונומיה פנימית וענדו סמלים פולנים, וקיימו בתחילה יחסים תקינים עם הפרטיזנים הרוסיים. גם יחסם ליהודים היה תחילה נאה. שלוסברג וחבריו מגליבוקי, שהגיעו למחנה, נתקבלו ע״י מילשבקי בסבר פנים יפות. הוא נתן להם מצרכים עבור אנשי קבוצתם ומכתב, בו הורה לכל יחידה שאליהם הם יגיעו לקבלם לשורותיה.[33]

אך שיתוף הפעולה בין הפרטיזנים הפולנים והסובייטים לא האריך ימים. עם ניתוק היחסים בין הממשלה הפולנית הגולה בלונדון לבין ברית המועצות בגלל הסכסוך על הגבולות בין שתי המדינות לעתיד, נתערערו גם הקשרים בין הפרטיזנים הסובייטיים לבין הלגיון הפולני. הלכי רוח אנטישמיים גלויים שימשו אות לתמורה המסתמנת בקרב הלגיונרים.

על אחד הסימנים המוקדמים של אנטישמיות רצחנית מצד הפולנים בפרטיזנקה מספר א. וינר: בשעה שהלך לאסוף מזון בין עיי המפולת של העיירה נליבוק הגיח פתאום מאחת הפינות פולני מהלגיון ע״ש קושצ׳ושקו, צעיר המוכר לו מהעיירה נליבוקי, בשם גריגורצביץ. בראותו את א. ו. וחברו שלף בלי אומר ודברים את אקדחו וכיוונו אליהם. א. ו. הקדימו וירה לעברו אבל החטיא והפולני פגע בזרועו השמאלית. מולקה כ״ץ מאיווניץ שהיה בחברת א. ו., הצליח לתפוס את הפולני ולהביאו למחנה. משם הוא נמסר למפקדה, לידי דובוב.

הפצע של וינר עשוי היה להתפתח להרעלת דם המסכנת את חייו. ד״ר הירש טיפל בו במסירות רבה מאד. דובוב, ראש הפרטיזנים בפושצ׳ה, שלח רצים לכל היחידות ופקד להמציא לו מנת סטרפטציד. ואמנם הודות לכך נתקבלה כעבור שעות אחדות מנת התרופה הדרושה, שנמסרה מיד לד״ר הירש, ואברהם וינר ניצל ממוות בטוח.

באחת הפעולות המשקיות של הבילסקאי נתקלה כיתות לוחמים יהודים בפרשים לגיונרים שניסו לגזול את נשקם, אך עמדתם הנמרצת והקרבית של הבילסקאים הניסה את הרוצחים הפולנים.

שנים עשר יהודים מיחידתו של זורין נתקלו בפעולה משקית בכפר פולסיה, ליד איוויניץ ב־40 פרשים לגיונרים, שהקיפום, פרקו את נשקם, כבלו ידיהם בחוטי תיל. חמישה בחורים הצליחו להימלט והנותרים נורו.[34] הנמלטים הודיעו על הרצח השפל למפקדה האזורית של דובוב. מיד לאחר הרצח הזה הורתה המפקדה הפרטיזנית לפרק את הלגיון ולאסור את חבריו ולהעמידם לדין. בביצוע הפקודה הזו בדצמבר 1943, השתתפו יחידות פרטיזניות רבות, ביניהן האוטריאד היהודי הלוחם של בילסקי.[35] הלגיונרים גילו התנגדות, רבים מהם נורו למוות ואחרים נאסרו. אנשי המטה של הלגיון נתפשו ונאסרו. לגיונרים רבים הצליחו לברוח ולארגן פרטיזנקה לבנה בפושצ׳ה הנליבוקאית. הם התנפלו על יהודים ששוטטו ביערות ורצחום ללא רחמים.

הלכי רוח אנטישמיים בפרטיזנקה הרוסית

הלכי רוח אנטישמיים החמירו גם ביחידות הפרטיזניות הסובייטיות ונוצרה בהם אוירה המסכנת את חיי היהודים. עם התרחבות התנועה הפרטיזנית הצטרפו אליה אלפי אנשים ששיתפו קודם פעולה עם הגרמנים וספגו לתוכם את רעל שנאת היהודים, שלוחת כל רסן. בקרב הפרטיזנים מצאו להן אוזניים קשובות ואמון שמועות נטולות שחר על היהודים ומזימותיהם כביכול. כן סופר מפה לאוזן בכל היחידות הרוסיות כי גרמנים שלחו 200 בחורות יהודיות צעירות לשם ביצוע מעשי ריגול ורצח, אילחו אותן במחלות מין וציידון ברעל לשם חיסול מפקדים פרטיזניים. קשה להאמין, אך עובדה, כי שמועה אווילית זו נתקבלה ברצינות ביחידות הפרטיזניות. הנה למשל, בפלוגה הפרטיזנית של י. מרכווינסקי, חלה אחד המפקדים במחלת מעיים ומיד פשטה השמועה כי הוא הורעל ע״י אשתו היהודיה. המתיחות הגיעה לממדים כאלה, עד כי מפקדת הבריגדה נאלצה להעביר את הנשים

היהודיות למחנהו של בילסקי. גם מפקד הפלוגה, הפולני י. מרכווינסקי, שלא רצה להפרד מאשתו היהודיה, הצטרף אז אל בילסקי.

גם בקרב היחידה ע"ש סטלין היכו גלים הלכי הרוח האנטישמיים. היהודי הנליבוקאי י. ש. שהצטיין כמורה־דרך וסייר מעולה ביחידה נזדעזע קשות לאחר שנרצח ביחידה פרטיזן יהודי על לא עוול בכפו, והחליט לעזוב את הגדוד ביחד עם עוד פרטיזנים יהודיים. על אף הפצרות המפקדה, שהיתה מעוניינת מאד בשירותו היעיל, עבר י. ש. לפלוגה ע"ש פרחומנקו שמרבית חבריה היו יהודי מינסק. גם בפלוגה זו הצטיין י. ש. כסייר מעולה, ורב היה חלקו בביצוע המשימות הקרביות.[36]

תפקיד דומה לי. ש. מילא צבי (גרישה) סקליוט מנליבוקי. הוא היה בגיטו נובוגרודק ואירגן שם קבוצה של 10 אנשים והצטרף בהגיעו לפושצ'ה לפלוגתו הפרטיזנית של יוזף מרכווינסקי. צבי סקליוט שימש בפלוגה זו בתפקיד של סייר ומורה דרך והשתתף במבצעים קרביים חשובים.

שובו של בילסקי לבסיס הנליבוקאי איכזב קשות את קסלר. האיש שהיה חסר השכלה ואף לא ידע לחתום את שמו, למרות מאמציו של א. ו. ללמדו, השכיל למלא את תפקידו כמארגן המחנה בכשרון ובמרץ. אל פיקודיו הפרטיזנים התיחס בצורה חברית ונמנע מכל אפליה. סדרי המחנה הבטיחו לכל חבריו תנאים אחידים וקסלר דאג לספק צרכי כולם לשביעות רצונם. האדם הפשוט הזה הפתיע בגילויי אופי חברי ובמסירות לתפקידיו.

הוא דאג לכל יהודי המחנה ולא פעם מסר לנצרך את לבושו ואף את מגפיו. קסלר, שעברו הפלילי העשיר האפיל מאוד על מקומו בחברה, הצטרף למחנה בעל־כרחו ולמורת רוחו היה עבורו עול המשמעת של המחנה. המצוד הגדול פיצל את המחנה לקבוצות בודדות וניתנה לקסלר שעת כושר, להקים מחנה עצמאי בהיקף גדול. התפקיד בו גילה כושר מנהיגות קסם לו ושימש עבורו מקור של סיפוק.

שובו של בילסקי שם קץ לציפיותיו. הוא התרכז מאז בהקמת בית־חולים הנמצא במרחק של 1 וחצי ק"מ מהמחנה הראשי. הובלו לכאן חולים במחלות מדבקות, שהרופא ד"ר הירש הורה לבידדם בשעת מחלת הטיפוס. שוכנו בצריפי בית החולים רבים מתושבי המחנה, ולמרבה הפליאה, למרות

המחסור הקשה בתרופות ובמזון הדל, כמעט כל החולים חזרו לאיתנם. הקרבן היחידי היה בחור צעיר, יליד נליבוקי בן 19, אברהם מאיר שמואלביץ. על יד בית החולים נמצאו המחסנים המוסווים של המצרכים. קסלר היה כאן ממונה על המחנה בזעיר אנפין, שמנה כ־150—100 איש. היחסים בין בילסקי וקסלר החריפו ולשניהם היו תרעומות קשות זה לזה.

על יד קסלר החלו להתרכז אנשים, שסדרי המחנה היו למורת רוחם ומתחו בקורת על גילויי האפליה, ההזנחה והשחיתות שפשטו בו. טענות קשות נגד בילסקי ומקורביו היו לקומוניסטים של המחנה ונדמה היה לקסלר, כי הגיעה שעתו וכי יוכל לסלק את העומדים בדרכו. הוא נסע למפקדה האזורית והעלה בפני סוקולוב את האשמיתיו. הדבר נודע לבילסקי. הוא הזמין את קסלר לאחר שובו, וכלאו בצריף המחנה. במפקדה של בילסקי נערכו כמעט מדי יום ביומו הילולות. הוא נהג להשתכר ביחד עם אנשיו המקורבים.

לאחר מאסרו של קסלר הסבו בשעות הערב במפקדה אנשי פמליתו של בילסקי ולגמו עד כדי שכרה. הם נזכרו בקסלר, הלכו לצריף הכלא, הוציאוהו בכוח וסלקוהו. למחרת נערך מפקד של אנשי המחנה ובו הקריאו את ההודעה, שקסלר נדון למוות על ידי המפקדה בגלל מעשי שוד.

פרשת קסלר השרתה אוירה של דכאון במחנה. — במשך כעשרה חדשים, שחלפו מאז הקמת הבסיס[37] הנליבוקאי ועד לשחרור, התגבש המחנה, פתח ענפי משק רבים, נוצר הווי חיים פרטיזניים עשירים. "העיירה נליבוקי הפרטיזנית" התפרסמה ביערות ורבים באו להתארח במחנה, להמצא בחברת יהודים, לבלות שעות מספר בנעימים, לתקן נשק, להחליף פרות בבשר נקניקים, לקנות סבון, להזמין בבתי־המלאכה מגפיים, אוכפים או חלקי־לבוש. היתה כאן מזיגה יחידה במינה של אורח חיים פרטיזני, עם עיירה יהודית של בעלי־מלאכה, המעורים בחיי סביבתם שתוצרתם מספקת את צרכיה החיוניים. במרכז של המחנה נמצאו בתי־המלאכה, שהיו מפעל ארגוני בלתי שכיח. דמו בתי־המלאכה, שנמצאו בצריף רב מידות לאולם מכונות בבית־חרושת. ישבו כאן עשרות בעלי־מלאכה מעולים מחולקים לפי מקצועותיהם. הסדנאות הבודדות היו מובדלות במחיצות עץ, ובכל אחת מהן עבד מספר בעלי־מלאכה.

כל תחומי הייצור במחנה היו מתואמים ומשולבים זה בזה, ונוצלו ביעילות כל החמרים שסיפק היער ותנאי החיים הפרטיזניים.

הנגרים היו מתקינים חביות ענקיות עבור הבורסקאים, שהשרו בהם את עורות הבהמות מבית־המטבחיים ביער. הבורסקאים, שהקימו במקום מרוחק בורסקאה, סיפקו יריעות עור לסנדלרים ולרצענים שהתקינו רתמות ואוכפים לסוסים וחגורות עור לפרטיזנים. ידי הסנדלרים היו עמוסות עבודה מרובה, כי הם נאלצו לספק נעליים ומגפיים למאות האנשים שהגיעו היערה כמעט יחפים. חייטים רבים שקדו על מלאכתם, תופרות לבנים תפרו כותונות מבד מצנחים, בהם הצניחו האוירונים נשק ותחמושת בפושצ׳ה. שקועים בעבודתם היו השענים, הכובענים, פעלה כאן מספרה ולא רחוק מבית־המלאכה נשמעה הלמות הפטישים של המפחה.[38]

פרטיזנים מגדודים שונים הגיעו למחנה בכדי לפרזל סוסים ולתקן נשק. ירש המחנה את תפקידי העיירה היהודית נליבוקי לשעבר ביחס לאוכלוסיה החקלאית באזורה, תססו תמיד במחנה חיים ערים ופעלתניים, ונדמה כי מאות האנשים השתדלו בעבודתם להשכיח את מרי גורלם, את אבדן משפחותיהם, וזוועות העבר הקרוב. מפעלי הגדוד של בילסקי סיפקו למאות פרטיזנים מצרכים, שבלעדיהם לא יתואר קיום בתנאי היער. הודות להם נהנו הפרטיזנים מתיקוני נשק או הרכבתו מחלקים, שלא היו ראויים כבר לשימוש, תוקנו עגלות, הושלמו חלקי לבוש, המפעלים המשקיים של הגדוד מילאו שליחות פרטיזנית יעילה. לעתים, בהאזינך להמולת הקולות הבוקעים מהבסיס, יכולת לדמות לפניך כי נקלעת ליום שוק, במרכזה של עיירה יהודית, שוקקת חיים.

אך מראה העיניים החזירך עד מהרה למציאות של מחנה שרוי בלב הפושצ׳ה, הקיפוך עצים אדירי־הגזע של הפושצ׳ה, דמויות הפרטיזנים המזויינים, המתהלכים תמיד עם נשקם במלבושיהם הסמגוניים, המצורפים מחלקי בגדים של איכרים ומדים של כל הצבאות התהלכו בבגדיהם המטולאים והבלויים, ״המלבושים״ נמושות המחנה, שכינויים לא הלם את הופעתם, כי לבושים היו בבגדים מרופטים עד להחריד. הנליבוקאים השתלבו בכל המפעלים ורב היה חלקם בכל ענפי המשק של הגדוד.

במפקדה השתתף א. ווינר. חיים שלוסברג שימש ראש אחת המחלקות

בפלוגה המזויינת. בצריף הבורסקה בו נערכו מדי יום ביומו תפילות במנין, התפלל הרב הנליבוקאי, הרב היחידי שבמחנה. הרב אברהם שמואל שמר במשך 6 שנות המלחמה על אוכל כשר שאנשי גליבוק דאגו להשיג עבורו.

הוקמו רחובות של בקתות מוסוות בפני אווירונים, מהם בקתות גדולות ל־40 איש ובקתות משפחתיות של בעלי יזמה, שטרחו לבנות להם מקומות מגורים נוחים. קבוצות מזויינות היו יוצאות מדי פעם לפעם לאזור, בכדי להשיג אספקה למחנה, שתושביו הגיעו כבר למספר של 1230 איש. הפלוגה המזויינת מילאה תפקידים קרביים, בשמירה על שדה התעופה, במיקוש פסי־הרכבת ובהתנגשויות עם חיילים גרמניים, החוצים בעת הנסיגה את היערות.

מפלת הגרמנים

ביוני 1944 הבקיע הצבא האדום את החזית הגרמנית בקרבת ויטבסק והתקדם בכיוון למינסק. בקרבת מינסק כותרו דיוויזיות גרמניות רבות וצבאות הגרמנים נסוגו בבהלה והחלו לפנות אזורים נרחבים של רוסיה הלבנה. בפושצ'ה הנליבוקאית הופיעו קבוצות מפוזרות של חיילים גרמניים, שניסו להימלט מהכיתור. הפלוגה המזויינת של מחנה בילסקי, גוייסה לפעולות נגד הגרמנים, ששוטטו ביערות. פעמים אחדות התנגשו הם עם הגרמנים והשמידום כליל. נשתנו התפקידים. כעת ערכו הפרטיזנים מצוד על חיילים גרמניים, שנסו בפניהם בבהלה. באחד הימים, בחודש יולי לפנות בוקר הופתע המחנה על ידי חדירת קבוצה של 100 חיילים גרמנים, הפלוגה המזויינת היתה אותה שעה הרחק מהמחנה, והואיל וגוייסה לפעולות קרביות נגד הגרמנים הנסוגים מהחזית. המחנה היה איפוא מופקר וחשוף לכל פגיעה.

הגרמנים חדרו לבקתות ורצחו את האנשים הישנים על דרגשיהם ולא ניתן אפילו אותו אזהרה. פשיטת הפתע של הגרמנים עלתה למחנה בתשעה קרבנות, ביניהם סגנו של בילסקי, גודון. כעבור שעה קלה, עבר בקרבת המחנה חיל החלוץ של הצבא האדום, שנתקל בגרמנים הנסוגים וחיסלם. אנשי המחנה של בילסקי יצאו לקדם את פני החיילים הרוסיים, המביאים

אתם את בשורת השחרור, הקיפו בהתלהבות את החיילים המאובקים והמיוזעים, חבקום, נשקום ולחצו ידיהם.

תפקידו של המחנה הגיע לסיומו. למחרת בשעת הבוקר המוקדמית פונה המחנה וניתנה פקודה להרוס את הבקתות, בכדי שלא תשמשנה מקלט לפרטיזנים הלבנים. אנשי המחנה התקדמו לנובוגרודק, השתתפו במצעד החגיגי בחוצות העיר ובחגיגה שנערכה במורד הטירה. באו לכאן אלפי פרטיזנים מכל פינות הפושצ'ה, מילאו את הרחבה, הניפו את דגלי הנצחון. נציגי הצבא האדום שיבחו את המאבק הפרטיזני שעירער את המערך של הצורר הנאצי.

פרשת היער הפרטיזני באיזור נאליבוקי הגיעה לסיומה.

יום ה, כ"ה באייר תש"ח (3.6.48)

מ ק ו ר ו ת

1. ספר זכרון סטויבץ — סווערזלנע 1964.
ח. שלוסברג. סטויבץ — דאס שטעטל נאליבוקי, עמ' 4911.
2. ספר הפרטיזאנים היהודיים — ספרות הפועלים כרך א'.
ש. חולבסקי — המחנה הגדול — נאליבוקי, עמ. 499.
3. ספר הזכרון סטויבץ. ג. פאלייעש, חורבן פון רוביזשעוויטש, עמ. 486.
4. מ. כהנוביץ, מלחמת הפרטיזאנים היהודיים במזרח אירופה. ת"א 1954, עמ. 344.
5. ש. חולבסקי, ספר הפרטיזאנים היהודיים עמ. 422.
6. ש. חולבסקי, ספר הפרטיזאנים היהודיים עמ. 496.
7. ש. חולבסקי, ספר הפרטיזאנים היהודיים עמ. 497.
8. מ. כהנוביץ : מלחמת הפרטיזאנים, עמ. 211.
9. מ. כהנוביץ : מלחמת הפרטיזאנים, עמ. 250.
10. ספר הפרטיזאנים — חולבסקי, עמ. 498—496.
11. אינפורמציה מפי א. וייגר.
12. מ. כהנוביץ — שם, עמ. 250.
י. יפה, רשימות בפנקס נאוורעדאק 1964 — עמ. 361—356.
13. מ. כהנוביץ — שם, עמ. 331.
14. ספר הפרטיזאנים, חולבסקי, עמ. 426—423.
15. כהנוביץ — שם, עמ. 344.
16. אינפורמאציה מפי א. וייגר.
17. פנינה שלוסברג, פרשת נאליבוקי — "מורשת" דצמבר 1964.
18. חולבסקי — שם, עמ. 427.

19. פנינה שלוסברג — שם.
20. חולבסקי — שם, עמ. 436.
21. ח. גרוסמן על גדות השצורה. ספר הפרטיזאנים היהודיים, עמ. 263.
22. חולבסקי — שם, עמ. 436.
23. אינפורמציה מפי אברהם ויינר.
24. חולבסקי — שם, עמ. 438—437.
25. י. יפה: הפרטיזאנים — הוצ. טברסקי תשי"ב, עמ. 55.
26. מפי א. ויינר.
27. יפה — שם, עמ. 75—73.
28. יפה — שם, עמ. 100—95.
29. חולבסקי — שם, עמ. 450—445.
30. חולבסקי, ספר הפרטיזאנים היהודיים, יהודי מינסק, עמ. 533—526.
31. פנינה שלוסברג, פרשת נאליבוקי — מורשת.
32. מ. כהנוביץ — שם, עמ. 64.
33. פ. שלוסברג — שם, מורשת.
34. כהנוביץ — שם, עמ. 65.
35. חולבסקי — שם, עמ. 460—465.
36. חולבסקי, ספר הפרטיזאנים ביערות מיר וואלוז'ין, ע' 496.
37. יפה — שם, עמ. 161.
38. פנקס נאווארעדוק — ד. ש. אמרנט. גדוד הפרטיזנים של בילסקי.

פערלע שמידט—שלוסבערג (קיבוץ אילון)

זכרונות און איבערלעבונגען

א ליכט

פאר מיין טייערע אומפארגעסליכע מוטער שרה אסתר, ברודער שלמה, שוועסטער שולמית אין באשקע ז"ל

באלד ווי די דייטשן זיינען אַנגעפאלן אויף רוסלאנד און נאָך איידער מיר האָבן געזען די דייטשן האָבן די אַרטיקע יונגע שקצים אונטער דער אַנפירערשאפט פון זעניע קלימוביץ געגומען די מאכט אין זייערע הענט און אַנגעפאנגען צו מאכן די יידן גרויסע צרות. די ערשטע זאך ארעסטירט אלע יונגע מענער, אריינגעזעצט אין תפיסה און אונטערן האַגל פון קלעפ געשלעפט זיי אויף ארבעט.

געגאנגען פון שטוב צו שטוב, געראבירט אלעס וואָס נאָר ס'איז זיי געפעלן געוואָרן. די עלטערע יידן מיטן רב בראש האָט מען געצוווונגען יעדן זונטיק ווען די קריסטן קומען אין קלויסטער, צוקלייבן דעם מיסט פון די פערד און רייניקן דעם אַרט. זיי פלעגן ארומגיין מיט בייזע הינט איבער די גאסן און אויך אין די הייזער כאפן די יידן און שלעפן אין באד. אלע האָבן זיך געדארפט אויסטאָן מוטער נאקעט און שטעלן זיך פאָרווייז א יונגער יינגל מיט א אלטע פרוי, א יונג מיידל מיט אן אלטן מאן, גיסן אויף זיי הייסע אַדער קאלטע וואסער און אונטער די קלאנגען פון מוזיק שלאָגן מיט נאסע ריטער און הייסן טאנצן, און די בלוט פון די יידן האָט זיך געגאָסן ווי וואסער. ביינאכט ארויסשלעפן פון די הייזער יינגע מיידלאך און וויבלאך און טאָן מיט זיי וואָס זיי האָבן נאָר געוואָלט און די פרויען פלעגן קומען צוריק האלב טויטע.

אז זיי פלעגן כאפן א יידן מיט א באָרד פלעגן זיי מיט די הענט רייסן די באָרד שטיקער ווייז. דער אַרטיקער גלח בויקו וואָס איז פריער געווען א שטארקער אנטיסעמיט, האָט עס ניט געקענט צוזען און אַנגעפאנגען

צו פרעדיקן אז זיי זאלן זיך ניט באגיין אזוי שלעכט מיט די יידן, אבער דאס האט ניט געהאלפן, ער האט שוין אויף זיי ניט געהאט קיין ווירקונג.

נאך דריי וואכן האט מען די ארעסטירטע באפרייט, געהייסן אלעמען אנטאן די געלע לאטע אייפן הארצן און אויפן פלייצע, אלע פון איין גרויס, און ווי איז געווען צו יענעם ווען די לאטע איז ניט געווען אויפן ריכטיקן פלאץ, אדער ריכטיקן מאס.

אויף די טראטוארן האט מען יידן פארבאטן צו גיין. די דייטשן פלעגן אפטמאל קומען און נעמען א אינטייל אין די אלע שוידערלעכע זאכן צוזאמען מיט די שקצים וועלכע האבן זיך געהרופן די ארטיקע פאליציי.

אין מאנאט סעפטעמבער 1941 איז ארויס פון די דייטשן א באפעל אז אלע יידן ביז איינעם זאלן זיך אין משך פון 2 שעה שטעלן נעבן גמינע כדי זיי ארויסצושיקן אין א געטא אין יעדערער קען נעמען מיט זיך וואס ער וויל נאר אין א פלעצאק. דער באפעל איז ארויס ביינאכט און כדי די יידן זאלן עס מאכן גיכער האט מען אנגעפאנגען צו שיסן אין דער לופטן. דער טומל איז געווארן זייער גרויס און קיינער האט ניט געוווסט וואס מיטצונעמען. מיר האבן נאך דאן ניט פארשטאנען אז מען דארף נעמען לייכטע זאכן וואס מען וועט קענען אויסבייטן ביי די קריסטן אויף ברויט. איך בין צוגעלאפן צו מיין מוטער זיך זעגענען מיט זיי ווייל מען האט אונז ניט אויסגעזאגט ווהין מען וועט אונז טרייבן און אויב מיר וועלן זיך נאך זען נאכאמאל.

דער טאג איז געווען זייער א קאלטער און שטארקע קאלטע ווינטן האבן געבלאזן. מען האט אונז געבראכט צום רוביזעוויצער (עטליכע מייל פון נאליבאק) געטא און געלאזן אונז אלעמען שטיין אויפן פרייען פעלד אין קעלט או שניי ביז וואנען מען האט אונז אריינגעלאזן אין געטא.

אין געטא רוביזעוויץ

די דייטשן האבן נאך פון פריער ארויסגעטריבן די יידן פון זייערע הייזער און באזעצט אין זיי די קריסטן און אין אטייל פון קריסטליכע הייזער געמאכט די געטא און אהערצו אויך געבראכט אלע יידן פון די

ארומיקע שטעטלאך ווי נאליבאק, דערעבנע, וואלמע און די איינצעלנע יידישע משפחות וועלכע האָבן געלעבט אין די דערפער. די ענגשאפט איז געווען זייער גרויס, אַבער וואָס האָבן מיר געקענט העלפן.

די דאָרטיקע יידן וואָס האָבן נאָך געהאט אטייל פון זייערע זאכן און זיינען געווען באקאנט מיט די אָרטיקע קריסטן האָבן געביטן זאכן אויף עסנווארג, מיר האָבן גלייך אָנגעפאנגען צו ליידן הונגער, די דייטשן האָבן אונז, פארשטייט זיך, גארנישט געגעבן צום עסן, נאָר דער יידן ראט האָט אונז איינגעטיילט פון צייט צו צייט ביסלאך מעל. איך בין געווען צוזאמען מיט חיימ׳ס פאמיליע, 10 פערזאָן. מיין מוטער, ברודער און 2 שוועסטער האָבן זיך געפונען אין א צווייטע שטוב.

אין אייניגע מאָנאטן ארום אין א שטורמדיקע נאכט זיינען די דייטשן אריין אין געטאָ און מיט געוואלדן, קלעפ און שיסעריין געהייסן אלע יונגע מענער זיך זאָפאָרט צוזאמען קלייבן אויף א געוויסן פלאץ. איבער־הויפט פלעגן די דייטשן דורכפירן אלע באפעלן אָדער אין שטורמישע נעבט אָדער אין יידישע יום־טובים. חיים מיט זיין ברודער האָט מען אפילו ניט געלאָזן אָפצוזעגענען זיך פון זייערע עלטערן וועלכע האָבן זיך געפונען אין א צווייטע שטוב. אויף מאָרגן פרי האָט מען זיי צוזאמען מיט נאָך פיל יונגע לייט אוועקגעטריבן ניט זאָגנדיק קיינעם וווהין מען טרייבט זיי. א לענגערע צייט האָבן מיר ניט געוווסט וואָס מיט זיי איז געשען. שפעטער האָבן מיר זיך דערוווסט דורך א קריסט אז מען האָט זיי פארטריבן אין דווארעצער געטאָ (אייניגע מייל ווייט פון נאווארעדאק) וווו אלע ארבעטן אין דייטשישן לאגער.

אזוי זיינען מיר די איבערגעבליבענע געזעסן אין רוביזעוויצער געטאָ ביז פסח. אין סדר נאכט זיינען אריין אין געטאָ דייטשן און געהייסן זאָפאָרט אויפקלייבן און אָפגעבן זיי אלע ווייסע שיך וואָס מיר פארמאָגן. אין אפאָר טעג ארום זיינען זיי ווידער געקומען און געהייסן זיי אָפגעבן אלע פוטערנע זאכן וואָס אין אונזער באזיץ. קורץ פאר שבועות האָבן זיי באפעלן אז אלע מענטשן וואָס קענען ארבעטן, דאָס הייסט ביי זיי אויך קינדער פון 10 יאָר ביז 60, זאָלן זיך אויפקלייבן אויף א געוויסן פונקט. עלטערע פון 60 יאָר און קינדער ביז 10 יאָר בלייבן אויפן אָרט. דאָרט

האָב איך אויך געטראָפן מיין מוטער אָבער נאָר פון דערווייטן, צוגיין צו איר האָט מען מיר ניט געלאָזן. מיר האָבן געמעגט מיטנעמען נאָר דאָס וואָס מיר האָבן געקענט טראָגן אין א זעקל אויף די פלייצעס. מיר האָבן איבערהויפט שוין ווייניג וואָס געהאט מיטצונעמען, ווייל וואָס מען האָט געהאט צו פארבייטן אויף עסנווארג, האָבן מיר עס געטאָן אין משך פון ווינטער.

חיים שימאנאוויץ מיט זיין פרוי האָבן ניט געוואָלט איבערלאָזן זייער קינד אין רוביזעוויץ, האָבן זיי אים אריינגעלייגט אין א זעקל און געגומען אויף די פלייצע מען זאָל מיינען אז דאָס איז זיינע זאכן, און כאָטש די פאָליציאנטן האָבן אייניגע מאָל געקאָנטראָלירט מיט די ביקסן אין די זעק אויף די פלייצעס, האָט דער קינד ניט אַרויסגעלאָזן קיין איין געשריי, געווויין אָדער קרעכץ און אזוי האָט מען אים דערבראכט ביז געטאָ דווארעץ.

געפירט האָבן אונז אייניגע דייטשן צוזאמען מיט די פוילישע אָרטיקע פאָליציאנטן מיט באגלייטונג פון גרויסע הינט. דער טאָג איז געווען א הייסער, די גאנצע צייט האָט מען אונז געטיילט קלעפ, מען האָט אונז ניט געלאָזט טרינקען אפילו פון די וואסער וואָס האָבן זיך געפונען אין די לוזעס.

אז מיר פלעגן דורכגיין דורך די פוילישע דערפער פלעגן זיי אונז נאָך גיכער טרייבן און שלאָגן מיט ריטער כדי די קריסטן זאָלן עס זען און קלייבן נחת. און ווירקליך האָט דער גרעסטער טייל פּן זיי שטארק געהאט הנאה און געלאכט צוזעענדיק ווי מען שלאָגט אונז. די יעניגע וועלכע האָבן ניט געקאנט אזוי שנעל גיין אָדער זיך אייניגעבויגן צו טרינקען פון די לוזעס האָבן זיי גלייך דערשאָסן אויפן אָרט. אזוי האָבן זיי אונטערוועגס דערשאָסן 17 מענטשן, צווישן זיי די נאליבאקער: אליעזר בערמאן, שמואל גראף און פנחס אשמן. און אזוי, דורך קלעפ, הונגער, דורשט און שיסעריין האָט מען אונז דערפירט ביז צום טויער פון געטאָ דווארעץ.

גענטא דוואַרעק, 5 קילאמעטער פון סטאציע נאוואיעלניע

אָפשטייענדיק לאנגע שעהן אין פראָנט זיינען ענדליך אָנגעקומען דער אָנפירער פון יודן ראט נובאק מיט זיין געהילף בייראך און מען האָט אונז אריינגעלאָזן אין געטאָ. מען האָט אונז געזאָגט אז דאָ גענפינט זיך א ארבעטס לאגער און דער קאָמענדאנט איז א דייטשישער אינזשיניער אין מיר זאָלן זיך פירן רואיק און אנשטענדיק און גוט ארבעטן וועט אונז זיין גוט. שפעטער האָבן מיר זיך דערוווסט אז דאָס איז אייגע פון די וויניג געבליבענע געטאָס. אין די אנדערע געטאָס האָט מען שוין אלע יידן אומגעבראכט.

מען האָט מיר ערלויבט צו זיין צוזאמען מיט חיימען. אויך דאָ איז געווען די זעלבע זאך וואָס אין רוביזעוויץ. די יידן האָט מען פון זייערע הייזער ארויסגעטריבן, אין די קריסטליכע קלייגע הייזער אריינגעזעצט אלע יידן. אין שטוב האָט מען אייגעאָרדנט 3 עטאזן פאלאטקעס איינע איבער דעם אנדערן און ס׳איז ניט געווען קיין אָרט א דריי צו טאָן זיך. זייער ביטער איז געווען ווינטערצייט. די אויבערשטע פאלאטקעס האָבן ניט געהאט קיין לופט גענוג, און געפאָדערט אז די טיר זאָל זיין אָפן, די אונטערשטע ווידער איז געווען קאלט און האָבן געפאָדערט צו פארמאכן די טיר, און אזוי פלעגט מען יעדע נאכט זיך קריגן צווישן זיך.

אלס צוגאב צום הונגער און קעלט האָבן מיר שטארק געליטן פון וואנצן וועלכע פלעגן אונז באפאלן ווי היישעריקן. אונזערע קערפער זיינען געווען צובויסן און פארבלוטיקט פון קראצן זיך. קיין אָרט צום באדן זיך האָבן מיר ניט געהאט און מיר פלעגן זיך וואשן אין דרויסן. פון קעלט, הונגער, שמוץ און וואנצן זיינען מיר ארומגעגאנגען מיט ווונדן וועלכע האָבן גערונען בלוט און מאטעריע. מיט וואָס צו היילן האָבן מיר פארשטייט זיך ניט געהאט. חיים איז זייער אָפגעשוואכט געוואָרן דערפון. מיר איז געבליבן נאָר אפאָר שיך און א פעלצעלע וועלכע איך האָב געהיטן ווי די אויג אין קאָפ. פון די צוויי בלוזקעס וואָס חיים האָט נאָך געהאט האָט ער איינע אויסגעביטן ביי די קריסטן אויף א האנט גראנאט.

מען האָט אונז פארטיילט אין 2 ארבעטס בריגאדעס, איינע פון יינגערע

מענטשן און די צווייטע פון עלטערע. אונז פלעגט מען ארויסטרייבן יעדן טאָג 5 אזייגער פרי און ארבעטן ביז 3 בייטאָג אונטער דער אָנפירונג פון פאליציאנטן מיט בייזע הינט. מיר האָבן געדארפט שלעפן גרויסע שטיינער און לאָדן אויף וואגאנעטקעס.

די ארבעט איז געווען זייער א שווערע איבערהויפט ווינטער אין די פרעסט און שנייען. מיר פלעגן באקומען 250 גראם ברויט אטאָג און 2 מאָל אין טאָג זופ פון גרויפן וועלכע מען פלעגט דארפן זוכן. וואנצן פלעגן ארומשווימען מער ווי די גרויפן. ווייי איז געווען צו יענעם אז זיין טעפל האָט זיך צובראכן. מיט זייער גרויסע מאטערניש האָט ער געקענט אויסזוכן א צווייטן טעפל.

מיין מוטער האָט געארבעט אין א צווייטע בריגאדע, איך פלעג איר זען נאָר פון דערווייטן וועז מיר פלעגן זיך באגעגענען, אָבער צוגיין צו איר האָב איך ניט געטאָרט. פארן ארויסגיין אמינוט פון שורה פלעגט מען באקומען מכות רצח.

חיימס ברודער ישראל האָט מען פון רוביזעוויץ אריבערגעשיקט אין נאווארעדקער געטא, עס האָט זיך אים איינגעגעבן פון דאָרט צו אנטלויפן און קומען קיין דוואָרעץ, אבער ביים טויער האָט מען אים געכאפט און שטארק צושלאָגן און אים איבערגעשיקט צום יודען ראט און מען האָט אים פארזאָגט אז אויב ער וועט ארויסגיין פון געטאָ וועט מען אים גלייך שיסן. דער הונגער איז אָבער געווען שטארקער, האָט ער ענעומען די שטיקל טואלעטן זייף וואָס איך האָב נאָך געהאט געבראכט פון דערהיים, זיך ארויסגעגנב׳עט פון געטאָ און ביי א קריסט עס אויסגעביטן אויף 8 ק״ג מעל און אביסל קארטאָפל. מיר האָבן אויסגעבאקן ברויט און געגעסן 2 וואָכן. אינדערפרי פארן ארויסגיין צו דער ארבעט פלעגן מיר אָפקאָכן 5 קאטאָפל און צוזאמען מיט די פאָרציע ברויט וואָס מיר פלעגן באקומען איז געווען אונזער עסן אויף א גאנצן טאָג פאר 5 פערזאָן: ישראל, גרוניה, איך, חיים און זיין מומע פון קאידענאוו. די אָרטיגע יידן האָבן געליטן ווייניגער הונגער פון אונז ווייל זיי האָבן נאָך געהאט אייניגע זאכן צום בייטן ביי די קריסטן אויף עסענוואָרג.

ניט געקוקט אויפן געפאר פלעגט ישראל נעמען ביי די אָרטיקע יידן

זאכן, ארויסגנב׳ענען זיך פון געטאָ און עס אויסבייטן אויף עסנווארג און פאר אונז פלעגט בלייבן דערפון א קליין טייל און דערמיט דערהאלטן די נשמה. די וואָס האָבן דאָס ניט דורכגעלעבט וועלן קיינמאָל ניט קענען פארשטיין וואָס הייסט זיין הונגעריק אין משך פון מאָנאטן און יאָרן. איך פלעג זיך ביינאכט דורכגנב׳ענען דורך די הייפן באזוכן מיין מאמען און אוועקטראָגן איר מיין פאַרציע ברויט.

אין נאָוועמבער איז שוין געווען שטארקע פרעסט און שנייען, די פארבונדענע שמאטעס אויף אונזערע פיס פלעגן זיך אייגקלעפן אין שניי אין מיר פלעגן גיין און פאלן. אונזערע היטער פלעגן שטארק פארגעניגן האָבן פון דעם, לאכן און געבן קלעפ מיר זאָלן גיין וואָס גיכער. ענדליך האָט מען אונז פארטיילט הילצערנע שטעק שיך אבער אונזער לאגע איז דערפון ניט געווארן בעסער. דער שניי פלעגט זיך גלייך צוקלעפן און מיר האָבן ניט געקענט גיין, און פאר אָפשטעלן זיך אווייליע פלעגט מען אונז גלייך איינטיילן שטארקע קלעפ.

אין געטאָ האָבן די דייטשע פערבאטן פריוואט קלאָזעטן, אין מיטן געטאָ איז געווען א גרויסע גרוב און אהין האָבן אלע אָן אויסנאם געדארפט גיין מאכן זייערע באדערפענישן 3 מאָל אטאָג אונטערן אויפזיכט פון היטער. קיין וואסער איז אויך ניט געווען צו געגוג.

איך וויל דאָ דערמאנען דעם גוטן טאט פון די ז׳עטלער יידן אין געטאָ וועלכע האָבן ווי עס ווייזט אויס נאָך ניט געליטן אזוי שטארק פון הונגער ווי מיר. זיי האָבן אפאָר מאָל געשיקט דורך קריסטן גאנצע פורן מיט ברויט צו אונזער יודן ראט וועלכע האָבן עס פארטיילט צווישן די נויטבאדערפטיקסטע. חיים האָט פערזענליך באקומען פון זיינע אגוטע באקאנטע פון ז׳עטל פעשקע מאיבסקי ברויט, קארטאָפל און אוגערקעס. איר איבערגעבנקייט צו אונז איז געווען גרויס, אָבער די ז׳עטלער געטאָ האָבן די דייטשן אומגעבראכט פריער פון די דוואַרעצער. צווישן די גאנץ וויניג לעבן געבליבענע געפינט זיך אויך די דערמאנטע פעשע מאיבסקי, יעצט אין ישראל.

אין טאָג פון שחיטה

אזוי האָבן מיר געלעבט ביז דעם 28 דעצעמבער 1942 אינדערפרי ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די אקציע פון אומברענגען די יידן פון דוואַרעצער געטאָ, וועלכע איז שוין ביינאכט ארומגערינגלט געוואָרן פון די רוצחים. איך בין צוגעלאָפן זען מיין מוטער, שוועסטער און ברודער, זיי זענען געווען צוטומלט ווי מיר אלע, און קיינער האָט ניט געוווסט וואָס צו טאָן. מיר האָבן געוווסט אז עס קומט דער סוף אויף אונז אלעמען, אזוי האָב איך זיי פארלאָזן און מער קיינמאָל ניט געזען. מען האָט זיי אומגעבראכט מיט אלע איבעריקע יידן אין די גריבער נעבן נאוואיעלניע.

נאָך מיט אייניגע טעג פרייער האָט דער קאמענדאנט דערציילט אז מען גייט אונז איבערפירן קיין באריסאוו ווייל דאָ האָט זיך געענדיקט די ארבעט, און דאָרט וועט אונז זיין נאָך בעסער ווי דאָ. יעדערער קען מיטנעמען א פעקל ביז 10 ק״ג.

א טייל יידן וואָס האָבן געהאט דעם אָרט און מעגליכקייט האָבן געמאכט סכראנקעס (באהעלטענישן) און אָנגעגרייט עטוואס עסן און וואסער. כאטש מיר האָבן שוין געהערט פון אנדערע ערטער אז דאָס האָט ניט געהאָלפן און די דייטשן צוזאמען מיט די אָרטיקע פאָליציי האָבען ענדעקט די גריבער און די יידן וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען אומגעבראכט אויפן אָרט. אזוי איז אויך געשען אין אונזער געטאָ.

אינדערפרי איז ארויס אויפן זאמלפלאץ דער קאָמענדאנט און געהאלטן א רעדע מען זאָל זיך ניט שרעקן און ארויפגיין אויף די לאסט אויטאָס וועלכע וועלן אונז איבערפירן ביז דער סטאנציע נאוואיעלניע און פון דאָרט מיטן באן, און עס וועט אונז קיין שלעכטס ניט געשען. זייער ווייניג האָבן געגלייבט אין זיינע רייד אָבער דער לעבנסקראפט איז שוין געווען זייער אָפגעשוואכט און ס׳איז ניט געווען קיין קרעפטן צו פרובירן זיך ראטעווען, בפרט אז די האָפענונגען דערויף זיינען געווען זייער שוואכע. די רוצחים האָבן געזען אז די יידן איילן זיך ניט אזוי גיך ווי זיי ווילן, האָבן זיי אָנגעפאנגען צו גיין איבער די הייזער שלאָגן און טריבן צום זאמלפונקט, און צוטומלען נאָך מער די אזוי אויך צוטומלטע יידן, און

האבן אנגעפאנגען צו שיסן אין דער לופטן. אטייל האבן געזאגט אז סיי ווי ווייסט דער קאמענדאנט פון אלע סכראנקעס, איז צו וואס נאך די עינויים און מאטערניש.

הערצל פרעסמאן האט געזאגט: איך האב שוין איבערגעלעבט אייניגע שחיטעס, מער האב איך שוין קיין קרעפטן, זאל שוין גיכער קומען דער סוף, און אלע האבן פארשטאנען אז דאס איז שוין די ענדע. ער און זיין גאנצע פאמיליע ווי אויך אונזער באקאנטע דבורה מישקין פון בראנוביץ זיינען אוועק צום זאמעלפונקט. פעשע קווארטאץ (ראזאווסקי) מיט איר פלעמעניק איסאקעלע ראמעס זיינען געווען באהאלטן אין א סכראן, אבער מען האט זיי אויך דארט געפונען און אומגעבראכט.

דער פרעזעס פון יודנראט איז מיט זיין פאמיליע דער ערשטער ארויף אויף די מאשינען. ווי מיר האבן זיך נאכהער דערוווסט האט אים דער קאמענדאנט פארגעלייגט צו לאזן לעבן, אבער ער האט געענטפערט אז ליבער איז אים אומקומען צוזאמען מיט אלע יידן פון געטא. מיט דער אקציע האבן אנגעפירט דייטשן צוזאמען מיט ליטווינער און אזוי האט מען אלעמען ארויסגעפירט צו די גריבער וואס מען האט צוגעגרייט פון פריער און דארטן אלעמען אומגעבראכט.

אין אונזער שטוב האט זיך געפונען א טיפע גרוב ווו דער בעל הבית פלעגט האלטן קארטאפל. אונטער דער ווירקונג פון ישראל שלאסבערג האבן מיר באשלאסן צו באהאלטן זיך אין דער פינצטערער גרוב און אויב מיר וועלן בלייבן לעבן פון דער שחיטה וועלן מיר נאכהער זען וואס צו טאן. די גרוב פון אויבן האבן מיר באדעקט מיט שטרוי און ברעטער מען זאל מיינען אז דא ליגט קארטאפל און מיר 32 פערזאן זיינען אראפ אין פינסטערן גרוב. צווישן אונז איז אויך געווען א פרוי מיט א קליין קינד, איינע פון די געציילטע וואס האבן נאך געלעבט.

פריער איז צו אונז דערגאנגען א גערוש פון מאשינען, נאכהער שיסעריייען און צום ענד קלאנגען פון מוזיק, און מיר האבן פארשטאנען וואס דאס הייסט. נאך א לענגערע צייט האט א בחור באשלאסן ארויסצוגיין פון גרוב א קוק טאן וואס הערט זיך און זוכן עפעס צום עסן. ס'איז אים געלונגען צו קומען צוריק מיט אפאר לעבלאך ברויט און ער האט דער-

ציילט אז דער קאמענדאנט גייט בראש פון די דייטשן איבער די הייזער און ווו זיי געפינען א סכראנקע אָדער א גרוב ציען זיי ארויס פון דאָרט די געפונענע און ענדיקן מיט זיי.

מיר האָבן געהערט ווי אויך אין אונזער שטוב זיינען זיי אייניקע מאָל געקומען, איבערגעקערט אלע זאכן מיט די שטיקעס, געשטאָכן אין דער ערד אויפן גרוב. יעדער מאָל האָבן מיר געמיינט אז דאָס איז אונזער סוף. ביז היינטיגן טאָג פארשטיין מיר ניט וויאזוי זיי האָבן אונז ניט געפונען.

2 טעג און 2 נעכט זיינען מיר אזוי געלעגן אין גרוב און מיר האָבן דערהערט ווי די רוצחים רייסן אויף מיט גראנאטן די הייזער און באלד וועלן זיי אויך קומען צו אונז.

דער קאָמענדאנט האָט געוווסט געבוי די צאָל פון די יידן אין געטאָ און זענדיק אז עס פעלט אגרויסע צאָל יידן האָבן זיי געזוכט די פעליגע.

מיר האָבן באשלאָסן אז מיר מוזן גלייך ארויסגיין פון גרוב און אנטלויפן אין וואלד. די זאך איז ניט געווען אזוי גרינג. די טריט פון די רוצחים איבערן גאס האָבן מיר נאָך גוט געהערט.

מיר האָבן געדארפט זייער שטיל ארויסגיין פון טיפן גרוב, דערגיין ביז דעם שטעכל דראט, עס אויפרייסן, איבערגיין דעם שאסיי און איבער־גיין אהיבשע שטרעקע ביז די ערשטע קריסטליכע הייזער און דאן אייניגע קילאָמעטער ביז א קליינעם וועלדל, ניט קענענדיק די געגענט האָבן מיר באשלאָסן צוזאמען טרעפן זיך ביי די קריסטלעכע הייזער, די ערשטע האָבן מיר ארויסגעשיקט די מוטער מיטן קינד מיט די באבען, זיי זענען געווען דבארעצער און געקענט די געגענט, און ווירקליך האָט זיי א קריסט באהאלטן אויף א קורצע צייט, מיר האָבן זיך צוטיילט צו 3 מענטשן אין א גרופע, איך מיט חיים׳ען זיינען ארויס די לעצטע. אין גרוב זיינען געבליבן מירקע אושמאן מיט אירע 3 קינדער וועלכע האָט זיך ענטזאָגט ארויסצוגיין פון גרוב און עס האָט ניט געהאָלפן אונזער געבעט ביי איר זי זאָל אויך גיין מיט אונז.

די דייטשן האָבן נאָכהער געוואָרפן א גראנאט אין גרוב און זיי זענען אלע דאָרט אומגעקומען. דער נאליבאקער חיים שימאנאביץ מיט זיין פרוי און קינד האָבן זיך אויסבאהאלטן אין א סכראן. ער איז ארויס צו שנעל

אקוק טאָן וואָס ס׳הערט זיך, האָבן אים די רוצחים באמערקט און געשאָסן אויפן אָרט. זיין פרוי מיטן קינד זיינען נאָכהער ארויס איז וואלד און ביידע פארפראָרן געוואָרן פון קעלט.

מיט גרויס מאטערניש האָבן מיר זיך דורכגענב׳עט דורכן געטאָ און ווי ס׳איז אָנגעקו׳מען צום אָפגערעדטן פלאץ. דאָ האָבן מיר באמערקט אז חיים׳ס שוועסטער גרוניע פעלט. אסתר איז אוועק צוריק צו די דראָטן פון געטאָ זוכן איר, אָבער ליידער ניט געפונען. דאָס האָט פארשטייט זיך געמאכט צייט או ס׳האָט אָנגעפאנגען צו טאָגן, און יעדער מינוט האָט אונז אלעמען געדראָט די געפאר פון די דייטשן. מיט זייער א שווער הארץ זיינען מיר אנטלאָפן אין דעם נאָענסטן וועלדל, די פלייצעס זיינען געווען באדעקט מיט שניי און א שטארקער קאלטער ווינט האָט געבלאָזן און שטארק פארשוווערט אונזער גיין. פון צייט צו צייט האָבן מיר געהערט שיסעריי־ען און געזען דעם רויך פון דעם פארברענטן געטאָ און אין קאָפ האָט געשלאָגן דער געדאנק צו וואָלט ניט געווען בעסער ווען מיר גייען צוזאמען מיט אלעמען צו דער שחיטה און זאָל נעמען א ענדע צו אונזערע צרות און פיין. טויט מיד זיינען מיר געפאלן איף דער ערד און דער שניי האָט אויף אונז געשאָטן און געשאָטן.

אין וואלד

א גאנצן טאָג זיינען מיר ניט ארויס פון וועלדל און קיינעם ניט געזען, פארנאכט איז פלוצלינג צוגעגאנגען צו אונז א בחור ארומגעוויקלט אין א גרויסע פאציילע א דערשראָקענער און האלב טויטער, אין האָט אונז דערציילט וואָס ס׳איז געשען ביי די גריבער:

״צוזאמען מיט די איבעריקע יידן בין איך געפאָרן אין די לאסט אויטאָס ביז מען האָט אונז געבראכט צו די פארטיקע גריבער ניט ווייט פון סטאנציע נאוואיעלניע.

ביי די גריבער האָט מען געהייסן אלעמען זיך אויסטאָן נאקעט און אויפלייגן אין אָרדענונג די זאכן. די רוצחים דייטשן און ליטווינער האָבן

אונז אויסגעשטעלט פאַרלעך און געהייסן אונז טאנצן אונטער די קלאנגען פון מוזיק. זיי האָבן אָנגעריצט אויף אונז די הינט וועלכע האָבן געריסן פון די מענטשן שטיקערווייז.

די געוואלדן און געשרייען פון די קינדערלאך און די עלטערן איז געווען ניט צו פארטראָגן און איך ווייס ניט ווי אזוי איך בין ניט משוגע געוואָרן עס צוזעענדיק. נאָכהער האָט מען אלעמען צושטעלט צו 10 אין א גרופע נעבן די גריבער און געשאָסן אין זיי נאָר איינמאָל און ניט געקוקט צו מען איז טויט, לעבעדיק, אָדער נאָר פארוווונדעט. געהייסן די קריסטן וועלכע זיי האָבן מיטגעבראכט, פארשיטן מיט ערד, איך בין איבערהויפט ניט פארוווונדעט געוואָרן. א קריסט וואָס האָט באשאָטן אונזער גרוב האָט מיר דערקענט און לויט מיין וווּנק האָט ער מיר נאָר לייכט באשאָטן מיט ערד. ביי נאכט בין איך אַרויס פון גרוב און געכאפט פון די זאכן וואָס זיינען געלעגן אונטער דער האנט און אנטלאָפן דורך פעלדער און וועלדלאך ביז אהער". מיר האָבן זיך דאָ באגעגנט מיט נאָך עטליכע יידן וועלכע האָבן דערציילט וויאזוי זיי האָבן געזען ווי מען האָט געכאפט גרוניען און איר געשאָסן.

די דייטשן האָבן אויך געפונען ביים קריסט די קינד מיט די מאמען און באבען און האָבן זיי צוואמען מיטן קריסט ערמאָרדעט און די שטוב פארברענט. אטייל פון די גראָטעווועטע פון געטאָ האָבן די דייטשן געכאפט אויפן אָרט, אטייל האָבן די קריסטן איבערגעגעבן צו די דייטשן און האָבן געהאט דעם זעלבן סוף. אטייל זיינען פארפראָרן געוואָרן אין די וועלדער, נאָר א קליין טייל האָבן זיך דערשלאָגן צו די פארטיזאנער און דערלעבט צו זען די מפלה פון די דייטשן.

13 מענטשן זיינען מיר געבליבן פון די 32 וואָס זיינען געווען באהאלטן אין גרוב, אלע איבעריקע זיינען אומגעקומען. מיר זיינען 3 טעג געזעסן אין א וועלדל און זיך ערנערט מיט א פאָר סוכארקעס וואָס מיר האָבן געהאט, קיין שוועבעלאך צו מאכן פייער האָבן מיר ניט געהאט, מיר זיינען געשטאנען פארן טויט פון הונגער און פון קעלט. מיר האָבן באשלאָסן צו גיין ניט וויסנדיק קיין שום ריכטונג ווהין.

ביינאכט פלעגן מיר ארויסגיין אין א דאָרף, אָנקלאפן צו א קריסט

און בעטן א שטיקל ברויט און לאָזן זיך אביסל אָנווארימען. עסן האָבן זיי עטוואס געגעבן, אָבער אריינלאָזן נעכטיקן האָבן זיי מורא געהאט ווייל ווען די דייטשן פלעגן כאפן ביי זיי א יידן פלעגן זיי אלעמען אויס־מאָרדן. אזוי זיינען פאריבער 3 וואָכן הונגעריק און צופראָרן ניט אויס־טוענדיק די זאכן און די שיך וועלכע זיינען שוין כמעט צופוילט געווארן, ביז וואנען מיר האָבן זיך צופעליק דערשלאָגן צו זייער א גוטן קריסט אין א באזונדער כוטער וועלכער האָט אויף אונז רחמנות געקריגן און אריינגעלאָזן אויף א נאכט נעכטיגן און אונז געגעבן עסן.

איך האָב געוואָלט אויסטאָן די שיך און ניט געקענט. די פיס זיינען פארפראָרן געווארן און זיך צוגעקלעפט צו די פעל. מיט גרויס מאטערניש האָבן מיר די חברים אראָפגעשלעפט די שיך צוזאמען מיט די הויט פון די פיס. דער קריסט האָט עס געזען און מיר געגעבן געזעגענ שמאלץ אויף צו אויסרייבן די וווּנדן און אייניגע שמאטעס אָנצוטאָן אויף די פיס אנשטאט די שיך.

דער קריסט האָט אויך חיימען געגעבן אנוויזונגען ווי אזוי צו וועמען גיין און בעטן עסנווארג. דאָס איז געווען א געגנט פון באזונדערע כוטערן און אין א טייל פון זיי האָבן געווויינט באפטיסטן און זייער רעליגיע פארזאָגט זיי צו געבן הילף יעדן וועלכער קומט עס בעטן.

אינצווישן האָבן מיר זיך באגעגנט מיט ישראל קעסלער פון נאליבאק. די גאנצע צייט איז ער געזעסן אויסערן געטאָ, מערסטנטייל ביי א קריסט אין א זעמליאנקע און געזוכט א פלאץ פאר יידן וואָס וועלן אנטלויפן פון געטאָ. אין טאָג פון שחיטה איז ער אנטלאָפן אין וואלד, ער האָט געהאט א אויסערגעוועהנליכע פארשטענדעניש צו אָריענטירן זיך אין די וועלדער און אויך געהאט פעאיגקייטן צו באקומען עסנווארג ביי די קריסטן. א פשוטער בחור, נאָר מיט זייער א גוטע נאטור און אָפענע הארץ צו העלפן דעם צווייטן, געטיילט זיך מיט זיין לעצטע שטיקל ברויט וואָס ער האָט נאָר געהאט.

איך וויל דאָ באצייכענען צווישן אנדערע זיינעם א טאט:

די דייטשן, ווען זיי פלעגן דורכגיין אין וואלד פלעגן זיי האלטן אין איין שיסן אויף אלע זייטן. איינמאָל זיינען מיר צופעליג אריינגעפאלן

אונטער זייער שיסעריי, אנטלויפענדיק איז חיים אריינגעפאלן אין א קופע שניי און ניט געקענט ארויסגיין. וועז מיר האָבן באמערקט אז חיים פעלט האָט קעסלער זיך אומגעקערט צוריק אים זוכן, ניט קוקנדיק אויף די שיסעריי און די מעגליכקייט אריינצופאלן אין די הענט פון די דייטשה. מיט די לעצטע קרעפטן האָט ער אים ארויסגעשלעפט און געבראכט צו אונז אויף די הענט. ליידער האָט ער געהאט א טרויעריקן סוף, געפאלן א קרבן פון אומזיסטן פערדאכט.

דאָס איז געווען וועז מיר אלע זיינען שוין געווען ביי ביעלסקן אין אטראד האָט אים טוביעס ברודער עשהאל ביעלסקי דערשאָסן אויף טויט קורץ פאר דער באפרייאונג.

עהרע זיין אנדענקונג!

מיט קעסלערן זיינען געווען נאָך עטליכע בחורים מיט וועלכע זיי פלעגן ארומגיין פון איין אָרט צום צווייטן מיט גרויס געשווינטקייט מען זאָל זיי ניט כאפן.

א קורצע צייט האָבן מיר זיך געהאלטן מיט זיין קאמפאניע, אָבער ביי אונז זיינען געווען פרויען און 2 מענטשן מיט אָפּגעפראָרענע פיס אין מיר האָבן זיי נישט געקענט נאָכהאלטן. אין דער קורצער צייט זייענדיק מיט אים האָט ער אונז שטארק געהאָלפן.

פון דער רשימה וואָס חיים האָט באקומען פון קריסט האָבן אונז אייניגע קריסטן זייער גוט אויפגענומען, געלאָזן אָפטמאָל איבערנעכטיקן אין שטוב אָדער אין שייער, געגעבן אונז עסן און טרינקען, אָפט מאָל געמאכט פאר אונז וואַרימע וואסער ארומצוואשן זיך און מיטגעפילט אונזער לאגע. מיט די געזונטע שמאלץ וואָס זיי האָבן אונז געגעבן האָבן מיר ביסלעכווייז אויסגעהיילט אינזערע וווּנדן אויף די פיס וואָס מיר אלע האָבן געהאט און געליטן פון דעם.

אזוי איז דורכגעגאנגען 3 מאָנאטן און עס איז געוואָרן וואַרימער. מיר פלעגן זיך קענען אָנווארימען אויפן זון און אויסטריקענען די זאכן. פון די קריסטן האָבן מיר זיך דערווויסט אז באלד איז פסח, זיי האָבן אונז געגעבן מעל, קארטאָפל, אייער און שמאלץ און אויך עטליכע סאָלדאטסקע טעפלאך מיר זאָלן קענען עפעס אויפקאָכן, אָבער איז דער געגנט האָבן

מיר שוין מער ניט געקענט פארבלייבן און מיר האבן באשלאסן צו גיין אין דער ריכטונג צו נאליבאקער פושטשע, זיין נענטער צו אונזערע אמאליקע היים.

אין פושטשע

אין נאליבאקער פושטשע האבן מיר געפונען א באקאנטן קריסט פענקה, וועלכער איז געווען א זעלטענער מענטש, און כאטש ער איז געווען זייער ארעם, האט ער אונז געהאלפן מיט עסן און טרינקען און ווען ער האט ניט געהאט קיין ברויט פלעגט ער בעטן ביי אנדערע און גענבן אונז. מיר פלעגן זיך אויך אנווארימען ביי אים אין שטיבל, אבער נאך מער האט ער אונז געהאלפן דערמיט וואס ער פלעגט אונז אנזאגן ווען עס האט זיך דערנענטערט א געפאר סיי פון די דייטשן סיי פון די אנטיסעמיטן רוסישע פארטיזאנער וועלכע האבן ניט איין יידן געשאסן פון די איינציגע געבליבענע אין לעבן, און ווען נישט ער, ווער ווייס צו מיר וואלטן ניט אומגעקומען אין פושטשע. מיר האבן זיך געמאכט איין ארט אין א גרויסע בלאטע עס זאל זיין שווער צוקומען צו אונז. דארט פלעגן מיר קאכן די קארטאפל וואס מיר פלעגן קריגן ביי די ארימע קריסטן.

ס׳פארשטייט זיך אז די געפאר האט געלויערט אויף אונז אויף יעדן שריט און טריט און מיר פלעגן וואכנווייז זיצן פארבאהאלטן אין אונזערע נארעס.

איינמאל האט ער אונז דערציילט אז אין דערבייאיקן דארף געפינט זיך א רוסישער מאיאר וואסילעוויץ וועלכער ארגאניזירט די פארטיזאנער, חיים האט גוט געקענט דעם מאן פון פריער און ער האט באשלאסן צו זען זיך מיט אים און בעטן אז ער זאל אונז איינארדענען אין א פארטיזאנער אטראד. שוין מער ווי א יאר אז מיר דרייען זיך אזוי ארום און מיר האבן שוין ניט געהאט מער קיין מעגליכקייט אזוי צו עקזיסטירן.

ס׳איז ניט לייכט געווען צו דערגיין צו אים און חיים האט אונז פארזאגט אז מיר זאלן בלייבן זיצן אויף ארט ער זאל אונז קענען לייכטער

געפינען, אבער א בחור מיט א מיידל פון אונזער גרופע האבן ניט געוואלט
וואַרטן און אליין אוועק זוכן פארטיזאנער און ס׳האט ניט געהאלפן אונזער
געבעט אז זיי זאלן ניט גיין, און זיי האבן וויירקליך געבראכט 2 גרויסע
רויטע שיכורע גויים פארטיזאנער מיט ביקסן. די ערשטע זאך האבן זיי
געזוכט אין אונזערע טאַרבעס און פארניכטעט דאס ביסל עסנווארג וואס
פלעגט אונז אזוי שווער אנקומען עס צו באקומען, און נאכהער האבן זיי
אנגעפאנגען צו פאדערן פון אונז גאלד און ווערט זאכן, אונזער געבעט
אז מיר פארמאגן גארניט האט ניט געהאלפן און זיי האבן אנגעהויבן צו
שיסן אויף אונז.

ס׳האט זיך אונז איינגעגעבן צו אנטלויפן אבער 2 קרבנות זיינען
געפאלן פון זייערע שיסעריין, חיים׳ס מומע מינע און א בחור פון
דערעבנע חיים ברוידע.

ערשט אין א טאג ארום האט אונז חיים געפונען און דערציילט אז
ער האט א בריף פון מאיאר.

דער בריף איז געווען צו א אנפירער פון א יידישן פארטיזאנער אטראד,
ז א ר י ן. אין זיין אטראד זיינען אויך געווען פרויען, טייל פון מינסקער
ראיאן גערַאטעווען פון די שחיטות.

ער איז געווען זייער א גוטער מענש און האט אונז זייער גוט
צוגענומען, געגעבן זאכן און עסן אוך געווער, און אזוי זיינען מיר
געוואָרן פארטיזאנער.

די 2 קרבנות האבן מיר באדעקט מיט ערד אויפן אָרט ווו זיי זענען
געפאלן.

מיר האבן זיך אויסגעלערנט ווי ארומצוגיין מיט געווער און געגומען
א איינטייל צוזאמען מיט אלע איבעריקע פארטיזאנער אין אלע אויפגאבן
געגן די דייטשן, און כאטש אביסל מיטגעהאלפן צו די מפלה פון די
דייטשישע רוצחים.

ענדע 1943 האבן די דייטשן געמאכט א גרויסע אבלאווע אויף די
פארטיזאנער אין נאליבאקער פושטשע. לויטן באפעל פון קאמאנדיר האבן
מיר זיך צוטיילט אין גאנץ קליינע גרופן און געגאנגען טיפער אין וואלד
אין די בלאטעס.

ניט איינמאל זיינען די דייטשן געווען זייער נאָנט פון אונז און זייערע קוילן זיינען גאלאָפן איבער אונזערע קעפ. אבער זיי האָבן אונז ניט באמערקט. די אבלאווע האָט געדויערט אפאר וואָכן, מיר האָבן שטארק געליטן פון הונגער און דורשט און געגעסן אלעס וואָס מיר האָבן געפונען אין וואלד, קראנק געוואָרן אויף די געדערים און א לאנגע צייט געליטן פון דעם.

אייניגע זיינען אומגעקומען פון די דייטשישע קוילן, אייניגע האָבן זיך דערטרונקען אין די בלאָטעס. דערווייל האָבן מיר זיך דערוווסט אז אין פושטשע געפינט זיך נאָך א גרויסער יידישער אטראד אונטער דער אָנפירונג פון טוביה ביעלסקי און דאָרט געפונען זיך אויך אייניגע נאליבאקער. מיר האָבן געבעטן זאריגען ער זאָל אונז לאָזן אריבערגיין צו ביעלסקין- ער האָט ניט געהאט קיין חשק דערצו, אָבער אלס זייער גוטער מענטש און ווארימער ייד האָט ער אונז פארשטאנען און געגעבן די ערלויבעניש, און מיר זיינען איבערגעגאנגען צו ביעלסקען און געבליבן אין זיין אטראד ביז דער באפרייאונג דורך די באלשעוויקעס.

וועגן די עפאָכע קען מען לייענען אין ביכל "אנשי היער" פון בעלסקען, און אין בוך "ספר הפרטיזנים".

*

דאָס וואָס איך האָב דערציילט איז דאָך נאָר ווי א טראָפן אין דעם טיפן בלוטיקן ים פון ליידן אין פיין אין פערגלייך מיט דעם וואָס מיר האָבן דורכגעמאכט אין יענער פינסטערער צייט.

עס ווייזט זיך מיר אויס אז ס'איז אלעס אנדערש געווען, קען דען א מענטשליכע פען אויסדרוקן אזא גרויל אין ווערטער???

איך האָב דערציילט מיט א מענטשליכע שפראך, ס'האָט דאָך אָבער די מענטשהייט ניט באוויזן צו שאפן אזא קינסטלערישע שפראך וואָס וועט געלונגען אויסצודרוקן כאָטש א קליינעם טייל פון אונזערע אומגע-

הויערע ליידן פון דער גרויליכער פינסטערניש וואס האָט אונז באהערשט און וואָס באגלייט מיר ביז היינטיקן טאָג.

נאָר אז איך האָב באשלאָסן ארויפצוברענגען אויפן פאפיר כאָטש עטוואס פון אונזער טיפע בלוטיקע טראגעדיע, איז דאָך אלעס אזוי קלאָר פאר מיינע אויגן פונקט ווי נעכטן וואָלט עס געווען, און אזוי געוויי געדענק איך נאָך אלעס. איך קען עס ניט פארגעסן, און איך וויל עס ניט פארגעסן.

שטענדיק בין איך געווען טריי געבונדן מיט מיין פאמיליע אין זיי וועלן אייביק זיין ביי מיר אין הארצן.

איך בין איבערצייגט אז מיין מאמע האָט געטרוימט אז כאָטש איינער פון אונז זאָל זיך ראטעווען. איך האָב ניט געשטרעבט צו בלייבן אליין פון דער גאנצער פאמיליע. מיין טרוים איז געווען צו ברענגען הילף און נוצן מיין פאמיליע, דאָס איז געווען מיין הייליקע פליכט, ליידער צו מיין גרעסטן וויייטאק בין איך געבליבן איינזאם, עלנט, ערשעפט און ציבראָכן, מיין פליכט צום טיפן באדויערן האָב איך ניט ערפילט.

איך בין ניט אין שטאנד צו פרייען זיך מיט א גאנצע הארץ, אשאָטן האָט זיין נעסט באזעצט ביי מיר אין הארצן. מיין שטעטל וועל איך אייביק געדענקען. אזוי נאָנט און טייער איז זי ביי מיר ווי אין די פארגאנגענע שיינע קינדעריאָרן.

שוין מעהר ווי 20 יאָר זיינען פארביי זינט דעם בלוט־באָד, אָבער ביי מיר טיף אין הארצן איז איינגעוואָרצלט יעדע געסעלע, יעדע שטיינדעלע פון מיין טייערע אומפארגעסלעכע היים. כאָטש איך בין נאָך א קינד געווען, דאָך האָט מיר מיין שטעטל באגלייט אין אלע צייטן.

איך געדענק די טייערע יידן אין דער צייט ווען די שטעטל האָט געבליט, און געדענק נאָך בעסער מיין שטעטל אין די בלוטיקע צייטן, ווען מיר אלע האָבן זיך געראנגעלט מיטן מלאך המוות.

איך האָב געדענקט אלע שטיינדעלאך דאָרט. ווען מיר האָבן באזוכט די שטעטל נאָכן חורבן איז דאָרט אלעס געווען רואינירט, נאָר שטיינער און אש געבליבן. דאָך האָב איך דערקענט די פלעצער פון אלע הייזער.

איך וועל אייביק געדענקען די שטעטלדיקע יידן ווען זיי זענען געגאנגען אין זייער לעצטן וועג, די בילד פון מיין אומפארגעסליכע טייערע

מאמע וועט אייביג שטיין פאר מיינע אויגן, וועז איך בין געלאָפן יענעם ביטערן מאָנטאָג פארטאָג איר זאָגן דעם לעצטן זיי געזונט.

דער סוד פון איר ענטפער נאגט ווי א וואַרים אין מיין הארץ...

ווידער פיל איך אז איך האָב גאָרנישט באוויזן צו דערציילן.

דער ריינער אינציגער אמת איז ביי מיר טיף אין הארצן.

און וועז אונזערע הייליגע פארפיניקטע קרבנות וואָס זענען אזוי טראגיש אומגעקומען וואָלטן געקענט אויסדרוקן זייער לעצטן וווּנש וואָלטן זיי געוויס איבערגעלאָזן זייער הייליקע בלוטיקע צוואה פאר אונז די צופעליק איבערגעבליבענע האלעוועשקעס פון דער גרויסער שרפה. אז מיר זאָלן זיי טריי און הייליק געדענקען אין אונזערע הערצער. און מיר זאָלן זייער אנדענק פארבינדן אין אונזער צוקונפט. צוזאמען מיט זיי איז געשטעמפלט געוואָרן אונזער גורל, דער בלינדער צופאל האָט אונז באפרייט פון טויט.

אונזער הייליקער פליכט איז צו איבערגעבן אויף דור־דורות וועגן דעם אומגעהויערן בלוט־באָד, וועגן די אימענטשליכע טראגעדיע, אומגע־הויערע אומבאהאָלפנקייט פון אונזער פארפיניקטן פאָלק.

די קומענדיקע דורות זאָלן פארשטיין און וויסן ווי טיף און גרויס ס׳איז געווען דער גערגל פון דעם איינזאמען, שוצלאָזן, געפאנגענעם פארבלוטיגטן יידן אין געטאָ, און אז ניט אזוי גלייכגילטיק און איינפאך זיינען די יידן געגאנגען צום תליין אין די הענט.

איך האָב באגלייט דעם געטאָ אין זיין לעצטן וועג, ביז זיין לעצטן אטעם צוג. זייער דערשטיקטער בלוטיקער אוי געשריי נאָך נקמה הילכט ביז היינט אין מיינע אויערן.

זאָל די הייסע יידישע מאמע אין איר וויג ליד צו איר געליבט קינד אנשפינען דעם הייליקן אנדענק פון פארשמאכטן, הונגעריקן יידן אין געטאָ. וועז אין זיין גרעסטן גערגל פאר א ברעקל ברויט און א טראָפן וואסער, איז זיין הייסע תפילה צו די הימלען געווען, וועגן א בעסערע וועלט, א רוהיקע היים פאר די קינדער, פאר דער מענטשהייט, און אייביקע נקמה פון די מערדער.

אייביק וועל איך געדענקען מיין טייערע מאמען, שוועסטער און

ברידער. אלע טייערע שטעטלדיקע יידן מיט זייערע קינדער. מיין הייס געליבטע שטעטעלע, וואו איך האָב פאַרבראכט מיינע שענסטע קינדער יאָרן, פונקט ווי זי פלעגט בליען יעדן מאָנאט מאי און זיין בעצירט מיט בלומען.

איך וועל אייביק געדענקען דעם שרעקליכן געטאָ, וואָס דעם רויך פון זיין שריפה, פון יענעם פאַרשאָלטענעם מאנטיג, 28 טן דעצעמבער 1942 יאָהר, אָטעם איך נאָך היינט.

ח' שבט תשכ"ז, 1967.

הירשל סקליוט

זכרונות פון א פארטיזאן

געווירמעט מיין אומגעקומענע פרוי, מוסיע, מיט אונזער טאכטער'ל לאה ז"ל

א גרופע פארטיזאנער, ערשטער פון רעכטס : הירשל (גרישע) שקלוט

מיינע זכרונות פון די העלדישע טאטן פון די יידישע פארטיזאנער זענען נאָר ווי א טראָפן אין ים. אָבער ס'וועלט זיך באשרייבן און לאזן איין אנדענקונג.

די ערשטע פארטיזאנער זענען געווען די רוסישע סאָלדאטן וואָס זענען אנטלאָפן פון די דייטשישע געפאנגען לאגערן און געקומען אין נאליבאקער פושצ'ע אין די וועלדער. זיי האבן אויסגעפונען געווער וואָס די רוסישע סאָלדאטן האָבן אָפטרעטנדיק אוועקגעוואָרפן אָדער אָפגעגעבן די קריסטן.

פון אַנפאנג זענען זיי געווען נאר אין קליינע גרופעס און ניט געהאט קיין צוזאמענהאנג איינע מיט די צווייטע. נאָר דער האס צו יידן איז ביי זיי אלעמען געווען גלייך, און אז זיי פלעגן כאפן א יידן אנטלאָפענעם פון די געטאָס פלעגן זיי אים טויטן מיטן אויסרייד אז ער איז א שפּיאָן.

אין יענער צייט (אין יאָר 1941) זענען אייניגע יידן אנטלאָפן פון נאווארעדקער געטאָ אין די וועלדער, און ס׳האָט זיי געלונגען צוריק צו קערן זיך אין געטאָ שטארק צובראָכן און נידערגעשלאָגן, און האָבן דערציילט אז ס׳איז ניטאָ קיין אָרט פאר יידן אין וואלד ווייל די רוסישע פארטיזאנער ערמאָרדן זיי. איז בעסער אומצוקומען צוזאמען מיט אלע יידן אין געטאָ.

ВРЕМЕННОЕ УДОСТОВЕРЕНИЕ № 59937

Предъявитель сего Шклют (фамилия)
Тирли, Моисеевич (имя и отчество)
Награжден приказом начальника Белорусского штаба
партизанского движения № 254/пт от 5 Сентября 194 4 г.
за доблесть и мужество, проявленные в партизанской борьбе против немецко-фашистских захватчиков
степени медаль „Партизану отечественной войны“ №
Начальник Белорусского штаба партизанского движения
Подпись вручающего должность и фамилия
5 Сентября 194 4 г.

א בעשייניגונג פון פארטיזאנער שטאב פאר הירש שקלוט

דאָך ניט קוקענדיק אויף די שלעכטע גרוסן פון וואלד זיינען עטלעכע איוועניצער און רוביזעוויצער יידן און אויך 2 פאהאסטער בחורים אייניקלאך פון לייב־מאשען פון נאליבאק אנטלאָפן אין נאליבאקער פושצ׳ע. מיט פארשידענע מיטלען האָבן זיי געשאפן געווער, באקומען ביי די דאָרטיקע קריסטן עסענווארג און אָנגעהויבן מאכן פלענער ווי צו אָרגאניזירן א יידישע פארטיזאנער גרופע און נעמען נקמה פאר די יידישע בלוט.

אין א געוויסע צייט ארום האָבן מיר זיך דערווּוסט אז די בחורים זיינען באפאלן א גרופע דייטשן און פאָליציאנטן וועלכע האָבן זיך אומגעקערט פון דער שחיטה וואָס זיי האָבן אויסגעפירט אין רוביזעוויץ און איוועניעץ, און דורכפאָרענדיק נאליבאק זיי אלעמען דערשאָסן. אין אייניגע טעג ארום זיינען געקומען קיין נאליבאק שטארקע גרופע דייטשן מיט לאטישן בעלאדן מיט אסאך מאָדערנע געווער אויפצוקלויבן די טויטע קערפערס פון זייערע חברים וואָס זענען געבליבן ליגן אויפן פעלד, און האָבן זיך באזעצט אין נאליבאק. די יידישע פארטיזאנער גרופע האָבן געשלאָסן אן אפמאך מיט די רוסישע פארטיזאנער פון צעפאיעווסקן אטראד אָנצופאלן אויף די דייטשן און לאטישן און זיי פארניכטן. אָבער דורך א פראָווָאקאציע זענען די יידישע פארטיזאנער ארומגערינגלט געוואָרן דורך די לאטישן. דער צעפאיעווסקער אטראד איז זיי ניט געקומען צו הילף לויטן אָפמאך אין זיינען אפגעטראטן פון פלאץ, איבערלאָזענדיק די יידן אליין.

די בחורים האָבן ניט געקענט ביישטיין געגן די איבערוועלטיגענדע מאכט פון די לאטישן וועלכע זענען געווען בעוואפנט מיט גוטע געווער. און אלע בחורים אויסער איינעם זיינען אומגעקומען. אטייל האָבן זיך אליין דערשאָסן מיטן לעצטן קויל וואָס זיי האָבן געהאט. דאָרט זיינען אויך געפאלן די צוויי אייניקלעך פון לייב מאשען. די ביטערע בשורה איז צו מיר דערגאנגען וועו איך בין נאָך געווען אין נאוואָרעדקער געטאָ.

נאָכן אומקום פון מיין פרוי מושע ז"ל, האָב איך צוזאמען מיט מיין שוואָגער אגינסקי זיך ארויסגענב'עט פון געטאָ און אוועק אין ריכטונג פון וואלד. ניט קוקנדיק אויף די שלעכטע גרוסן פון וואלד און ניט אכטענדיק דרויף וואָס מיינע פיס זיינען געווען שטארק קראנק. דאָס איז געווען אין יאָהר 1942.

אנטלאָפן פון געטא און געוואָרן א פּאַרטיזאן

אפאַר וואָכן האָבן מיר געוואנדערט אין די וועלדלאָך, הונגעריק, אָפּגעריסן און באוואקסן מיט א באָרד. מיט דער הילף פון א באקאנטן קריסט וועלכער איז געווען פארבונדן מיט די פּאַרטיזאנער האָט מען אונז אָנגענומען אין א קאמפאניע פון פּאַרטיזאנער. דער קאָמאנדיר האָט געהייסן יוזיק, א פּאלאק, זיין געהילף "סאשע" א וואסטאצ'ניק. די קאמפאניע איז באשטאנען פון 25 מענער און 4 מיידלאָך, אייניגע פון נעסוויז און דער מיר.

דער קאמאנדיר האָט אויסגעפרעגט ביי אונז אייניגע פרטים און דערוויסנדיק זיך אז איך בין פון נאליבאק האָט ער געזאָגט אז איך וועל זיין פּאר אים זייער וויכטיג אלס אזעלכער וואָס קען די געגנט. מען האָט אונז געגעבן עסן און ביקסן. מיין ביקס איז געווען שמוציג און פּארזשאַווערט, אָבער איך האָב נאָך פון פריער געווסט ווי אומצוגיין מיט א ביקס, איך האָב אים גוט אויסגערייניגט און מיט שטאָלץ אים געהאלטן אין האנט. דאָס האָט מיר געגעבן מוט און זיכערקייט און איך האָב אָנגעפאנגען צו האָפן אז איך וועל כאָטש אביסל קענען נקמה נעמען פון די רוצחים פּאר אונזער פּארגאָסענע אומשולדיקע בלוט. אזוי זיינען מיר געוואָרן פּארטיזאנער.

די ערשטע צייט איז געווען אונזער אויפגאבע צו שאפן פּראָדוקטן און געווער. די סכנה איז געווען גרויס, ווייל אין די דערפער האָבן זיך די יונגע קריסטן אָרגאניזירט אין "סאמאכאווצעס" און מיט געווער אין האנט געקעמפט געגן די פּארטיזאנער.

דער ערשטן קאמף וואָס איך האָב אנטיילגענומען איז געווען אין דאָרף ניוונע נעבן נאליבאק. דאָרטן האָבן מיר דערשאָסן אייניגע נאליבאקער פּאָליציאנטן. מיין שוואגער פייוע אגינסקי האָט זיך שטארק אויסגעצייכנט דערמיט וואָס ניט קוקנדיק אויפן שטארקן פייער האָט ער געפאנגען א פּאָליציאנט און אים געבראכט לעבעדיקערהייט צום קאָמאנדיר, און דער פּאָליציאנט האָט זיין שטראָף באלד באקומען, א קויל אין קאָפּ. פון אונזער זייט איז געפאלן אין שלאכט דער פּארטיזאן „קאלקע". מיר און טעוול גאלאמאווסקען האָט מען צוגעטיילט צו די אויספירער אָפּטיילונג.

אין א געוויסע צייט ארום האבן מיר אנגעגריפן א גרופע סאמאכאוויצעס אין דארף יאנקאוויץ, 5 קילאמעטער פון נאליבאק, און 5 פון זיי דערשאסן צום טויט. דעם אנפירער געכאפט א לעבעדיקן און געבראכט אין באזיס. זיין שטראף האט ער אויך באקומען. פון דעם שלאכט איז אונז צוגעקומען נאך געווער.

אין יענער צייט האבן די דייטשן נאך ניט שטארק אטאקירט די וועלדער.

אונזער געהילפס קאמאנדיר סאשע איז געווען ביי אונז יידן זייער באליבט און מיר זיינען געווען גרייט צו גיין פיר אים אין פייער און וואסער. ער פלעגט אונז אפט צוזאמענקלייבן ארום א קאסטיאר שמועסן און טרייסטן אונז, אין דער צייט וואס מיר האבן ניט געוווסט וואס דער מארגן וועט אונז ברענגען.

מיט א געוויסע צייט שפעטער האבן זיך ארויפגעלאזן אין אונזער געגענד פאראשוטיסטן פון מאסקווע. זיי האבן געבראכט אינסטרוקציעס און א באפעל אז קליינע גרופעס פארטיזאנער זאלן זיך פאראייניגן און שאפן אטראדן, פון וועלכע מען וועט נאכהער שאפן א בריגאדע.

דער אנטיסעמיטיזם ביי די רוסישע פארטיזאנער

אונזער קאמאנדיר האט אנגעהויבן צו גרינדן א גרעסערן אטראד. עס זיינען צוגעקומען פרישע פארטיזאנער אלע וואסטאצ'ניקעס און אויך א פאליטרוק דאנילע. ער צוזאמען מיט זיינעם א חבר "פאשקע" האבן אנגעהויבן שטארק צו אגיטירן געגן אונז יידן און מאכן אויף אונז פארשידענע בלבולים. אויך אויפן קאמאנדיר וויל ער האט געהאט א יידישע פרוי. די שטימונג אין אטראד געגן אונז האט זיך שטארק פארערגערט און מיר האבן אנגעהויבן צו ליידן פון זייער אנטיסעמיטיזם.

דערווייל איז אנגעקומען דער ווינטער. מיר זענען איבערגעגאנגען אין א צווייטן פלאץ און אויסגעבויט זעמליאנקעס. איינמאל ווען מיר זיינען אלע געזעסן ביים פייער האבן די קריסטן אונז אנגעהויבן פארצווואנרפן אז צווישן די יידן זיינען דא אסאך שפיאנען און די גאנצע מלחמה איז

צוליב די יידן. דעם געשפרעך האָט צופעליג געהערט "סאשקע". ער האָט זיך זייער אויפגערעגט און אַנגעהויבן צו שיסן מיט זיין אויטאָמאט אין דער לופטן. ער האָט באפוילן אלעמען זיך אויסשטעלן און מיט א געשרייי און א רוסישן זידל וואָרט אויף זיי, האָט ער געזאָגט אז ער וויל ניט הערן אזעלכע נארישע און פאלשע בלבולים און ער איינען איז אויך א ייד. די קריסטן האָבן עס ניט געגלויבט, ווייל ער האָט אויסגעזען ווי א רוסישער וואסטאצ'ניק און ער רעדט אזוי נאָר צוליב דעם וויל ער האלט ביי זיך א יידיש מיידל. מיר יידן האָבן דערפילט אז סאשקע איז ווירקליך א ייד מיט א יידיש הארץ.

דער געפערליכער אנטיסעמיטיזם האָט זיך ארויסגעוויזן אין אפאָר טעג ארום (ינואר 1943), ווען מיר האָבן געפירט זייער א שטארקן קאמף מיט דייטשן נעבן שטעטעלע טורעץ. זייער כח איז געווען א שטארקער און מיט א פילע מאָדערנע געווער און מיר האָבן געליטן 5 פארלוסטן, אלע קריסטן און דער קאָמאנדיר יוזיק איז שטארק פארוווּנדעט געוואָרן אין פוס, און אָפּגעפראָרן די פינגער פון די הענט. דער פראָסט איז געווען זייער א שטארקער און די פינגער האָבן זיך צוגעקלעפט צום שלאָס פון ביקס און מיר זיינען געלעגן איינגעגראָבן אין שניי. מיט פיל מי האָט זיך אונז איינגעגעבן ארויסשלעפן דעם פארוווּנדעטן קאמאנדיר און אנטלויפן אין אומאָרדנונג און ווי ס'איז דערגאנגען צום באזיס, טראָגענדיק דעם פארוווּנדעטן קאמאנדיר.

דער פאָליטרוק דאנילע מיט פאשקען האָבן גלייך אָנגעפאנגען א געפערליכע העצע אז א יידישער פארטיזאן, א אנטלאָפענער פון וואַרשע, א העלדישער קעמפער האָט בכיוון געשאָסן א קריסטליכן פארטיזאן. מיר האָבן גלייך פארשטאנען די פראָוואקאציע אָבער גאָרנישט געקאָנט העלפן. אויסנוצענדיק די געלעגענהייט וואָס דער קאָמאנדיר איז געווען פארוווּנדעט איז דאנילע געוואָרן קאמאנדיר און האָט גלייך געשאָסן דעם יידישן פארטיזאן.

מיר פארלאָזן דעם אטראד
און גייען איבער אין א צווייטן אטראד

אין אפאָר טעג ארום האָט אונז יידן פארופן צו זיך יוזיק מיט סאשקען און נאָך א שמועס האָבן מיר באשלאָסן אז מיר קענען שוין דאָ ניט פארבלייבן און מיר דארפן אוועקגיין אין א צווייטן פלאַץ. מיר 10 יידישע פארטיזאנער האָבן מיטגענומען דעם פארוונדעטן יוזיקן און אונטער דער אַנפירערשאפט פון סאשקען פארלאָזן דעם פלאַץ און אוועק אין די וואלא־זינער וועלדער. דאָס איז געווען ענדע יאנואר 1943. מיר האָבן זיך געווענדעט צו "פלאטאנען" וועלכער איז געווען דער הויפט אַנפירער פון גאנצן אבלאסט פארטיזאנער. און לויט זיין באפעל זיינען מיר איינגעטיילט געוואָרן אין אטראד פון קאָמאנדיר וואסטוטין. יוזיקן האָט מען אריינגעגעבן אין א צייטווייליקן שפיטאָל און מער איז ער שוין ניט געווען מיט אונז. אין דעם אטראד האָבן זיך געפונען בערך 200 פארטיזאנער, דערין א קליינע צאָל יידן פון וואלאזין און האראדאק. דאָס איז געווען א שטארקער קאמפס אטראד וועלכער פלעגט וואנדערן פון אָרט צו אָרט. איך בין באלד מיטגעריסן געוואָרן מיט די נייע באדינגונגען. מיין שוואָגער מיט טעבול גאָלימאָווסקי פון דערעוונע האָט מען איינגעטיילט אין אן אנדער אטראד און זיי האָבן זיך אויסגעצייכנט אין אלע קאמפן. אָבער דאָס האָט געדויערט נאָר אייניגע מאָנאטן. אויך אין זייער אטראד האָט געבליט דער אנטיסע־מיטיזם און די קריסטליכע חברים פון אטראד האָבן זיי ביידן דערשאָסן אָן קיין שום שולד פון זייער זייט, ווי אויך דעם יידישן פארטיזאן מרדכי קאשצעוויץ פון רוביזעוויץ.

ליידער האָט דער יידן־האס שטארק געהערשט אין די רוסישע פארטי־זאנישע גרופן, און פיל יידישע פארטיזאנער זיינען געפאלן אומזיסטע קרבנות פון זייערע הענט.

דאנילע וואָס האָט אָרגאניזירט איין אטראד און געווען זיין קאמאנדיר האָט אָנגעפירט זייער א שטארקע העצע געגן יידן. זיין חבר פאשקע האָט געשאָסן א ברודער מיט א שוועסטער שוואָרץ פון דער־מיר און נאָך 2 יידן וועמענס נעמען איך געדענק ניט.

אין דעם נייעם אטראד בין איך געווען זייער טעטיג און געוואָרן פארערכנט פאר א גוטן מיליטער מאן. איך האָב אנטייל גענומען אין א פולע אקציעס. אין א קאמף בין איך פארוווּנדעט געוואָרן און 2 מאָנאטן ניט געווען קאמפס פעהיג. בכלל האָבן זיך די יידישע פארטיזאנער זייער אויסגעצייכנט אין שלאכטן אין אויף יעדן פלאץ געווען צווישן די ערשטע. דער הויפט שטאב האָט זיך דערמיט גערעכנט. אין יענער צייט האָב איך זיך דערווּוסט פון די 2 יידישע אטראדן זארין און בעלסקי.

שפעטער האָט מען אין וואלד אויסגעבויט איין אראָדראָם און ס׳פלעגן לאנדן דאָרט אראָפלאנען פון רוסלאנד און ברענגען געווער און אמוניציע און צונעמען שווער פארוווּנדעטע פארטיזאנער. ביים אָנקומען פון די אראָפלאנען פלעגט ביי אלעמען זיך הייבן די שטימונג און ס׳פלעגט זיך דוכטן אז דאָס איז א חלום.

די גרויסע אבלאוץ אויף די פארטיזאנער

אזוי איז געגאנגען די צייט ביז וואנען דער שטאב פון די פארטיזאנער האָט זיך דערווּוסט אז די דייטשן האָבן באשלאָסן צו פארניכטן אלע פארטיזאנער. זיי האָבן געבראכט צו נאליבאקער פושצ׳ע און די ארומיקע וועלדער עטליכע דיוויזיעס מיליטער מיט טאנקן, הארמאטן, פאָלימיאטן און אראָפלאנען און אָנגעהויבן די גרויסע אבלאווע אויף די פארטיזאנער.

מיר האָבן באקומען א באפעל אָנגרייטן וואָס מערער סוכארעס און די איבעריקע זאכן באהאלטן אין דער ערד. אונזער אטראד האָט באקומען א באפעל מאכן א זאסאדע אין עק פון וואלד, און ווען די דייטשן וועלן זיך גאנץ נאָענט דערנענטערן צו אונז, עפענען אויף זיי א פייער פון פאָלימיאטן און ביקסן. די דייטשן האָבן זיך ניט געריכט דערויף, און זיינען געגאנגען אין א שערענגע איינער לעבן צווייטן און זיי האָבן געהאט זייער שטארקע פארלוסטן. נאָך א שווערן קאמף זיינען זיי אפגעטרעטן און געלאָזן אויפן אָרט זייערע טויטע. אויך פון אונז זיינען געפאלן קרבנות אין צווישן זיי עטליכע יידן.

מיר האָבן באקומען א באפעל אָפצוטרעטן טיפער אין וואלד צו די

זומפן, ווייל מען האָט פארשטאנען אז די דייטשן וועלן שיקן א גרעסערן כוח און מיר וועלן זיך ניט קענען קעגנשטעלן.

אונזער קאָמפאניע האָט זיך דאן געפונען אין וואלד צווישן וואלאזין און איוועניץ. דער קאָמאנדיר האָט מיר ארויסגערופן און באפעלט אז איך אלס נאליבאקער וואָס קען די געגנט זאָל גיין מיט נאָך 3 פארטיזאנער אויספירן דעם כוח פון די דייטשן אין געגנט פון רודנע. די דייטשן האָבן אונז אָן אויפהער פארפאָלגט און מיר זיינען געווען דורך זיי ארומ־געריגלט.

אונזער וועג איז געווען זייער א שווערער און געפערליכער, דאָך האָבן מיר דורך איין נאכט געבראכט דעם קאמבריגג א ענויע תשובה, אז אין רודנע שטייט זייער א שטארקער כוח, און פארנעמען ליינג אויס דעם זאלטאמענסקען קאנאל און פון אלע וועגן דערנענטערן זיך זייערע נייע כוחות.

ניט האָבענדיק קיין ברירה האָט זיך די גאנצע בריגאדע געלאָזט גיין און זוכן א וועג צו ארויסדרייען זיך פון דער ארומרינגלונג. מיר זיינען דאן געווען אריבער טויזנט פערזאָן. פארטאג האָבן אונז די דייטשן באמערקט און אָנגעהויבן אונז צו באשיסן מיט אלע זייערע געווער און מיר האָבן געמוזט אָפטרעטן אין אומאָרדנונג יעדערער פיר זיך. דאן האָבן מיר די פארווונדעטע פארטיזאנער פארדעקט מיט בלעטער מיט דער האָפענונג אז פילייכט וועלן מיר אינגיכן זיי קענען צונעמען. צווישן אונזערע זיינען געפאלן פיל טויטע. עטליכע נעמען געדענק איך: יצחק מיט זיין פרוי, שלמה חרשעס א ברודער פון דער מיר, און א מיידל מיט איר מוטער פון הארדאק. זי איז געווען א אפטייקערין אין צעקאלאווצעס אטראד.

איך מיט נאָך 6 יידישע פארטיזאנער האָבן זיך ארויסגעדרייט פון דער ארומרינגלונג און מיר זיינען געווען פארשטעקט אין א באהאלטעניש איך משך פון 10 טעג. ערשעפטע און הונגעריקע האָבן מיר זיך ערנערט מיט וואָס ס׳האָט זיך געמאכט. אייניגע יידן מיט זייערע פרויען און קינדער האָבן זיך באהאלטן אין וואלד אין א בונקער, אָבער די דייטשן האָבן זיי געפונען און אלע אויסגעשאָכטן. מען האָט זיי געפונען מיט צושניטענע גלידער און אָפגעהאקטע קעפ.

די מפלות פון די דייטשן אויפן פראָנט האָט זיי געצוווונגען ניט צו ענדיקן זייער בלאָקאדע און אָפּטרעטן פון פושצ׳ע. זיי האָבן פארברענט די ארומיקע דערפער און פארטריבן די קריסטליכע איינוואוינער קיין דייטשלאנד, כדי די פארטיזאנער זאָלן ניט קענען קריגן קיין עסנווארג.

אונזערע הייזער אין נאליבאק האָבן די יידישע פארטיזאנער פארברענט נאָך פאר דער אבלאווע אין א קאמף מיט די דייטשישע און פוילישע פאָליציי אין נאליבאק. און מ׳האָט פון זיי אומגעבראכט ביי 150 פערזאָן. דאָס הערנדיק בין איך געווען זייער צופרידן וואָס אונזערע הייזער זיינען אוועק מיט׳ן פייער און אונזערע מערדער וועלן זיך ניט קענען באנוצן מיט זיי.

יולי 1943 : נאָך דער בלאָקאדע האָבן זיך צוריקגעקערט די פארטיזאנער און צוריק זיך אָרגאניזירט. מיר האָט מען פארטיילט אין צוויטעס גרופע אין איוועגצער ראיאן־צענטער אונטער "צובאווס" אָנפירערשאפט וועלכער איז געשיקט געוואָרן פון מאָסקווע. אין דער גרופע בין איך פארבליבן ביז דער באפרייאונג. אונזער זוואדנער קאָמאנדיר איין אוקראינער "מינין" איז געווען א באווסטער אנטיסעמיט וואָס האָט געשאָסן א סאך יידן אנטלאָפענע פון די געטאָס, צווישן זיי אפרים דער זייגערמאכער פון דערעוונע מיט זיין משפחה. און דעם יונגן דערעוונער רב. אָבער אין מערץ 1944 איז אויך אויף אים געקומען דער סוף. מען האָט אים דערשאָסן פאר אפולע חטאים.

דאָ האָבן זיך געפונען נאָך עטליכע יידישע פארטיזאנער וועלכע האָבן געארבייט ביי פראָנטוואָרטליכע ארבעט. נאָכן אָפּמאך צווישן פוילישן פרעמיער סיקאָרסקי מיט דער סאָוויעטן רעגירונג, האָט מען אלע פוילישע מערדער געשענקט זייערע זינד און אלץ פארגעסן. זייערע פאָליציי וואָס האָט די גאנצע צייט מיטגעארבעט מיט די דייטשן, האָט מען אריינגעלאָזן אין וואלד און צוגענומען אין פארטיזאנקע. די געווענע פאָליציאנטן, היינט פארטיזאנער, האָט מען צוטיילט צווישן די רוסישע אטראדן. אין אונזער אָפּטיילונג איז אריינגעפאלן דער געווענער פאָליציסט פון נאלי באק סקרוצקי און נאָך איינער...

איך האָב זיך געווענדעט צו דובאווען און דערציילט זייער פארגאנגענ־

הייט און זייערע מערדערייען. ער האָט געענטפערט אז דער חשבון מיט זיי וועט זיין נאָך דער מלחמה.

אין אפאר מאנאטן ארום איז מען דערגאנגען אז סקרוצקי פירט שפיאָנאזש פאר די דייטשן און אפילו סאם האָט ער געהאט און געזאָלט עס אריינשיטן אין קעסל פון די געקאָכטע עסנווארג. נאָך אן אויספאָרשונג האָט מען אים געשאָסן און נאָך איינעם מיטן נאָמען יאנעק.

מיר יידישע פארטיזאנער האָבן דורכגעמאכט זייער אפולע אין וואלד און זיינען געווען שטאָלץ וואָס מיר האָבן גענומען אביסל נקמה פאר די בלוט פון אונזערע נאָענטע און פאר אונזער פאָלק. מיר האָבן געוווסט אז אויך מיר העלפן אביסל די רויטע ארמיי.

ווען ניט די פארפאָלגונגען פון אנטיסעמיטישע רוסישע פארטיזאנער, וואָלטן אסך מערער יידן געבליבן ביי דער באפרייאונג.

יולי 1944: דאן איז געקומען דער טאָג פון באפרייאונג. מען איז ארויס פון די וועלדער און ס׳האָט זיך געשטעלט די פראגע וווהין גיי איך? צו וועמען? וער וועט מיר באגעגענען? ניטאָ קיין היים, ניטאָ קיין משפחה, ניטאָ קיינער, אפילו קיין קברים אויך ניטאָ. נאָר חורבות.

אטייל פון די לעבן געבליבענע פארטיזאנער זיינען מאָבילויזירט געוואָרן אין דער רוסישער ארמיי אופן פראָנט. אסאך פון זיי זיינען געפאלן אין די קאמפן, אייניגע זיינען געבליבן קאליקעס.

איך האָב באקומען א אויסצייכנונג פון דער באָלשעוויסטישער מאכט.

די זייער קליינע צאָל יידן וואָס זיינען דאָך געבליבן לעבן האָבן ניט געקענט מער פארבלייבן אויף די פוילישע ערד וועלכע איז אזוי באזעטיגט געוואָרן מיט די יידישע בלוט, און האָבן זיך פארשפרייט אין דער גאנצער וועלט. דער גרעסטער טייל זיינען אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל און אויך דאָ באפרוכטיגט אונזער הייליגע ערד מיט זייער בלוט אין מלחמת הקוממיות.

עהרע זייער אלעמענס אנדענקונג! יהי זכרם ברוך!

פאניע פישר—לויתן

געראכטיקייט

געראכטיקייט! קום שטיי אויף און מאַן
דאָס פארגאָסענע בלוט פון די 6 מיליאָן
וואו די מערדער האָבן זייער האנט געשטרעקט
האָבן זיי די ערד מיט אונזער בלוט פארפלעקט
עס טאָר ניט בלייבן אומבאשטראָפט
מיליאָנען קינדער אויסגעשאָכטענע ווי שאָף
געראכטיקייט! פון דיין פלאַץ זאָלסטו ניט אָפטרעטן
אַן א רעכענונג פאר די גאז קאמערן און קאצעטן
לאָז די מערדער ניט פארווישן זייערע שפורן
גיב א שטראָף פאר פארניכטעטע הייליגטימער און קולטורן
געראכטיקייט! קום שטיי אויף און מאַן
דאָס פארגאָסענע בלוט פון די 6 מיליאָן.

פאניע פישר—לויתן

נ ק מ ה

פארשאלטן זאלן זיין זייערע גרינע פעלדער
פארשאלטן זייערע ערליכע שיינע וועלדער
די זונען שטראלן זאל זיי ניט מער בעלייכטן
רעגן און טוי זאל זיי ניט מער בעפייכטן
גאט דו ליבער, גאט דו טרייער,
שיק אויף זיי פון הימל א העליש פייער
שיינק די יידישע מאמע איר אייניציקע נחמה
גרייט צו פאר אירע קינדערס מערדער א גרויזאמע נקמה
נאר איין טרייסט אין אונזער לעבן
קענסטו אונז איצט געבן
דורכפירן דיין משפט געשווינד
באשטראפן די מערדער ווי זיי האבן פארדינט
ווייל אלץ וואס איז הייליג און טייער
האבן זיי מיט די פיס געטראטן
הונדערטער טויזנטער קינדערלאך
פארברענט און אויסגעראטן

נחמן ברמן

גראן און דערעוונע

(זייער לעבן און אומקום)

יזכור

אמי: **חיה ברמן** ז״ל

אחותי: **טייבה׳לע ברמן** ז״ל

דודי: **י. לייבל ברמן** ז״ל

זכרונות

דערוועג! דער נאַמען, גלויב איך, שטאמט ניט נאָר ווייל די שטעטל איז געבויט אויסשליסלעך פון הילצערנע קלעצער, נאָר אויך דערפאר ווייל עטלעכע הונדערט יאָר צוריק, ווען די ערשטע יידן זענען געקומען זיך באזעצן אויף דעם אָרט, האָבן זיי דאָ געפונען, אויף די נידעריקע בערג און טאָלן, נאָר וועלדער און האָלץ. — דערוועג — אין רוסיש הייסט האָלץ.

א פארצווייגטע נעץ פון וועגן און וועגלאך, ציען זיך פון שטעטל אין אלע ריכטונגען.

אין מזרח — דורך גראן, רוביזעוויץ, קוידענאוו, צו מינסק און ווייטער.

אין מערב — דורך דערפער, וועלדער און פעלדער, איבערקרייצענדיק דעם טייך ניעמאן, ציט א וועג דורך דאָס שטעטל מיר, מיט איר באוווסטער „די מירער ישיבה" ביז בראנאָוויטש.

אין דרום — פירט א שטיין־אויסגעליגטער וועג, דורך פעלדער, טייכן אין דערפער צו די שטאָט שטייפּן.

אין צפון — אראָפּ קלייסטער־גאס, דורך א קליינעם הילצערנעם בריקל, פירט א ברייטע דורך הונדערטער יארן אייגעפאָרענע זאמדיקע וועג, וועלכע צוצווייגט זיך אין צוויי ריכטונגען. רעכטס, דורך איוועניץ, וואָלאָזשין צו ווילנא. און לינקס, צו נאליבאק די נאענטסטע יידישע שטעטל לעבן דערוועג.

נאליבאק, מיט איר באוווסטן רב, וועלכן די גאנצע אומגעגנט האָט גערופן „דער צדיק".

נאליבאק ביים ברעג פון באוווסטע אלטערטימליכע וועלדער, זומפן און היי־פעלדער, וועלכע זיינען באוווסט אונטערן נאמען „נאליבאקער פושטשע", דורך וועלכע עס האָט געפירט א וועג ביז נאווארעדאק און ווייטער.

*

די אלע יידישע שטעט און שטעטלאך ארום, האָבן אלע צוזאמען און יעדערע באזונדער, זייער אייגענע היסטאָריע. זייערע באוווסטע יידישע

פאמיליעס וועלכע האבן געבויט, געאקערט און געפלאנצט. יידן גייסטיגע, וועלכע האבן געווּוסט נאר פון זייערע דלית־אמות, נאר פון זייער פרנסה קוועלע. יידן וועלכע האבן גע׳חלום׳ט פ׳ן א בעסערן מארגן, צו שאפן מיט אלגעמיינע מי דא אויפן פלאץ, יידן וועלכע אליין, אדער זייערע קינדער האבן געשטרעבט און געהאפט צו דערגרייכן, די דורך דור־דורות, אויסגע־ביינקטע לאנד — ארץ־ישראל.

וועגן די אלע שטעט און שטעטלאך, איז ניט מיין ציל צו שרייבן. מיין ציל איז צו דערמאנען וועגן דערעוונע און גראן, צו בעשרייבן איינצעלנע זכרונות פון מיינע קינדער־יאָרן, וואו צווישן מיין פאמיליע און פריינד האָב איך דאָרט מיינע ערשטע טריט געגעבן.

גראן

דעם גוטבאזיץ גראן, וואו איך בין געבוירן, קרייצן דורך צוויי וועגן. איינע פון שטייפץ צו איוועניעץ און די צווייטע פון דערעוונע צו רוביזעוויץ׳.

הארט ביי גראן שניידט דורך אין וואלד א אויסגעהאקטע גלייכע ליניע, וועלכע ציט זיך אין דער טיף פון די באוווסטע פיילישע וועלדער.

די ליניע איז אמאל, נאך פאר דער ערשטער וועלט קריג, געווען דער גרענעץ פון צוויי גרויסע רוסישע גובערניעס: ווילנער און מינסקער. דערפאר האט דער ארט געהייסן „גראן״.

אלס קינד וועט איך האב אנגעפאנגען צו זען און פארשטיין, האב איך געהאט פאר זיך לויטער וואלד, פעלד, בלומען און הימל. אלס קינד בין איך געווען זיכער אז אלעס אין דער וועלט איז אזוי שיין ווי די נאטור וואס רינגלט מיר ארום.

ביי דעם דרייסיגסטן קילאמעטער, אויפן שליאך פון שטייפץ צו איוועניעץ, פון ביידע זייטן וועג, האט זיך אנגעפאנגען דער יידישער גוטבאזיץ גראן.

צענדליקער קילאמעטער וואלד. הויכע שלאנקע סאסנע בוימער, צארטע ווייסע ביעראזעס, ברייט פארצווייגטע טונקל גרינע יאדלעס און רוישיג זילבערנע אספנס.

קילאמעטערס לאנג ציען זיך פעלדער, מיט ברייטע וויגענדיקע מיזשעס תבואה, מיט ווייס־ראזע בליענדע גריקעס, מיט בונטע קאניוטשענע בלומען, גערטנער, סעדער און טייכן.

זומער אין די גאלד־געלע זון פלעקן, לעבן די גרוי־בלאע וואסערן, צווישן די גרין־פיאלעטע שאטענס, אומעטום, שטייט א שטענדיקער יצירה גערויש. דער גערויש פון ווינט וואס קאמט דורך די בוימער שפיצן, דער גערויש פון וואסער, פויגל און ווייטן פויער ליד, וואס די וועלטער ווערן פארלארן צווישן פלאנטער פון בלעטער און צווייגן, און דא דערגייט נאר דער

אפקלאנג פון ליד, וואָס דערמאנט דור־דורת׳דיקן פרייד געשריי פון המשכיות און יצירה.

ווינטער, אלץ איז געדעקט מיט ווייס פערלמוטערנעם שניי, אלץ איז רוהיג און שטום, נאָר א צופעליגער געשריי, פייף אָדער קלאפּ, מאכט נאָך מער בולט׳ער די געהיימניש, רוהיגקייט און סודות׳דיגקייט פון דעם פאר־גליווערטן ארום.

צוויי יידישע פאמיליעס, באַווסטע וואלד סוחרים, געבונדענע מיט אייניגע פאמיליע פעדעם, צוויי פאמיליעס וועלכע האָבן געצויגן זייער יחוס פון באַווסטע רבנים און צדיקים, זיינען געקומען אהער אין אָנפאנג פון דעם יאָר־הונדערט און אָפּגעקויפט די הונדערטער העקטארן וואלד און פעלדער גראָן.

הירש גאָלדבערג און פאמיליע און שלמה גורוויץ מיט פאמיליע, מיט אייגענע מי, און צוזאמען מיט ארבייטער האָבן זיי געבויט פאר זיך הייזער, שניידענדיק די ביימער פון אייגענעם וואלד. זיי האָבן אויסגעוואָרצלט און אָפּגערייניקט גרויסע שטחים, אויף וועלכע זיי האָבן נאָך דעם געאקערט, געזייט און געשניטן.

גאָלדבערג הירש, מיט זיין פרוי איטקע, וועלכע האָט געשטאמט פון הויכע יידיש־רוסישע אריסטאָקראַציע, מיט זייערע דריי טעכטער: די עלטערע חיה, די מיטעלע רחל און די יונגסטע לאה. דער זון פון באַווסטן צדיק און קבלה־מענטש נחמן פון פוכאוויטש, הירש גאָלדבערג, א לובאוויטשער חסיד און למדן, איז געווען א חסיד ניט נאָר ווייל ער פלעגט פון צייט צו צייט באזוכן זיין רב׳ן, דריקן אים די האנט און הערן פון אים א גוט וואָרט, נאָר ער איז אויך געווען א חסיד פון נאטור. ער האָט ליב געהאט די נאטור ארום, און באַוונדערט איר, יעדעס מאָל אויף דאָס נייע. איך געדענק, ווי יעדן פרילינג פלעגט ער אריינברענגען אין שטוב פון די ערשטע אויפגע־שפראָצטע בלעטער, די ערשטע אויפגעבליטע וואלד בלומען אָדער גראָזן. אין די זומערן די ערשטע ארויסגעשפראָצטע זאנגען אָדער וואלד יאגדעס.

איך געדענק זיינע שהחיינו ברכות אויף די ערשטע צייטיג געווארענע פרוכטן אין די הערבסטן, יעדן מאָל זיין פרייד און באַוונדערונג ווי ער וואָלט דאָס צום ערשטן מאָל אין דער בריאה דערזען.

ער האָט ליב געהאט אלעמען און אַפגעגעבן כבוד אלע מענטשן ארום זיך. סיי א הויכן שרה־מאן, אַדער א פשוטן פויער ארבייטער. דעריבער פלעגט דער כבוד זיך אויך אומקערן פון אלעמען צו אים. ער האָט זיך אלעמאל באמיט אונז צו לערנען און איבערצייגן אז אלץ וואָס לעבט און אטעמט האָט זיין חלק און רעכט אין יקום.

הירש גאָלדבערג איז געווען א ייד מיט א ברייטן סוחרישן און וועלטליכן פארנעם. ער האָט ליב געהאט רייכע קלייד̈ונג און א בכבוד׳יקע ארויספאר. שטענדיק אין טייערע פוטער איינגעהילט, אין קארעטע־וואגן אַדער שליטן מיט א קוטשער און אפאָר שטארקע פערד. אין ווייטע יידישע שטעט געפאָרן.

ער איז אויסגעפאָרן און האָט אויסגעזוכן א וועלט. אלעמאָל פלעגט ער שטאָלצירן מיט דעם אז אין די לעצטע יאָרן פון ניינצענטן יאָר־הונדערט האָט ער באזוכט ארץ־ישראל און די הייליגע שטאָט ירושלים, און אלעמאָל זיך באמיט צו ערווען אין אונז די בענקשאפט צו אונזער לאנד.

ווי איך האָב אויבן דערמאנט איז גראן געשטאנען האָרט ביים גרענץ פון צווי רוסישע גובערניעס — מינסק און ווילנע.

ווילנע — ווי באוווסט אלס ,ירושלים דליטא׳ און מינסק — די ווייס־רוסישע הויפשטאָט מיט איר באוווסטן גרויסן יידישן צענטער.

פאר דער ערשטער וועלט־קריג האָבן צו די צווי גרויסע שטעט געצויגן אלע פעדעם פון ארומיקע קלענערע שטעט און שטעטלאך. אהין פלעגן קומען אסאך יידישע יוגענטליכע צו שעפן וויסן און וועלטליקייט.

הירש גאָלדבערגס עלטסטע טאָכטער חיה און איר יינגערע שוועסטער רחל האָבן אין מינסק געענדיקט מיט אויסצייכענונגען די רוסישע מלוכה׳שע גימנאזיע. די יינגסטע טאָכטער לאה אין די שפעטערע יאָרן די פוילישע מלוכה׳שע גימנאזיע אין ווילנא און בארואָוויטש. זי געפונט זיך יעצט אין ישראל.

אין מינסק האָט די עלטערע טאָכטער חיה, געטראָפן הלל ברמן, א יינגן יידישע בחור פון דערעוונע, וועלכער האָט פארנומען אין מינסק א הויכן פאָסטן. מיט איניגע יאָרן שפעטער, צוריקקערנדיק נאָך גראָן האָבן זיי פארהייראט. איך און מיין יינגערע שוועסטערל טייבעלע זיינען געווען זייערע קינדער.

נאָך דער ערשטער וועלט קריג איז גראָן געבליבן אין די גרענעצן פון פוילן. דער סאָוויעטיש־פוילישער גרענעץ איז דורכגעגאנגען נאָך רוביזעוויץ׳ אין ריכטונג צו קוידענאוו.

די גלייכע אויסגעהאקטע ליניע וואָס האָט זיך געצויגן פארבײ גראָן טיף אין די וועלדער, האָט מער ניט געגוצט אלס גרענעץ פון צוויי גובערניעס. א טייל פון דער ליניע איז פארבליבן אלס גרענעץ פון פוילישע מלוכה׳שע וועלדער מיטן יידישן גוטבאזיץ גראָן, פון אײן זײט, און פון צווייטן זײט האָט גראָן געגרענעצט מיטן באַווסטן פוילישן פריץ און געוועזענעם פויליישן אגראר־מיניסטער ניעזאביטאווסקי. זיין גוטבאזיץ האָט געהייסן כאטאוע.

מיין יוגנט היים

מיינע יוגנט יאָרן האָבן זיך געטיילט צווישן בראנאָוויטש, ווילנא און גראָן.

בראנאָוויטש — דאָרט האָב איך אָנגעפאנגען לערנען. דאָרט האָט אונזער פאמיליע געהאט א גרויסע באקוועמע הויז, ווּהין זי פלעגט זיך צוזאמענקומען אין די ווינטער מאָנאטן.

ווילנא — וואו איך האָב ממשיך געווען מיין לערע און זיך באקאנט מיט דער וועלט.

און דער גוטבאזיץ גראָן וועלכן איך פלעג שטענדיק רעכענען אלס מיין היים.

אונזער הויז אין גראָן האָט מיין זיידע הירש גאָלדבערג געבויט, הייך, גרויס און באקוועם. גרויסע באקוועמע צימערן מיט הויכע ליכטיגע פענסטער, וועלכע האָבן ארויסגעקוקט אין סאסנע וואלד וואָס האָט ארומגערינגלט די שטוב ארום און ארום און אין בלומען גערטענער וועלכע זיין יינגסטע טאָכטער לאה האָט געפלאנצט און געהיט מיט ליבע און קענטעניש.

די פענצטער און טירן פון דרויסן וועלכע זענען באפוצט געווען מיט שיינע האלץ שניצעריין, זענען שטענדיק געמאָלט געווען מיט העלע פארב.

צופאַרענדיק צו גראן האָט די שטוב מיט אירע העלע פענצטער דורכגעקוקט פון ווייטן דורך די סאָסנע ביימער, און ס׳האָט געדוכט אז זיי לאדן העפליך איין צו זיך.

א האַלץ געשניצטער הויכער גאניק האָט געפירט אין האל, וועלכער איז געווען דער מיטן און פארבינדונגס צימער פון ביידע זייטן שטוב. אנטקעגן אריינגאנג, אין דער טיף ביים וואנט, איז געשטאנען א ארון־קודש מיט א ספר־תורה. דער סאמעטענער טינקל רויטער פרוכת מיט דעם גאָלד געשטריקטן מגן־דוד אין דערמיט, האָט צוגעגעבן דעם צימער א באזונדער כבוד און הייליגקייט.

איך געדענק ווען א גאסט אָדער פרעמדער, נאָך א לאנגע וועג, צום ערשטן מאָל אין הויז אריין, פלעגט שטיין בלייבן מיט א פארוווונדערטן אויסדרוק אויפן פנים. דורכפאַרענדיק דערפער און פעלדער, אין דער טיף פון וועלדער, אין א ישוב, פלוצלינג טרעפן א ארון־קידש, אָפגעהיט און געאכטעט דורך יאָרן לאנג. און פאר דער אייגענער פאמיליע איז דער ארון געווען א אנדענקונג און ירושה פון אמאָליקן שטאָלץ און יחוס.

כמעט צו אלע יום־טובים, איבערהויפט צו די ימים־נוראים פלעגן זיך צונויפקומען קרובים פון ארום. אלע גרויסע און געראמע צימערן פלעגן זיך פארפולן מיט טומל, געריידעריי און געלעכטער. ס׳פלעגט קומען דער אָנקל רובינאוו מיט זיין פאמיליע פון באראנאָוויטש. ר׳ יצחק רובינאוו האָט געגרינדעט און לאנגע יאָרן צוזאמען מיט זיין טאכטער רחל ליפסקי געפירט די גמילת־חסד קאסע אין באראנאָוויטש, און זיין זון יעקב איז געווען דער דירעקטאָר פון א באווסטן באנק דארט. ס׳פלעגט קומען מיין פאָטערס פאמיליע פון דערעוונע. אויך פלעגט טרעפן אז ס׳פלעגן קומען קרובים פון אויסלאנד. און נאָך פיל אנדערע.

יעדן פרי מאָרגן פלעגן זיך אלע צוזאמענקומען אין גרויסן געראמען סאלאן צו דאוונען מיט א מנין.

דער זיידע, איבערגעדעקט מיט זיין לאנגן געלבלאכן טלית, האָט אויס־געזען העכער און ברייטער ווי אלעמאָל. יום־טוב׳דיגקייט, פרייד און דער־הויבענקייט פלעגט שפראצן פון זיין געשטאלט.

די בענקשאפטפולע תפילה ניגונים פלעגן אנפילן דעם צימער און זיך

צוזאמענגיסן מיטן ווינט און געוויש פון הערבסטיגן וואלד אין דרויסן.

מיין פאַטער הלל, אויף וויפיל איך ווייס, האָט געהאט טיפע רוסישע און וועלטליכע בילדונג. ער האָט פארנומען הויכע פאסטנס און פלעגט זיך שטענדיק געפונען אין די גרויסע רוסישע שטעט. ער פלעגט שטענדיק אין שטוב אריינברענגען פרישקייט, נייעס און וויסן. און טראָץ דעם געדענק איך אין יענע ימים־נוראים די קלינגענדיקע שטים פון מיין פאַטער הלל, ביים עמוד. די גלאז־שויבן פלעגן לייכט א ציטער געבן ווען ער פלעגט מיטן באוווסטן ניגון די הפטרה זינגען. זיין הויכע און יונגע געשטאלט מיטן קלאָרן שיינעם פנים פלעגט שטאָלצער און שטראמער ווערן ווען ער פלעגט די פסוקים פון די נביאים אויסזינגען. נאָך די ימים־נוראים פלעגן זיך אלע אומקערן צו די טאָג־טעגליכע ארבייט . האָרט לעבן שטוב צווישן די סאסנע בוימער פלעגט דער זיידע אנפאנגען בויען די סוכה. דאָס איז געווען די צייט ווען אלע שייערן וועלכע האָבן זיך געצויגן לאנג און בריים זענען שוין פארפולט געווען מיט תבואה׳ס וועלכע צענדליקער ארבייטער האָבן א גאנצן זומער געאקערט, געזייט און געשניטן. אין דער צייט פלעגט מען אָנפאנגען צוזאמענפירן פון אלע וועלדער ארום די סאָסנע וואָרצלען און לייגן אין הויכע לאנגע רייען פון וועלכע מען פלעגט אויסארבייטן טערפענטין, סמאלע און האָלץ קוילן אין די ספעציעלע אויוונס־סמאלארניעס וועלכע דער זיידע מיט זיין שותף האָבן אויסגעבויט אין גראן. אין די שייערן פלעגן די ארבייטער אָנפאנגען דרעשן די תבואה׳ס און שיקן זיי מאלן אין די אייגענע מיל נייד־שטיינווויץ. פון דאָרט צוריק פלעגט מען ברענגען פולע וועגענער מיט ווארעמע זעק מעל, גרויפנס און אויך אויבסן פון די אייגענע סעדער לעבן מיל. הויכע וועגענער מיט פריש אויסגעטריקנטע שמעקיקע היי פלעגט מען אָנפאנגען אריינצופירן פון דעם צו ארומיקע טייכן און אזיערעס און פארפילן די שייערן און שטאלן פון גראן אויף א גאנצן ווינטער שפייז פאר די קי און פערד וועלכע זענען פיל געווען אין די לאנגע שטאלן פון גוט־באזיץ.

אין די ווינטער־מאָנאטן פלעגן זיך צונויפקומען באוווסטע וואלד־סוחרים אין אָפקויפן שטחים וואלד. דאן פלעגט אין דעם שניי פארדעקטן וואלד ווערן א שטענדיקער רויש פון זעגן, העק און שליטנס וועלכע פלעגן פירן די

אפגעזעגט לאנגע בוימער צו דעם נאענטן טייך אוסא אדער ניעמאן כדי מיטן פרילינגדיקן שטראם טרייבן זיי נאך אויסלאנד.

*

מיין פאטער איז אין מיין געדאנק שיין און יונג פארבליבן, ווייל קורץ נאך דער צייט וואס איך שילדער דא, איז ער געשטארבן אין דער עלטער פון איין און דרייסיג יאר. מיט זיין טויט איז געקומען א טראגישע ענדערונג אין אונזער פאמיליע וועלכע האט געלעבט א ברייטן רייכן יידישן און וועלטליכן לעבן.

נאך דעם איז געשטארבן די באבע איטקע, מיין מוטערס מוטער, וועלכע האט פאר איר לעבן מיט קלוגשאפט און קענטניש, אזוי הארמאניש געפירט דעם פאמיליען לעבן.

צוויי יאר נאך דעם איז נאך א לאנג דויערנדע קרענק, געשטארבן דער זיידע, די מוטערס פאטער הירש גאלדבערג.

די פיר יאר אן הפסקה'דיקן טרויער, האבן שוידערליך ערשיטערט אונזער פאמיליע. אין גוטבאזיץ גראן זיינען פארבליבן פאר'יתום'טע מיין מוטער חיה און איר אייגענע שוועסטער לאה. די דריטע שוועסטער רחל — איז געווען ווייט פון זיי. רחל האט חתונה געהאט פאר א באווסטן למדן פון מירער ישיבה — משה מילשטיין, וואס האט געשטאמט פון א באווסטע ווארשעווער פאמיליע. נאך דער חתונה איז משה מילשטיין געווען רב פון שטעטל לענין אין פינסקער קרייז. דארט זיינען זיי טראגיש אומגעקומען פון די היטלעריסטישע מערדער צוזאמען מיט זייערע פינף קינדער און אלע יידן פון שטעטל.

אפילו דער גוטבאזיץ גראן האט זיך געפירט ווייטער מיט זיין טאג־טעגליכן וועג, און אויסערליך האט אלץ אויסגעזען ווי געווען, אבער אינערליך האבן אונזער פאמיליע וונדן און טרויער זיך ניט פארהיילט ביזן אלגעמיינעם אומקום.

שלמה גורוויץ — איטקע גאלדבערג'ס ברודער — הירש גאלדבערג'ס שוואגער, איז פארבליבן אין מיינע זכרונות אלס יידישער חכם.

איך געדענק זיין אנגענעמען שטילן נגון און קלוגן בליק, ווען ער פלעגט פארטיפט זיצן ביי דער צוועפנטער גרויסער מסכת סנהדרין. גלייכ־צייטיק איז ער געווען באוווסט מיט זיין סוחר׳ישן און וועלטליכן פארנעם. זיין פרוי חסיה, האָט געפירט איר שטוב מיט יידישן חן און צניעות׳דיקייט, וועלכע זי האָט גע׳ירש׳נט פון איר פאטערס שטוב דעם רב פין שטאָט קראסנע הרב מרדכי קאָפילעוויץ׳.

זיי האָבן געהאט דריי טעכטער — צינה, פניה און שולמית, און איין זון יעקב.

מיט א בשותפות׳דיקן געדאנק און איבערגעגעבנקייט האָבן די ביידע פאמיליעס געבויט פאר זיך און אויך פאר פיל יידישע און קריסטליכע פאמיליעס פון געגנט, דעם טאָג־טעגליכן עקזיסטענץ. וועז הירש גאָלדבערג און שלמה גורוויץ זענען געקומען און אָפגעקויפט דעם גוטבאזיץ גראָן, האָבן זיי געפונען דאָרט אין שכנות א קרעטשמע וועלכע האָט געהערט צו א יידישע פאמיליע קאנטאר. ווי מען פלעגט דערציילן איז די פאמיליע געקומען מיט פיל יאָרן צוריק און זיך באזעצט אויף דעם קרייץ־וועג פון שטייפץ צו איוועניץ און פון מינסק, קוידענאוו, רוביזשעוויץ צו דערוווענע, מיר אין וויטער.

מיט יאָרן צוריק איז די פאמיליע קאנטאר געווען גרויס און פארצווייגט. פאר מיין צייט געדענק איך נאר צווייי ברידער, פייוועז און אברהם און איין שוועסטער שרה. אברהם איז נאָך א פלוצלונגע קרענק געשטאָרבן. פייוועז דער עלטערער ברודער, א השכלה יידי, איז נאכער אומגעקומען אין נאווא־רעדקער געטאָ. און די שוועסטער שרה געפינט זיך יעצט אין אמעריקע.

דערעוונע און אירע ייִדן

פאַרנדיק פון גראן צו דערעוונע, פאַרט מען דורך טונקל־גרינע פארשאטנ־דיקע וועלדער און מיט ליכט באגאַסענע לאנקעס און פעלדער.

זאמדיקע וועגן און וועגלעך פירן אין אלע זייטן. ווי א נעץ פון אָדערן פאראייניקן זיי צענדליקער פוילישע דערפער און כוטארעס פון דער סביבה.

אויף יעדן טריט און שריט זעט מען ווי מיט הונדערטער און צענדליקער יאַרן צוריק אן איבערריייס, האָבן דאָ מענטשן געקעמפט מיט די אלטער־טימליכע וועלדער, און יעדן מאל אויסגעהאקט פון אים שטיקער, כדי צו פארוואנדלען די שטחים אין פרוכטבארע ברויט־געבענדע ערד.

עטליכע קילאָמעטער פאר דערעוונע פאנגען זיך אָן די ייִדישע ערד שטחים, וועלכע די בעל־הבתים פון שטעטל האָבן געקויפט אפגערייניקט און באארבעט.

די שטעטל דערעוונע האָט מען געבויט ארום א פיר־קאנטיקן גרויסן פלאץ, אויף וועלכן ס׳פלעגט זיך צוזאמענקומען יעדן דאָנערשטאג א יריד. דעריבער האָט מען אים גערופן „דער מארק״.

ארום דעם מארק פלאץ האָבן די ייִדן געבויט גרויסע, הויכע און באקוועמע הייזער. יעדער בעל־הבית האָט געפלאנירט זיין שטוב אליין, לויט זיין פאמיליען באדערפעניש. דערפאר האָט אויסגעזען יעדער שטוב, סיי אינערליך און סיי אויסערליך, אנדערש איינע פון צווייטן, אפילו אלע הייזער זענען געבויט געווען פין גלייכע און לאנגע סאָסנע בוימער.

פון גרויסן פיר עקיגן מארק פלאץ האָבן זיך געצויגן זעקס גאסן אין אלע ריכטונגען. פון איין עק, שטייפצער און פילנער גאס. פילנער גאס האָט זיך ביים ענדע צושיידעט אין עטליכע ריכטונגען. רעכטס — א זאמדיקע דורכגעטראטענע וועג צו גראן און רובישעוויץ׳. אויף גלייך — האָט געפירט א וועג צו נאָנטע דערפער. לינקס האָרט ביים שטעטל איז געווען מיט א הויכן צאם ארומגעצאמטער שטח וואָס אין דערמיט איז געשטאנען א וואלצאוועך גרויסער מיל און לעבן אים טארטאק־זעגן, וועלכע האָבן געהערט צו די צוויי פאמיליעס פון די ברידער יצחק און לייזער גורוויץ. זיי זענען געווען קרובים פון די גוטבאזיצער אין גראן.

אן איבעררייס פלעגן ציען צו יענער ריכטונג פורן מיט לאנגע בוימער אדער פיל אנגעפאקטע זעק מיט קערנער, און צוריקקערנדיק מיט שמעקיקע פריש געשניטענע ברעטער אדער שטויביקע ווארעמע זעק מיט מעל.

פון צווייטן עק דערעוונער מארק — פאנגט זיך אן די פאסט־גאס. פארבייגייענדיק דעם פאסט בנין ציט זיך ווייטער א שמאלע, מיט גרינס פארוואקסענע געסל צו די שטעטלשע באד און מקוה — די איינציגע שטיי־נערנע געביידע אין שטעטל.

ווייטער פירט די ווע צום בית־הקברות, וועלכער איז געווען דער בית־עלמין אויך פאר נאליבאק און ארומיקע יידישע ישובים.

אויסגעהעכערט, אויף א פלאכן בארג, צווישן שיטערע בוימער האבן דורכגעקוקט גרויסע זילבערנע העברעאישע אותיות אויסגעהאקטע אין טונקעלע גראניט אדער מארמאר שטיינער.

די זון שטראלן וואס פלעגן דורכלייכטן דורך די שאקעלדיקע צווייגן און שפילנדיק ארומשפרינגען אויף די קאלטע שטיינער מצבות, פלעגן אזוי ווי לעבעדיק מאכן די עבריית אותיות אויף זיי.

מיר פלעגט אלעמאל דוכטן אז כל זמן עס ווערט אויף דער וועלט זון ליכט און שאטן זיין — וועלן די אותיות שטענדיק דערמאנען מען זאל געדענקען...

נאכן פאסט בנין, האט די פאסט־גאס האלב רונדיק זיך פאראייניקט מיט קלייסטער־גאס.

אין בריקל איינגעשפארט, פאנגט זיך אן קלייסטער גאס מיט א האלב אייגעפאלענע הילצערנע שטיבל, און ציט זיך בארג ארויף מיט הייזער צוגעבויגטע און צוגעבונדענע איינס צום צווייטן מיט הילצערנע פלויטן ווי זיי וואלטן זיך ביי די הענט געהאלטן.

קלענער זענען אויס די הייזער ארום דעם הויכן, ווייסן און שפיציגן קלויסטער, וואס הויבט זיך הויך ארויס פון די אלטע, בריטע, טונקל־גרינע דעמבן, קליאנען און קאשטאן בוימער וואס רינגלען אים ארום. דא פארביי דעם שטיינערנעם קלויסטער צאם, גלייכט די געסל אויס איר קרום־געבויגענעם בערגל און ציט זיך ווייטער אוועק מיט אירע בלייך אפגע־קאלכטע שטיבער, גאניקעס און פלויטן ביז אין מארק אריין. וואו נישט

וואו שטעקט ארויס פון צווישן די הייזער א רויט־געלער קליאן בוימל און וואַרפט א גרוי־בלויען שאטן אויפן הילצערנעם טראטוארל און ברוק שטיינער. דאָ אראָפּ קלויסטער גאס צום בריקל צו, אין די שבתים און יום־טובים אוונטן, פלעגן ארויסגיין די יוגענטליכע פארבריינגען צווישן די אלטע קליאן בוימער. דאָ פלעגן פאַרקומען די ערשטע קאַנטשאפטן און זיך אַנפאנגען פלעכטן די ערשטע חלומות.

א זאמדיקע שמאַלע געסל פירט ארויס אין דרום־דיקן עק פון מארק צו די בריטע קארן, וויץ און קארטאָפל פעלדער און פרוכטבארע סעדער.

פון פירטן עק מארק האָט זיך געצייגן בארג אראָפּ די לאנגע מירער גאס, וועלכע האָט זיך פארענדיקט מיט גראָן פארוואקסענע זומפן און בלאָטעס פון ביידע זייטן שטיינערנעם שאסיי. דאָרט פלעגן זיך פיטערן די קיה פון דער שטעטלשער באפעלקערונג.

קערנדיק צוריק צום שטעטל, מיט דער מירער גאס נאָך א ריי קריסטליכע שטיבער, שייערן און גערטנער, פאנגען זיך אָן די יידישע הייזער.

האָרט צום גאס איינגעשפארט איז געשטאנען א נידעריקער בשפּוע־דיקער דאך פון דער טונקעלער פארריכערטער שמידערי. פון פרימאַרגן איז דאָ געשטאנען א קלאפערי און גערויש פון גרויסע און קליינע האמערס.

פון פריען פרימאַרגן, מיט פארקאטשעטע ארבל, מיט אַ אויסגעברענטן לייוונטענעם פארטאך, אין זיין האנט א לאנגע אויסגעקרומטע צוואנג מיט אַ פייער אַנגעגליווערטן אייזן, אין דער צווייטער האנט דער האמער — איז געשטאנען זלמן, דער פעסטער נידעריקער שמיד, צווישן פיל דאָרפס פויערים וועלכע פלעגן ברענגען פערד, וועגענער, רעדער און אקערס צום איבערשמידן.

אין איינעם אזא פרימאַרגן האָבן די האמערס אויפגעהערט צו קלאפן, די שמידערי איז געבליבן שטיל און פארריגלט.

זלמן דער יידישער שמיד האָט פארלאָזן זיין שטעטל דערעוונע און געפאַרן מיט א טייל פון זיין פאמיליע קיין ארץ־ישראל.

איך געדענק ווי ער איז נאָכגעגאנגען די פורן מיט זיינע מטלטלים בארג ארויף מירער גאס און דורכן שטעטל. פון אלע הייזער זענען ארויס־געקומען די מענער, פרויען און קינדער.

שטיל, רוהיג, מיט א דערהויבענער שטימונג זענען צוגעקומען פון אלע זייטן, אלץ מער און מער. אלע יידן פון שטעטל זענען געקומען אים באגלייטן. אזוי האָט מען אים באגלייט ווייט נאָכן שטעטל.

איך געדענק ווי אלע זענען לענגאויס דעם וועג שטיין געבליבן, און ווי אויף די בלאסע, ערנסטע פנים׳ער, און דורך די ברייט־צוועפענטע אויגן האָט דורכגעקוקט די דור־דורות׳דיקע בענקשאפט צו ארץ־ישראל.

אין מירער גאס, אין ריכטונג צום מארק, זענען געווען הייזער מיט יידישע בעל־מלאכה׳ס, רימער, סטאלארעס, שניידער און שוסטער, וועלכע האָבן באדינט און געצויגן זייער פרנסה פון שטעטל און דערפער ארום.

די דערעוונער יידן האָבן געציילט איבער הונדערט פאמיליעס, קרוב פינף הונדערט מענער, פרויען און קינדער, און אַ פוילישע באפעלקערונג פון קרוב צו טויזענט פינף הונדערט פערזאָן.

די יידישע באפעלקערונג פון שטעטל, וועלכע א טייל פון זיי דערמאן איך, האָט זיך פארנומען מיט אלערליי בעלי־מלאכה ארבייטן און האנדל און א טייל האָט זיך אויך פארנומען מיט באארבייטן אייגענע ערד.

דער אמת׳ער אויפברויז פון ארבייט און האנדל פלעגט זיך אָנפאנגען מיטוואך אָוונט, ערב דעם דאָנערשטיגן מארק־טאָג. די צוויי גרויסע בעקע־רייען, פון דער פארצווייגטער יידישער סוחרישער פאמיליע שימאָנאָוויץ׳, פלעגן גרייטן די אויוונס און טויגן צו באקן א גאנצע נאכט, כדי אויף מאָרגן גאנץ פרי זאָלן שוין פארטיג זיין די צוגעברוינטע שמעקיקע ברויטן.

דאָס זעלבע די באקאלייַ און גאלאנטעריי קראָמען, וואָס זענען שטענדיק איבערפילט געווען מיט פארשידענע פראָדוקטן.

אברהם לובטשאנסקי — מיט זיינע געניטע און העלפליכע באדינונג, פלעגט אין גרעסטן פדיון טומל געפונען צייט, צו דערציילן זיינע קלוגע השכלה וויצן.

בנימין יאנקעלעוויץ — האָט אויסער באקאלייַ און גאלאנטעריי אויך אייזן סחורות געהאט. שניידענדיק דעם קלינגענדיקן אייזן פלעגט ער קיינמאָל ניט פארגעסן אונטערצוברומען די תפילה־ניגונים וועלכע ער האָט אזוי ליב געהאט אין די שבתים און יום־טובים בייַם עמוד אויסצוזינגען.

אין די שניט געשעפטן פלעגט מען אויסלייגן און צוגרייטן די גרויסע

שטאַף־באלן, כדי צומאַרגנס זאָל זיין גרייט צום פאנאנדערווויקלען און שניידן די געבלימטע שטאָפן.

חיים־שלמה קפלן מיט דער ווייסער קיילענדיקער באָרד פלעגט ארומ־גיין אין גרויסן שניט קראם צווישן זיינע זין און טעכטער און צוקוקן ווי זיי באמיען זיך צוצוקלייבן פאר יעדערן די שטאָפן.

א ברייטער גאניק מיט הילצערנע זיילן און לאנגע הילצערנע טרעפ האָבן גאסטפריינדליך געפירט אין לעדער געשעפט פון די ברידער רעזניק. געלאסן און מיט געמיטליכקייט פלעגן זיי אלעמאָל געפונען צייט צו פארברענגען וועגן אלע ציוניסטישע און אקטועלע פראגן.

צוויי גרויסע האָטעלן, מיט גרויסע ריינע און באקוועמע צימערן, מיט גרויסע אריינפאר הויפן אין דער טיף, זיינען אלעמאָל פול און באלעבט געווען. דאָ האָט מען אלעמאָל געקענט טרעפן יידישע סוחרים, וואָיאזשערן, מלוכה׳שע בעאמטע, ציוניסטישע טוער פון די ווייטע פוילישע גרויסע שטעט, אָדער סתם פארבייפאָרענדע יידן און קריסטן.

אין ווינקל פון מארק אויף א הויכן שטיינערנעם פונדאמענט איז געשטאנען די גרעסטע שטוב פון שטעטל. הויכע העלצערנע טרעפ האָבן געפירט אין ברימאנס אפטייק. דאָ פלעגט מען זיך צונויפטרעפן צו פאר־ברייגען און דיסקוטירן. לעבן די הויכע ליכטיגע פענצטער, אויפן טיש האָט מען אלעמאָל געקענט געפינען יידישע און פוילישע צייטונגען.

פון אהרון טשארנעס קנייפע, פון צווייטן זייט גאס, אנטקעגן די פענצטער פון אפטייק פלעגן זיך דערטראגן טיפישע ריידעריין פון שיכורים. דאָרט פלעגן קומען די פויערים פון דער סביבה צו פארענדיקן זייערע מסחר טראנזאקציעס, אָדער סתם צו פארטרייבן די צייט ביים ביטערן טראָפן.

דער דאָנערשטיגער מארק־טאָג פלעגט זיך אָנפאנגען גאָר־פרי, נאָך גאנץ טיף אין דער נאכט. ערגעץ פון א זאמד וועג פלעגט א וואָגן פלוצלונג אריינפאָרן אין שטעטל אריין. די אייזן געשמידטע רעדער און פערד פאָטקעווען פלעגן מיט זייער קלאפן אויף די ברוק שטיינער הילכיג אָפקלאנגען ארום און ארום אין דער נאכטיגער פארשלאָפענער שטילקייט אריין.

דאָ און דאָרט פלעגט זיך אָנצינדן ליכט אין די פענצטער, פון דאָ און דאָרט פלעגט זיך דערטראָגן א סקריפ פון א טיר, א קלאפ פון א לאָדן אייזן, א פרימאָרגן אָנגעשרייי פון א האָן.

די זון פלעגט זיך אַרויסהויבן פון צווייטן זייט שטעטל לאנגזאם און בכבוד׳דיק. די אָנגעצינדענע שוואכע, געלבלאכע ליכט אין די פענצטער פלעגן ווי פינקען גיך זיך נעמען אויסלעשן. אין די שויבן מיט די ברייטע הילצערנע פענצטער־ראמען פלעגן אָנפאנגען אָפגלאנצן די פרי־מאָרגנדיקע זונען שטראלן.

א באזונדער איינדרוק פלעגט אויף מיר איבערלאָזן דער דאָנערשטיגער דערעוונער מארק טאָג. פון אלע וועגן און ווינקלאך פלעגן זיך נעמען ציען פורן צום פיר־עקיגן מארק פלאץ, וואָס פלעגט גיך זיך פארפילן מיט רייען וועגענער און באוסטן יריד טומל. די פיל אָנגעפאקטע וועגענער מיט פלאקסן, תבואה׳ס, עופות, קעזן, פוטער, אויבסט, און כל־טוב, פלעגן ביסלעכווייז זיך נעמען אויסליידיקן. דאָרטיגע יידן אדער געקומענע פון דער סביבה, פון נאליבאק, איוועניץ, רוביזוויץ׳ און שטייפץ, פלעגן גייענדיק פון וואָגן צו וואָגן אויסקויפן אלעס און אלעס.

קריסטן — פויערים מיט די ווייבער מיט אנגעשטעקט שטרוי אין די בגדים פון דער לאנגער נסיעה, זיינען געשטאנען ארום די וועגענער, צווואַרעמטע און צורויטלטע, צוזאמענגעמישט מיט די יידן, זיך געדונגען, געאמפערט, הויך געערעדט, געדרוקט העכט און געציילט געלד.

גלייך נאָך דעם פלעגן די פויערים זיך אוועקלאָזן אין די קראמען אָדער וואַרשטאטן און אָנפאנגען קויפן און באשטעלן אלע זייערע געברויכן.

ביים ענדע מירער גאס, נאָך זלמן׳ס שמידערייי, פלעגט זיך פארפילן דער בהמות און פערד מארק. שטארקע ברייט־פלייציגע יידן, מיט זייערע פעסטע זיכערע טריט פלעגן דאָרט אננעמען די פערד ביים צוים און גריווע און פאָלגענדיק פלעגן זיי בלייבן ביי זיי אין די הענט.

די זעלבע יידן וויגנדיק זיך א גאנצע נאכט אין זייערע שטרוי אָנגע־פילטע וועגענער, האָבן אין פרימאָרגן שוין באוויזן תפילין לייגן, אָפדאוונען און אין די איבעריקע צייט אפאָר קאפיטלעך תהילים אריינכאפן.

אונטערברומענדיק די פסוקים — אשרי תמימי דרך... פלעגן זיי קוקענ־

דיק ארום זיך מיט פרייד, באוונדערן די שיינקייט פון די צארטע גרינקייט ביים לויטערן זון אויפגאנג.

צו אוועגט־צו פלעגט דער מארק־פלאץ זיך נעמען אפליידיקן. די לעצטע וועגענער פלעגן מיט גערויש און קלאפעריי לאנגזאם זיך צופארן פון שטעטל.

גלייך נאכן מארק־טאג פלעגן זיך ארויסלאזן יוגענטליכע פארווייז אין אלע קראמען צו קלויבן שפענדונגען אויף אלערליי ציוניסטישע אונטער־נעמונגען און פאנדן.

אויף גיך פלעגט מען אנפאנגען רוימען און פוצן דעם מארק־פלאץ און אלע גאסן ארום און גרייטן דאס שטעטל צו פרייטאג, לכבוד שבת־דיקן טאג.

א באזונדער דערהויבענע שטימונג פלעגט זיך פארשפרייטן איבערן שטעטל אין די פרייטאג־צונאכטן אדער ערב־יום־טובים אוונטן. די אנגע־צונדענע שבת ליכט פלעגן ציטערדיק ארויסצאנקען פון אלע פענצטער ארום. אויסגעצוואגטע, אפגעפרישטע, אנגעטאן אין דאס בעסטע פלעגן ארויסקומען די בעלי־הבתים אויפן מארק פלאץ און פון אלע זייטן זיך קלויבן אין ריכטונג צום שול.

די נייע דערעוונער שול האבן אויסגעבויט די פאמיליעס גאלדבערג און גורעוויץ פון גוטבאזיץ גראן. די שענסטע און גלייכסטע סאסנע־בוימער האבן זיי אויסגעקליבן פון זייער וואלד, הויך געראם און בכבוד'יק האבן זיי אים געבויט.

אין מזרח זייט פון פריערדיקן מארק, אין דערמיט פון א גרויסן, גרינעם פלאץ האט זיך די שול דערהויבן.

קיין באזונדערע קונסט אדער האלץ שניצעריין איז אויף דער שול ניט געווען. דער צניעות'דיקער הילצערנער צאם, דער הויכער האלץ באדעקטער דאך, די ברייטע שטארקע הילצערנע טרעפ צום ווייבער שול, די פון וואסער און זון פארטונקלטע וועגט, די גרויסע פירקאנטיקע פענצטער, די גלייכע און פשוטע שטריכן פון די וועגט געבוי, האבן צוגעגעבן דעם בנין גלייכצייטיק א באזונדער כבוד און היימישקייט. דא פלעגט קומען יעדערער אויסטענה'ען זיין טענה, דא פלעגט מען פשרות

און שלום מאכען. דאָ פלעגן געקומענע פון דערווייט מגידים, שטעטלשע ציוניסטן אָדער כלל־טוער, דערציילן, איבערצייגן אָדער פאָדערן.

אויף דער אויפגעהויבענער בימה אין מיטן שול, אנטקעגן עמוד־התפילה און הויכן ארון־הקודש מיטן זילבערנעם פרוכת פלעגט שטיין דער שמש פון שול, ר׳ ברוך מודוכאוויץ׳, אָנגעשפּאַרט מיט א זייט אויפן שיפן טיש, די קאָפּ פאַראויס איינגעבויגן, מיט דער גרויער באָרד צום ברוסט צוגעדריקט, פלעגט ער קוקן פון אויבן אראָפּ אויף אלעמען ארום. ווי א אלטער ענגיטער פאסטוך האָט ער דאָ אלעמען געקאָנט. אין די שבתים אדער יום־טובים, צו דער תורה אויפרופענדיק, אָדער אזכרות מאכענדיק פלעגט ער דאָ, יעדן איינעם, לויט זיין נאָמען, אָדער עלטערנס און עלטער עלטערנס נעמען און יחוס אויפרופן.

דער הדרת־פנים׳דיקער דערעוונער רב, הרב אברהם פענטעלניקוב, פלעגט דאָ אין די שבת׳ים דרשענען. מיט א שטענדיקן געמיטליכן שמייכל, מיט זיין קלוגן און טיפן וויסן פלעגט ער אלעמאָל געפינען משלים און פארגלייכונגען, פון אונזער אמאָליגע רייכפולע יידישע געשיכטע און נבואה, מיטן היינטצייטיגן טאָג־טעגליכן לעבן.

כבוד און רעספעקט האָבן אים אָפּגעגעבן אויך די קריסטליכע באפעל־קערונג פון שטעטל. מיר דוכט אז דורך דעם האָבן זיי געוואָלט אויסדרוקן זייער כבוד און גוטן ווילן צו אלע יידן, זייערע שכנים פון שטעטל. איך געדענק ווי די קריסטן האָבן זיך באמיט, ניט צו שטערן די רוה און שטילקייט פון שטעטל וויסנדיק אז דאָס זענען רוה און יום־טוב טעג ביי יידן.

דאָ אין די טיף פון די באווסטע פוילישע וועלדער איז נאָך ניט דער־גאנגען די בלינדע שנאה און האָס צו יידן, וועלכע האָט שוין אָנגעפאנגען צו בושעווען אין די גרעסערע שטעט און שטעטלאך פון קאָנגרעס־פוילן.

וועט איך קער זיך אום צו די זכרונות פון יענע רוהיגע צייטן, דערמאן איך זיך ווי דאָס שטעטל דערעוונע און אנדערע יידישע שטעטלאך אין פוילן, האָבן געפירט יעדערע פאר זיך א אָפּגעזונדערטן יידישן און געזעל־שאפטליכן לעבן. איך טראכט, פון וואנען האָבן די קרוב הונדערט יידישע פאמיליעס פון דעם אָפּגעזונדערטן שטעטל דערעוונע, געווּוסט און געשעפט

דעם ווילן צו פירן א זעלבסטשטענדיקן קולטורעלן לעבן. יעדע פאמיליע, פארמעגליכע אדער וויניקער פארמעגליכע, בעלי־מלאכה'ס, סוחרים און ארבייטער, האבן פון דאס לעצטע געשטרעבט צו בילדן און ערציען זייערע קינדער. דערעוונער בחורים האבן געלערנט אין די נאענטסטע ישיבות, אנדערע פון זיי זענען ביים הייגטיקן טאג רבנים אין ישראל, דרום אפריקע אדער אמעריקע. נאכן ענדיקן די פאושעכנע שול זיינען די מיידלאך געפארן אין גרעסערע שטעט, ממשיך זיין אין די העכערע שולן. עס איז ניט געווען קיין איין ינגל אדער מיידל וועלכע האבן פון אנפאנג ניט געלערנט אלגעמיינע לימודים אדער העברעאיש, ביי די העברעאישע לערער פון שטעטל.

באזונדער וויל איך דערמאנען דעם העברעאישן לערער ר' יודל קאפושטשעווסקי, וועלכער האט מיר די ערשטע זויבערע טוי טראפנס צו טרינקען געגעבן, דעם אונטערשייד פון „אלף" ביז „בית" געלערנט, און מיט דעם אלף־בית אין וונדערפולן גארטן פון וויסן אריינגעפירט. צוויי דורות יוגענטליכע פון דערעוונע האט ער זיין וויסן און ליבשאפט צו יידישקייט, העברעאיש און תנ"ך איבערגעגעבן. שפעטער איז ער איבערגעפארן אין שטייפץ און דארט ממשיך געווען.

דער העברעאישער לערער אליהו קראסילאוו, מיט זיין הויכן געוואוקס, שיינעם ליבליך־שמייכלענדיקן פנים, פלעגט שטענדיק ארויסרופן כבוד און ליבע ביי די קינדער. ער איז אויך געווען א גוטער רעדנער. ער האט גוט געקענט די העברעאישע ליטעראטור און געווען דורכגעדרונגען מיטן גייסט פון די יידישע נביאים. באזונדער האט ער ליב געהאט צו ציטירן ירמיהו הנביא.

דער העברעאישע לערער יצחק אבילעוויץ, וועלכער איז געווען דער זון פון געווען שוחט־מוהל־חזן האט אויך גוט געקענט די קלאסישע רוסישע און יידישע ליטעראטור. ער איז געווען פארהייראט פאר מיין פאטערס א שוועסטער איטקע ברמן.

מיין זיידע ברוך ברמן און די באבע עלקע דעם פאטערס עלטערן, האבן געהאט זעקס זין און דריי טעכטער. ווען איך בין געבוירן איז שוין דער זיידע מיט דריי זין ניט געווען ביים לעבן. אויך מיין פאטער הלל איז געשטארבן ווען איך בין אלט געווען אכט יאר. דער זיידע ברוך האט געשטאמט פון א פארצווייגטע פאמיליע פון וואלאזשין. ער האט געהאט ברידער אין העלסינקי,

פינלאנד, צוויי ברידער אין ווילנא. איינער פון זיי, ראובן, א וואלד סוחר, דער צווייטער, ר׳ בנימין, איז געווען רב פון ווילנער פארשטאט, פון צווייטן זייט אייזן־באן בריק אויף ראדונסקע גאס.

ווען איך האָב אָנגעהויבן אָפּטער צו באזוכן דערעווענע, די לעצטע צען יאָר פאר דעם צווייטן וועלט קריג, זיינען מיר פארבליבן זכרונות פון מיין פאָטערס פאמיליע־שטוב. איך געדענק, ווי מיט מיין באווייזן זיך אין שטוב, די באבע עלקע, די עלטערע שיינע הדרת־פנים׳דיקע פרוי פלעגט גלייך אויפשטיין פון לעבן פענצטער, די צייטונג פלעגט זיך איר ארויסגליטשן פון די הענט מיט וועלכע זי פלעגט מיר צערטליך באגעגענען.

איך געדענק די שטוב וועלכע איז אלעמאָל אפן און פריי געווען פאר יעדן יוגענטליכן וועלכער האָט געשטרעבט צו וויסן און געוואָלט טעטיק זיין אין ציוניסטישע אָדער אנדערע קולטורעלע טעטיגקייטן.

איך געדענק, ווי אין דער שטוב האָט מען אלעמאָל געקענט געפונען דעם „היינט״, „מאָמענט״, „יידישע פאָלקס־שטימע״ און אנדערע יידישע און העברעאישע צייטונגען און זשורנאלן. מיט אלגעמיינע מי האָט מען אויפגע־זאמלט אלע ביכער, וועלכע האָבן מיט דער צייט זיך צושפרייט אין אלע הייזער. מיט דער הילף פון שפענדונגען האָט מען געקויפט נייע ביכער און ווידער באנייט די שטעטלשע ביבליאָטעק פון יידישע און העברעאישע ליטע־ראטור. די ביבליאָטעק האָט געפירט ביז די לעצטע יאָרן, מיין פאָטערס שוועסטער חיה. דעם פאָטערס צוויי יינגערע ברודער, לייבל און אברהם׳ל, זענען געווען איינע פון די דינאמישסטע און טעטיגסטע יוגענטליכע פון שטעטל. ארום זיי און אונטער זייער השפעה פלעגן זיך אלעמאָל קאָנ־צענטרירן די מערהייט פון דער שטעטל יוגנט.

איך געדענק, ווי אין דער שטוב פלעגן זיך צוזאמענטרעפן אלע ארטיס־טיש דראמאטיש פעאיקע קרעפטן פון שטעטל. דאָ פלעגט מען לייענען און באהאנדלען פיעסן און באשטימען וועלכע אויסצופירן יעדן יאָר. דאָ פלעגט מען טיילן צווישן זיך די ראָלן און אָנפאנגען רעפעטירן. איך געדענק די התלהבות פון יעדן איינעם, פילנדיק אז זיי שאפן מיט אייגענע כוחות א גייסטיגע און אָנגענעמע פארוויילונג פאר דעם שטעטל.

אברהם לובטשאנסקי, געצל סענדעראוויץ, יעקב גורוויץ פון גוטבאזיץ

גראן, לייבל בערמאן, רחל מאלין, יודל דודוויץ, לאה מאכליס און פיל אנדערע וועלכע האָבן וואָכן לאנג מיט פאראנטוואַרטליכקייט, איבערגעגעבענקייט און ליבשאפט אויסגעפירט פאַרשטעלונגען ווי דעם „דבוק", „מירעלע אפרת", „חסיה די יתומה", „קעניג ליר" און אנדערע.

א דערהויבענע שטימונג פלעגט הערשן אין שטעטל נאָך פיל טעג פאר דער פאַרשטעלונג און באזונדערס אין טאָג פון דער פאַרשטעלונג ווען עס פלעגן זיך צונויפפאַרן געסט אין באקאנטע, פון אלע שטעטלאך און ישובים פון סביבה, און מיט זייער קומען דערהויבן נאָך מער די יום־טוב׳דיקע שטימונג.

איצט וועט איך דערמאן יענע צייט, טראכט איך מיט הייליגן כבוד וועגן דעם יידישן שטעטל דערעוונע, אפגעזונדערט און פארוואַרפן אין די טיף פון די פוילישע וועלדער, און דאָך מיט אזויפיל מי און ליבשאפט האָבן דאָרט אלע יידן עקשנות׳דיק געשמידט און דערגעבן נאָך א רינג צו דער דור־דורותדיקער גאָלדענער קייט.

דעם אכצענטן סעפטעמבער, יאָר 1939, אכצען טעג נאָך דעם ווי די היטלעריסטישע דייטשלאנד איז באפאלן פוילן, איז די סאָוויעטיש־רוסישע ארמיי אריין אין גראן און דערעוונע.

די רוהיקע שטעטל מיט אירע שטילע איינווינער האָבן פלוצלונג, אין א העלן פרימאָרגן דערפילט דעם הייסן אָטעם פון מלחמה. דער דערעוונער מארק פלאץ איז פארפולט געוואָרן מיט גרויסע טונקל גרינע טאנקן, הארמאטן און געפאנצערטע אויטאָמאָבילן. אין דער לופט איז געשטאנען שטויב, טומל, באפעלעריש אויסגעשרייען, הויכער געזודער און קלאפעריי פון אייזנס.

די באפעלקערונג האָט מיט פארוונדערונג און ערוואַרטונג געקוקט אויף דעם מעכטיגן כח וואָס האָט געשטראָמט דורכן שטעטל.

פלוצלונג מיט איין איבערברוך, האָט זיך די שטעטל געפונען אין א נייער אָרדענונג. ביז דעם צווייטן איבערפאל פון די דייטשן אין יוני 1941, פאר די קארגע צוויי יאָר האָבן די יידן פון שטעטל זיך באוויזן צוזופאסן צו דער נייער אָרדענונג. די נייע מאכט פון איר זייט האָט זיך באמיט צו געבן אלעמען עקזיסטענץ מעגליכקייט, אין אלע געביטן און לויט איר סיסטעם.

דער אומקום

אין א זוניקן פרילינג פרימאָרגן, דעם איין און צוואנציגסטן יוני 1941 יאָר, ווען די ערשטע דייטשע באָמבעס האָבן זיך אויפגעריסן אויף דער סאָוויעטיש־רוסישער ערד, בין איך, מיט מיין מוטער חיה און שוועסטערל טייבעלע זיך געפונען אין בראנאָוויטש.

אויף צומאָרגנס פארטאָג האָבן מיר פארלאָזן די ברענענדע שטאָט. דערווייטערנדיק זיך מיטן שאָסיי אין ריכטונג צום שטעטל דער־מיר האָבן מיר דעם גאנצן טאָג געזען הינטער זיך די פלאמען פון ברענענדן בראנאָ־וויטש.

דער וועג איז געווען איבערפולט מיט דער אָפטרעטנדער רוסישער ארמיי און פליטים פון די ארומיקע שטעט, די דייטשן האָבן אָן איבערריס פאר־פאלגט, באשיסענדיק פון אראָפלאנען די אָפטרעטנדע ארמיי און פליטים אויף אלע שאָסייען און ווענ. אונטערן האָגל פון קוילן, אין אויסערגע־וועניכער פאניק און שרעק וועלכע האָט געיאָגט נאָך אונז און פאר אונז צוליב די דייטשע דעסאנטען וועלכע זיי האָבן אראָפגעוואָרפן אין אומגעגנט, זענען מיר דורך דעם גיהנום וועג, דערגאנגען ביז צום שטעטל דערמיר און נאָכער ביז דערוונע און גראן.

א אונאויפהערבארער דרוק פון טויט־שטימונג האָט באהערשט אלע יידן, פון דער מינוט ווען זיי האָבן דערזען דעם ערשטן האקענקרייץ, אויף די אָרעמס פון די טונקל־גרויע מונדירן, ביי דער דייטשער ארמיי.

עס האָבן געמומען דערגיין ידיעות פון אנדערע שטעטלאך וועגן טויט אקציעס וועלכע זענען אויסגעפירט געוואָרן אויף יידן.

אויף איוועניצער מארק־פלאץ האָט מען צונויפגעזאמלט דריי הונדערט פופציג יידן, און ציילענדיק, יעדן צענטן ארויסגעפירט אין א נאָענטן וועלדל, געהייסן אויסגראָבן פאר זיך די גרוב און אויפן אָרט צושאָסן.

פון ערשטן טאָג האָבן די יידן פון דערעוונע געמוזט באדינען די דייטשע ארמיי מיט אלערליי צוואנגס־ארבייטן, די צייט וואָס זיי זענען דאָרט איינגע־שטאנען. נאָך דעם האָבן זיי אָרגאניזירט אָרטיקע פאָליציי וועלכע האָט פארגעזעצט צו פארפאָלגן די יידן מיט אומנוצליכע ארבייטן, דערנידערונגען, קאָנטריבוציעס און רויבעריין.

פון ערשטן טאָג האָבן די יידן געמוזט אויפנייען געלע לאטעס אויף די בגדים, גלייכצייטיק איז, דורך טויטשטראָף, פארבאָטן געווארן יעדן איינעם צו פארלאָזן די שטעטל. די קרוב פינף הונדערט דערעוונער יידן זענען פארשפארט און אָפגעריסן געווארן פון דער ארומיקער וועלט. נאָר אין איין פאל האָט מען געצוונגען צו פאָרן, אונטער א שטרענגער וואך, אין קרייז צענטער איועניץ, וועו מען האָט באפוילן אוועקצופירן אהין און אָפגעבן דאָרט צו דער דייטשער מאכט, אלע צירונגען און וועדט זאכן וואָס יעדער איינער האָט פארמאָגט.

נאָך דעם ווי אלע זענען שוין געווען אויסגעמאטערט, פארטרוקנט און היל, נאָך דעם ווי מען האָט זיי ארומגעבראכן די צווייגן איז געקומען די גזירה ארויסצורייסן מיטן ווארצל.

אין אָקטאָבער 1941 יאָר, איז געקומען א אָפטיילונג דייטשן וועלכע זענען איינגעשטאנען אין איוועניץ, און באפעלען די דערעוונער און גראניער יידן צו זיין גרייט מאָרגן צו פארלאָזן די שטעטל און ארויסגעטריבן צו ווערן אין רוביזעוויצער געטאָ. זיי האָבן ערלויבט מיטצונעמען זאכן נאָר וויפיל יעדער איינער איז בכח צו פארטראָגן.

פון פריען פרימאָרגן ווען די ערשטע זון שטראלן האָבן באלויכטן די שטעטל ווי אלעמאָל און שטענדיק, האָבן די דערעוונער יידן נאָך א נאָכט פון וואך זיין און שרעק געמוזט צום לעצטן מאָל ארויסגיין פון זייערע היימען, אויף דעם פיר עקיקן מארק־פלאץ.

פון אלע זייטן שטעטל האָבן געגומען זיך צוזאמענקלויבן אלע מענער, פרויען און קינדער. יעדערער האָט געטראָגן אָדער געשלעפט נאָך זיך זיין פעקל. יעדערער האָט געמוזט פארביגיין א לאנגן טיש וועלכן די דייטשן האָבן ארויסגעשטעלט אין מיטן מארק, און פארביגייענדיק ארויסלייגן די לעצטע ווערט־זאכן וועלכע זענען נאָך פארבליבן,

ארומגערינגלט פון פאליציי און דייטשן, זיינען די דערעוונער יידן געשטאנען אין מיטן מארק.

ווי אפגעריסענע און פרעמדע זענען זיי געשטאנען, אנטקעגן די הייזער וואס זיינען נאר וואס זייערע היימען געווען.

אלץ איז פלוצלונג פרעמד, ווייט און נישט זייערע געווארן. דער הימל איבער זיי און די ערד אונטער די פיס.

מיט אויפגעריסענע אויגן האבן זיי געקוקט ארום זיך, וויסענדיק אז זיי זענען דאס אלץ צום לעצטן מאל.

צום לעצטן מאל די אייגענע וועגט וואס האבן פון דור־דורות, אין זיך פרייד און טרערן איינגעזאפט.

ווי אפגעריסענע און פרעמדע, זיינען זיי געשטאנען אין מיטן מארק, אנטקעגן הויכן און טונקעלן בית־המדרש. די ערבסטיקע זון האט פון מאל צו מאל פון צווישן די וואלקנס אין די הייכע פענצטער אריינגעשטראלט וועלכע האבן מיט א שוידערליכער פוסטקייט און חורבן ארויסגעקוקט.

דער דערעוונער רב, הרב אברהם פענטעלניקאוו, וויסענדיק אז ער גייט אויף קדוש־השם, איז ער צום הויפט דייטש צוגעגאנגען און א ערלויבעניש געבעטן די ספרי־תורה פון שול מיטצונעמען. ער האט א ערלויבעניש אויף איין ספר־תורה מיטצונעמען באקומען.

צוויי בחורים פון שטעטל, אברהם בערמאן, וועלכער געפונט זיך איצט אין ישראל, און מאיר גלוסקין, האבן אין ריכטונג צום שול זיך לויפן געלאזן, און ווי פון פלאמיקע פייער א ספר־תורה פין שול ארויסגעבראכט און דעם רב אין די הענט איבערגעגעבן. דער רב האט מיט גאוה זיין פון טרויער געבויגענע פלייצע אויסגעגלייכט. ער האט דעם ספר אין די ארעמס געדרוקט, ווי די נשמה פון דעם גאנצן שטעטל וואלט ער מיטגענומען.

פארביי פירענדיק די דערעוונער יידן פארביי גראן, האבן די דייטשן מיטגענומען די דריי דארטיקע פאמיליעס, וועלכע האבן שוין אונטער א וואך פון פאליציי געווארט פון גאנץ פרי. אלעמען צוזאמען האבן זיי געבראכט אין איבערפילטן רוביזעוויצער געטא, אין וועלכן עס זענען שוין געווען צוזאמענגעפירט די יידן פון נאליבאק, וואלמע, קאמיען, בארק און אנדערע ארומיקע יידישע ישובים.

אין יאנואר 1942 האָבן די דייטשן געכאפט צוויי הונדערט יוגענטליכע פון רוביזעוויצער געטאָ און זיי אריסגעפירט אין דוואָרעצער געטאָ און ארבייטס לאגער.

פאר שבועות 1942 האָט מען אריסגעפירט דעם גרעסטן טייל יידן פון געטאָ רוביזעוויץ און געטאָ דווארעץ און א טייל אין געטאָ נאוואַרעדאק. דורכפירנדיק די יידן דורך דעם שטעטל איוועניצע האָבן די היטלעריסטן באפוילן איבערצולאָזן דאָרט אלע קינדער וועלכע זיי האָבן דאָרט נאָכהער מערדעריש פארניכטעט.

אין געטאָ רוביזעוויץ זיינען פארבליבן די עלטערע יידן וועלכע די דייטשן האָבן נישט אריסגעפירט צוזאמען מיט אלעמען, און אויך פיל יוגענטליכע וועלכע האָבן זיך אויסבאהאלטן. מיט אייניקע וואָכן שפעטער האָבן אין יום־טוב שבועות די דייטשן צונויפגעקליבן די אלע יוגענטליכע אין צוזאמען מיט די יידן פון די איוועניצער געטאָ אריסגעפירט אין געטאָ נאוואַרעדאק.

קורץ נאָך דעם האָבן די היטלעריסטן אומגעבראכט מיין באבע עלקע בערמאן, דעם אָנקל שלמה גורוויץ מיט זיין פרוי חסיה, צוזאמען מיט אלע איבערגעבליבענע עלטערע יידן פון רוביזעוויטשער געטאָ.

אין דער צייט וועז די היטלעריסטישע רוצחים האָבן אומגעבראכט אוז פארניכטעט די יידן אויף דער פוילישער אוז רוסישער אָקופירטער ערד זענען אויך אומגעקומען די צונויפגעטריבענע פון דערעוונע, גראן, רוביזשעוויץ, נאליבאק, איוועניצע אוז אנדערע יידישע שטעטלאך, צוזאמען מיט די נאוואַרעדקער יידן אין געטאָ נאוואַרעדאק אוז געטאָ דווארעץ.

*

איך בין גייסטיק נאָך נישט גרייט צו באשרייבן די לעצטע יסורים וועג, פון די אלע אומגעקומענע מיט וועלכע איך האָב צוזאמען געווייטיקט ביז די לעצטע מינוטן.

זאָלן די דורך מיר געשריבענע בלעטער דינען אלס מצבה פאר די ניט פארדעקטע בלוט פון אלע קדושים אוז דער יונג־צארטער שוועסטער מיינער, טייבעלע, אוז דער נאָענטסטער נשמה, וועמעס איבערגעבנקייט אוז ליבע האָב איך געפילט ביז איר לעצטן אָטעם, — חיה, מיין מוטער.

נאָך וואָרט

זאָל אויך פארשריבן ווערן וועגן די אלע יידן וואָס האָבן פון דעם מערדערישן פארניכטונג און אומקום זיך געראטעוועט.

וועגן די יידן וואָס האָבן אין די געטאָס, א פארצווייפלטן און פאראויס פארשפילטן קאמף געפירט.

וועגן די יידן קעמפער, פארטיזאנער אין די וועלדער און זעלנער אין די ארמייען.

אָדער וועגן סתם יידישן מאן, פרוי און קינד, וואָס מיט זייער ראטעווען זיך און לעבן בלייבן, האָבן זיי זייער וויידערשטאנד געשטעלט.

יזכור

יזכור

רפאל יצחק (איצ'ע) אשמאן (אושמן)

דורכגעגאנגען אלע יסורים און פיין אין די נאצישע לאגערן און געטאָם.

געשטאָרבן אין ישראל דעם 26.8.61 — י"ד באלול תשכ"א

מיט ליבע און בענקשאפט דערמאנען מיר דיר.

דיין פרוי **רבקה** אין ישראל
דיין טאָכטער **רחל אין ישראל**

נר נשמה

ליקירי שנרצחו על־ידי הנאצים הארורים

אבא : **פנחס בן מנדל אושמן**
נרצח בדרך לגטו דבורץ

אמא : **חנה אושמן**
נרצחה בגטו דבורץ

אחי : **גוטל**
נרצח בדרך לגטו דבורץ

אחי : **זיסל**
נרצחה בגטו דבורץ

אחותי : **שרה-עטל**
נרצחה בגטו דבורץ

אחותי : **פרומה׳לע**
נשמדה באקציה של הילדים באיוועניעץ

לעולם אזכרם

יעקב אושמן, קבוץ להבות־חביבה בישראל

יזכור ליבט

אונזער
אומפארגעסליכן
אייניציגן זון
און ברודער

בנימין באטוויניק

(בוטבינק)

איז אומגעבראכט געוואָרן דורך די נאצישע מערדער
אין געטאָ דווארעץ שמענדיק ווערן מיר דיר געדענקען

אין טרויער פארבליבענע

מוטער **חיה לאה** אין אמעריקע
שוועסטער **פייגל** אין אמעריקע
שוועסטער **ליבע** אין אמעריקע

לזכר נצח

נעלה את זכרו של בננו ואחי היחיד והיקר

מאיר'קה ז"ל

שנפטר בגיל 17, ביום כ"ב בתשרי תשכ"ד,
10 באוקטובר 1963 בישראל

זכרו לא ימוש מקרבנו

ההורים השכולים: ישראל ואהובה בולוטניצקי

האחות: רחל בולוטניצקי

יזכור ליבט

מיט אייביקן צער דערמאן איך מיינע טייערע

פאטער: **מאיר באטוויניק,** געשטאָרבן אין מינסק

מוטער: **רחל-לאה באטוויניק,**
אומגעקומען אין געטאָ רוביזעוויץ

שוועסטער: **גוטקע מיט אירע 2 קינדער,**
אומגעקומען אין געטאָ רוביזעוויץ

שוואָגער: **שמעון,** אומגעקומען אין געטאָ דווארעץ

ברודער: **ראובן אומגעקומען אין געטאָ דווארעץ**

שוועסטער: **פייגל אומגעקומען אין געטאָ דווארעץ**

ברודער: **שעבסל מיט זיין פרוי און 2 קינדער**
אומגעקומען אין קראסנע

אייביק וויטיגט דאָס הארץ נאָך אייך

כבוד זייער אנדענק

טאָכטער און שוועסטער: ליבע (אהובה) באלאטניצקי

לזכרון

נ צ ח

מיר בעווייגען אונזערע טייערסטע, וועלכע זיינען אומגעקומען דורך די דייטשישע רוצחים, מיט זייערע מיטהעלפער

טאַכטערל: **פרייִדעלע**
ערמאָרדעט אין קינדער אקציע אין איוועניעץ

שוועסטער און שוועגערן: **רחל** מיט איר זון **אברהם**
אומגעקומען אין נאוואַרעדאק

מוטער און שוויגער: **בלומע שימנוביץ**
אומגעקומען אין נאוואַרעדקער געטאָ

ברודער: **עקיבא שימנוביץ**
אומגעקומען אין דוואַרעצער געטאָ

אייביקער כבוד זייער אנדענק

טעוועל (טוביה) באלאטניצקי
אסתר שימנוביץ—באלאטניצקי

יזכור

נעלה את זכרם הקדוש של בני משפחותינו היקרים שעונו ונרצחו ע"י הנאצים הארורים ועזריהם

האמא: **חיה ברמן לבית גולדברג,**
נספתה בגטו נברהדוק

האחות: **טייבלה ברמן,** נספתה בגיטו נברהדוק

הסבתא: **אלקה ברמן** עם בתה **חיה**

הדודה: **איטקה אבילוביץ (ברמן)**
עם בעלה **יצחק** ובנם **ברוך**

הדוד: **שלמה גורביץ** ואשתו **חסיה, נספו** בגטו רוביזביץ

הדוד: **לייב ברמן,** נספה בשבי

בני־דוד: **יעקב גורביץ** ו**יקותיאל קיבוביץ,**
נהרגו כפרטיזנים

בני ובנות־דוד: **שולמית גורביץ, מאיר, ניוטה** ו**פסיה קיבוביץ,** שנספו בגטו נברהדוק.

הדודה: **סוניה קיבוביץ** ובנה **יוסף,** נספו בגטו דבורץ

הדוד: **גדליהו קיבוביץ,** נרצח בחוה שלו בארוק
מירול קיבוביץ עם בנותיה: **גיטל, בילה** ו**חנה**
אנשי חוטובה

פייוע קנטור מישוב גראן, נספה בגטו נברהדוק.

יהי זכרם ברוך

הבן והנכד: **נחמן ברמן ומשפחתו,** תל־אביב
אברהם ברמן
לאה ברמן־גולדברג

לעולם נזכור

את הורינו היקרים:

אבינו : **ר' ברוך מרדכי וינר**

אמנו : **צ י פ ה**

אחותנו: **ד ו ב ה**

גיסנו : **אהרן פולצ'ק ובתם רינה**

ואת כל בני המשפחה מצד אבא ומצד אמא
שעונו עד מוות, נשרפו, נטבחו
ונרצחו בידי הצוררים הנאצים.

ה' ינקם דמם

תהיינה נשמותיהן הקדושות צרורות בצרור החיים.
ולנצח לא נשכחם

שרה וינר
אברהם וינר

במקום מצבה

על קברים שאינם

לזכר בני משפחותינו היקרים

שעונו, נטבחו ונרצחו בידי הנאצים הארורים ועוזריהם

האם וגיסתנו: **שרה נמיוט אשת אברהם-חיים** ז״ל,
(מוילנא)

אחינו וגיסתנו: **איציק (יצחק) נמיוט,** אשתו **רבקה**
עם שני בניהם ושתי בנותיהם, נכדיהם ונכדותיהם מיאשוני,
ע״י וילנא.

אחינו וגיסתנו: **גרץ** (נפתלי הרץ) **נמיוט,** אשתו **עטל**
עם בתם **לאה** ובניהם **יאנקעלע ונחום׳קע**
מקורליץ, ליד נברהדוק,

אחותנו **רבקה נמיוט,** שנספתה בגטו נברהדוק

יהי זכרם ברוך

לאה נמיוט—בורבין
יעקב נמיוט—אהל
יהושע נמיוט—אהל
לאה נמיוט—שורצמן

צום אייביקן אנדענק

פון מיין ליבע און טייערע משפחה, וועלכע זיינען שוידערליך אומגעקומען על קדוש השם, פון די נאצישע בלוטיקע הענט

מיינע ליבע עלטערן: ר׳ **משה און פרומע חנה**
מיין ברודער: **חיים ישראל** מיט זיין פרוי און קינדער
מיין אומגעקומענע פרוי: **מוסיע** (פון דערהיים **אגינסקי**)
אונזער טאַכטערל: **לאה׳לע,**
צוזאמען מיט איר באבען **העניע אגינסקי**
מיין שוועסטער: **שרה ראשע** מיט איר מאן **זלמן**
מיין שוועסטער: **רחל** מיט איר מאן **חאַנע**
מיט זייערע 2 קינדער **הענע און שולמית**
מיין שוועסטער: **דבורה** מיט איר מאן איצע
און זון **מילע רוביזעווסקי**

איך וועל אייביק טראגן אין הארצן דעם אנדענק וועגן זיי

יהי זכרם ברוך

הירשל (צבי) סקליוט (שקלוט)

יזכור

אייביקער כבוד מיינע טייערסטע

וועלכע זיינען אומגעברא כט געוואָרן
דורך די נאצישע מערדער, צוזאמען מיט די
מיליאָנען פון אונזער פאָלק, אין מינסק.

מיין פאָטער: **אליהו לאפידעס** ז״ל

מיין מוטער: **הינדע מאריאשע** ז״ל

מיין אומגעקומענער מאן: **נאום גרינקריג** ז״ל

אונזער זון **מאקס** און טאָכטער **בעלא** ז״ל

ערע זייער אנדענק!

אידע גרינקריג—שקליוט

צום הייליקן אנדענק

צום אנדענק פון מייַן בעליבטן פאָטער

באווּסטן ציוניסט אין ווילנער קרייזן

צאן־דאקטאר: **אשר וואלאזינסקי**

מיין קלוגע הארציקע מוטער

צאן־דאקטאר: **אנא אסטאשינסקי־וואלאזינסקי**

מיין בילד שיינע זוניקע שוועסטער

ר י ט ע

וועלכע זיינען אומגעבראכט געוואָרן

דורך די נאצישׂ און זייערע העלפער

כבוד זייער אנדענק

פערבלייב איך אין אייביקן טרויער

סולע וואלאזינסקי—רוביזעווסקי (רובין)

(אמעריקע)

יזכור ליבט

מיר בעווייגען אונזערע טייערסטע

וועלכע זיינען אומגעקומען דורך די דייטשישע רוצחים מיט זייערע מיטהעלפער

פאטער : **שלמה רוביזעווסקי**
אומגעבראכט געווארן אין געטא רוביזעוויץ

ברודער : **שמעון**, אומגעבראכט געווארן אין געטא רוביזעוויץ

ברודער : **דוד**, אומגעבראכט געווארן אין געטא דווארעץ

ברודער : **וועלוול (זאב)**
אומגעבראכט געווארן אין געטא דווארעץ

שוועסטער : **חנה**
אומגעבראכט געווארן אין געטא דווארעץ

שוועסטער : **שרה**
אומגעבראכט געווארן אין געטא דווארעץ

שוועגערין : **דבורה** (פון שטוב **סקליוט**)
אומגעבראכט געווארן אין געטא דווארעץ

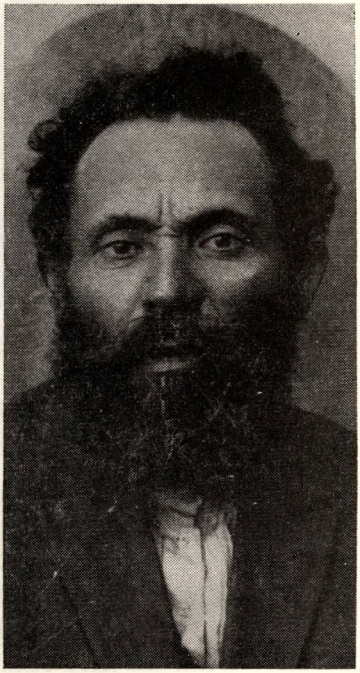
פלימעניק : **מילע (ירחמיאל)**
אומגעבראכט געווארן אין קינדער־אקציע אין איוועניעץ

מוטער : **טייבע**, געשטארבן אין נאליבאק

ברודער : **איצע (יצחק)**,
געשטארבן באלד נאך דער באפרייאונג

אייביקער כבוד זייער אנדענק

ברוך רוביזעווסקי רובין (אמעריקע)
גוטל און פייגל רוביזעווסקי (רוסלאנד)

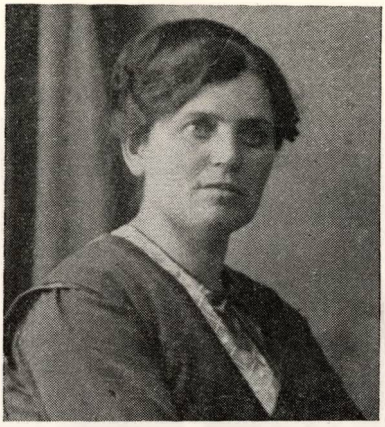

שלמה רוביזעווסקי ז״ל

טייבע רוביזעווסקי (ז״ל)

יזכור

נעלה את זכרם הקדוש של בני משפחותינו היקרים

אבא: **זכריה יונה שוורץ (טשרני),** נפטר בארצות הברית

אמא: **רחל לאה שוורץ (טשרני),** נפטרה בארצות הברית

דודה: **יענטה לוקשין,** נפטרה בישראל

בני־דודים: **גרשון אלטער דארער עם בני משפחתו**
נרצחו על־ידי הנאצים

בני דודים: **יצחק דארער עם בני משפחתו,**
נרצחו על־ידי הנאצים

בת־דוד: **יוכבד (יאנקע)** נספתה בגטו נברהדוק
אברהם קברטץ, נרצח בדרך ע"י נליבוק
פסיה קברטץ, נרצחה בגטו דבורץ
יצחק (איסאקעלע) רַמָס, נרצח בגטו דבורץ

זכרם לא ימוש מקרבנו

גרישה שוורץ, ארצות־הברית
רייזל שוורץ, ארצות־הברית

צום אייביקן אנדענק

מיט טיפן צער און אומפערגעסליכן טרויער
דערמאן איך מיינע טייערע
וועלכע זיינען אומגעקומען אין יסורים און
פיין דורך די נאצישע רוצחים

מיין פאַטער: **ר' יואל בר"ב עקיבא שמעונוביץ**
מיין מוטער: **שיינע שמעונוביץ**
מיין אומגעקומענע פרוי: **קריינע**
מיט אונזערע זין **אליעזר** און **מאיר** און טאַכטער **ראשקע**
ברודער: **אריה** מיט זיין פרוי **חנה**, זון **אליעזר** און טאַכטער
מיין ברודער: **נחמיה** מיט זיין פרוי **מינע** און זייער זון
ברודער: **חיים** מיט זיין פרוי מירל און זון **ירחמיאל**
ברודער: **שמעיה**
ברודער: **פייוע**
שוועסטער: **לאה** מיט איר מאן **לייב** און זייערע 8 קינדער

אייביקער כבוד זייער אנדענק

עקיבא שמעונוביץ

צום אייביקן אנדענק

פאר מיינע טייערסטע אומפארגעסליכע

מאמע: **שרה אסתר שמידט** (עפשטיין)
שוועסטער: **שולמית**
שוועסטער: **באשקעלע**
אייניגן ברודער: **שלמה**
מומע: **פייגל נאליבאצקי** (עפשטיין) מיט איר מאן **משקה**
מיט זייערע אומפארגעסליכע קינדער

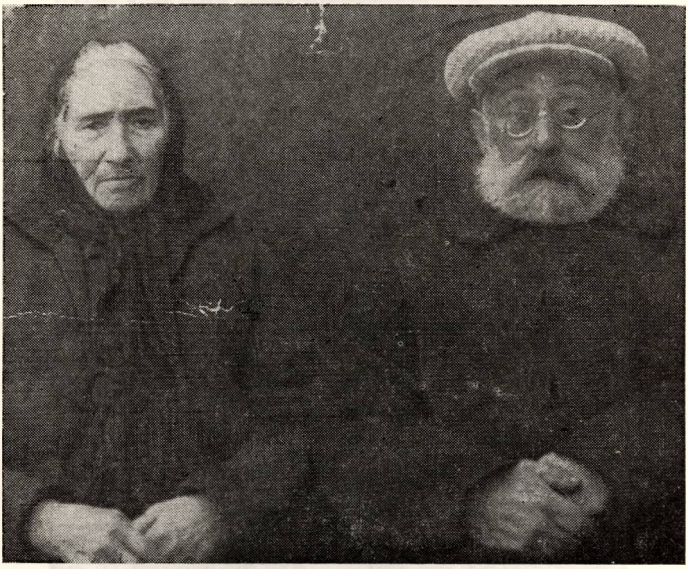
וואס זיינען אלע אזוי טראגיש-מערדערליך אומגעקומען
אין געטא דווארעץ, דעם 28-טן דעצעמבער 1942 יאר.

אין אייביקן טרויער פארבליבענע

טאכטער, שוועסטער און פלימעניצע
פערלע שמידט—שלאסבערג

צום אייביקן אנדענק

פון אונזערע טייערע אומפארגעסליכע פאטער און מוטער זיידע און באבע

ר׳ פרץ אפשטיין (עפשטיין) **ז״ל**
הינדע אפשטיין ז״ל

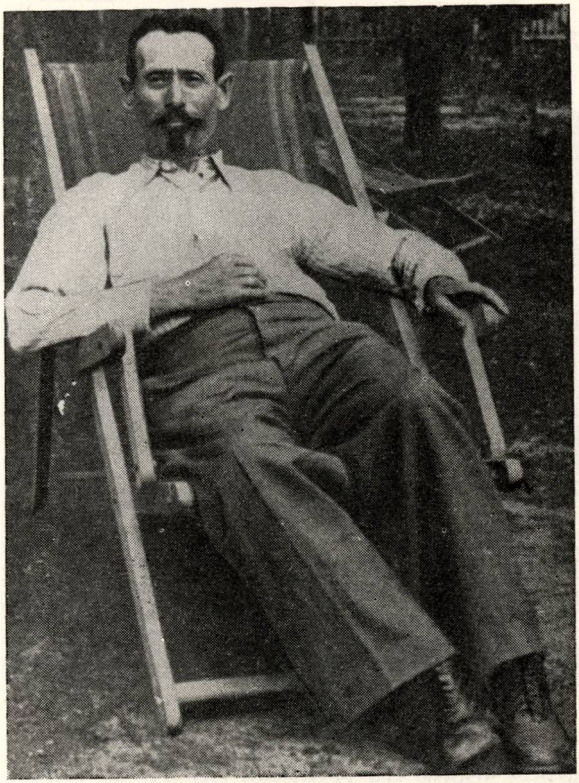
ויעלכע האבן געלעבט און געשטארבן אין שטעטל רוביזעוויץ

אייביקער כבוד זייער אנדענק

י ה י ז כ ר ם ב ר ו ך

זון: **שמואל אפשטיין און פאמיליע**, ארגענטינע
טאכטער:
רבקה פיין—אפשטיין און פאמיליע, ארגענטינע
זון: **דוד אפשטיין און פאמיליע**, אמעריקע
זון: **ש. אפשטיין און פאמיליע**, אמעריקע
אייניקל: **פערלע שמידט—שלאסבערג** ישראל

אנו מבכים מרה

ומעלים את זכרם הקדוש של בני משפחותינו היקרים:

הורינו היקרים: **ר׳ יצחק בר׳ חיים שלוסברג ז״ל**

מרת חיה פריידל בת צבי הירש שלוסברג—הלפרין ז״ל

שנספו בגיטו רוביזביץ ביוני 1942

אחותנו היקרה הבלתי נשכחת **גרוניה,**

שנספתה בגיטו דבורץ ב־28.12.1942

דודותינו היקרות: **יענטע, סימע, מינה הלפרין**

עם משפחותיהם, שנספו בגיטו רוביזביץ וקוידאנאוו.

כולם נרצחו בידי הגרמנים ימח שמם

חבל על דאבדין ולא משתכחין יהי זכרם ברוך לעולמים

חיים שלוסברג ישראל שלוסברג

צום הייליקן אנדענק

מיין אומגעקומענע פרוי

בלומע

ערמאַרדעט אין גענטאַ נאווארעדאק

מיין זון **עקיבה**
ערמאַרדעט אין גענטאַ דווארעץ

מיין ברודער **שלמה** מיט זיין פרוי **קריינע**
מיט זייערע 3 קינדער

ערמאַרדעט געווארן דורך די נאצישע מערדער
מיט זייערע מיטהעלפער

כבוד זייער אנדענק

יצחק שימאנאביץ

יזכור

בכבוד ובהערצה אנו מזכירים
את הפרטיזן האהוב, איש נליבוק

ישראל קסלר ז"ל

שנפל על משמרתו בפושצ'ה נליבוקי

י ה י ז כ ר ו ב ר ו ך

הפרטיזנים היהודיים מנליבוק

צום אייביקן אנדענק

פון מיין טייערע שוועסטער

דרייזל דאלגאף־אשמאן

וועלכע איז אומגעבראכט געוואָרן דורך די דייטשישע מערדער מיט זייערע מיטהעלפער אין גענאָ דוואַרעץ

אייביק וועל איך דיר געדענקען

שרה אַשמאן—אלפרין, אמעריקע

פאר אלע נאליבאקער משפחות וואס זיינען פארפייניגט און ערמאַרדעט געוואָרן דורך די דייטשישע רוצחים מיט זייערע מיטהעלפער און ס'איז ניט געבליבן קיין איין איינציגער פון זיי וועלכער זאָל זיי קענען דערמאנען.

אברהם סאלאוויי'צ'יק

תהיינה נשמותיהן הקדושות צרורות בצרור החיים.

ארגון יוצאי נליבוק

אליעזר און מוסיה בערמאן

לזכר עולם

צום אייביקן אנדענק

מצבה בהר־ציון שבירושלים
לקדושי גליבוק

די מצבה אויפן הר־ציון אין ירושלים
צום אנדענק די נאצי קרבנות
פון נאליבאק.

יזכור

רשימת הקדושים והטהורים, יהודי קהילת נליבוק והסביבה שנשמדו, נשרפו, נטבעו, נרצחו, בידי רוצחים טמאים: גרמנים, ליטאים, לטישים ופולנים, בימי מלחמת העולם השניה.

ת ה י נ ש מ ת ם צ ר ו ר ה ב צ ר ו ר ה ח י י ם.

אברמוביץ יוסף
אברמוביץ רחל
אברמוביץ שיינה
אברמוביץ שלום, אשתו וילדו
אושמן מרדכי ברל
אושמן דבורה וילדה
אושמן פנחס
אושמן חנה
אושמן זיסל
אושמן גיטל
אושמן פרומה
אושמן שרה עטל
אושמן שמואל מרדכי ואשתו מירל וילדיהם שרה, ברוך, חנה
אושמן משה
אושמן רחל
אושמן ראובן
איידלמן שמעון
איידלמן גוטקע
איידלמן מאיר
איידלמן העניע
אייזיקוביץ ביילה
בוטביניק רחל לאה (בוטוויניק)
בוטביניק שעפסל
בוטביניק שרה
בוטביניק בנימין
בולוטניצקי רחל עם בנה
בולוטניצקי פריידל
בוטביניק מירול
בוטביניק טייבעלע
ברמן (בערמאן) אליעזר
ברמן מושע
ברמן סימה
ברמן רבקה
בארן (בראן) דוד
בארן הינדה
בארן יצחק

בארן סטירול	גלפרין שרה׳לע (מקוידנוב)
בארן יודיס	גרף (גראף) שמואל
בארן שרה	גרף שרה
בארן ישראל־אהרן	גרף נחמה
בארן ברוך	
בארן משה מרדכי	
בארן חיה (חיקע) עם שני ילדים	דולגוב (דאלגאב) אברהם־
בשנסקי (בעשאנסקי) הירשל	מיכאל, דרייזע עם שני
בשנסקי עלקע	ילדים
בשנסקי טעמע	דבורצקי פסח, אשתו
בשנסקי סאניע	ושתי בנות
ברגר (בערגער) נתנאל	
ברגר שרה	
ברגר חיים	הורביץ יודל
ברגר חסיה	הורביץ שמערל
ברגר יעקב	הורביץ אליהו
ברגר דבושע	
הרב גוטמן יום־טוב ליפמן	
עם שלושת ילדיו	וינר (ווינער) ברוך מרדכי
	וינר ציפה
	וינר דובה עם בעלה וילד
גלפרין חיים יצחק	
גלפרין צירל	זליקוב (זעליקאב) אלתר
גלפרין ברוך	זליקוב שרה ושני ילדים
גלפרין ישראל	
גלפרין סימה (מקוידנוב)	
גלפרין מינה (מקוידנוב)	מכליס משה
גלפרין מישה (מקוידנוב)	מכליס הניע

מכליס בומה
מכליס ריינע
מכליס פסיה

משפחת נאליבוצקי

סדובסקי (סאדאָווסקי) שפרה
סדובסקי הניה
סדובסקי אברהם משה
סדובסקי טעוול
סדובסקי הירשל
סולובייצ׳יק (סאָלאָוויי׳יק)
אברהם
סולובייצ׳יק מלכה
סולובייצ׳יק דוד־יצחק
סולובייצ׳יק לייב־מאשע
סניטובסקי חנה
סניטובסקי ראובן
סלונימסקי מלכה
סלונימסקי פסיה
סלונימסקי פראדה
סלונימסקי אסתר

פרסמן (פרעסמאן) הרצל
פרסמן גולדה
פרסמן עשקע
פרסמן מיכלה

פאזניאק חיים יצחק
פאזניאק מלכה וארבעה ילדים
פאזניאק גרשון
פאזניאק סימה
פישקין יצחק (איצע)
פישקין בלומה
פישקין שאול

קברטץ (קווארטאץ) אברהם
קברטץ פסיה
קסלר (קעסלער) ישראל
קסלר באשקע
קסלר בנימין
קסלר רחל
קסלר יוסף
קויפמאן אשר
קויפמאן חיה מערע
קויפמאן הינדע
קויפמן רבקה
קגן אליהו
קגן שרה־פערל
קגן חיענה
קגן טעוול
קגן דוד

רמס (ראמעס) יצחק
רוביזעווסקי (רוביזבסקי) שלמה

רוביזעווסקי שמעון
רוביזעווסקי וועלוול
רוביזעווסקי דוד
רוביזעווסקי חנה
רוביזעווסקי שרה
רוביזעווסקי יצחק
אשתו דבורה ובנם מילע
ריבינשטיין בצלאל
רובינשטיין ביילה
רובינשטיין סימה
רובינשטיין שמואל

שטיין זעליג
שטיין שרה ובת
שמידט שרה אסתר
שמידט שולמית
שמידט שלמה
שמידט באשקע
שימנוביץ (שימאנאוויץ) עלה (אליהו)
שימנוביץ חיה
שימנוביץ שלמה
שימנוביץ תמה
שקלוט (סקליוט) משה
שקלוט פרומע חנה
שקלוט מושע
שקלוט לאה

שקלוט חנה
שקלוט רחל
שקלוט העניע
שקלוט שולמית
שקלוט חיים ישראל
שקלוט שרה ראשע
שלוסברג (שלאסבערג) יצחק
שלוסברג פריידע
שלוסברג גרוניה
שלוסברג רפאל
שלוסברג חיה שרה
שלוסברג מיטל
שלוסברג יוסף
שלוסברג פייגע לאה
ושני ילדים
שלוסברג לייב מאשע
שלוסברג דרייזע
שלוסברג יצחק
שלוסברג מיכאל
שלוסברג אברהם
שלוסברג יעקב
שלוסברג דוד
שמואלעביץ שרה לאה
שמואלעביץ אברהם מאיר
ושתי בנות
שלוסברג (שלאסבערג) ראובן
שלוסברג באשע־רייוע
שלוסבערג יענטע

שלוסברג יעקב.
שמעונוביץ (שימאנאָוויץ) יואל
שמעונוביץ שיינע
שמעונוביץ קריינע
שמעונוביץ אליעזר
שימעונוביץ מאיר
שמעונוביץ ראזקע
שמעונוביץ אריה
שמעונוביץ חנה, בנם אליעזר ובת
שמעונוביץ נחמיה
ואשתו מינה ובנם
שמעונוביץ חיים
ואשתו מירל ובנם ירחמיאל
שמעונוביץ שמעיה
שמעונוביץ פייוע
שמעונוביץ לאה עם בעלה לייב
ושמונה ילדים
שימנוביץ בלומה
שימנוביץ שלמה
שימנוביץ קריינה
ושלושה ילדיהם.

אנשי גראן

אבילוביץ איטקה
אבילוביץ יצחק
אבילוביץ ברוך
ברמן חיה לבית גולדברג
ברמן טייבה׳לע
ברמן אלקה
ברמן חיה
ברמן לייב
גורביץ שלמה
גורביץ חסיה
גורביץ יעקב
גורביץ שולמית
קיבוביץ יקותיאל
קיבוביץ מאיר
קיבוביץ פסיה
קיבוביץ ניטה
קיבוביץ סוניה
קיבוביץ יוסף
קיבוביץ גדליהו
קיבוביץ מירל
קיבוביץ גיטל
קיבוביץ ביילה
קיבוביץ חנה
קנטור פייוע

יתגדל ויתקדש שמיה רבא

רשימת יהודי נליבוק שנשארו בחיים אחרי השואה

רשימה פון נאליבאקער יידן וואס זיינען לעבן געבליבן נאך דער שואה

אושמן יעקב	ישראל
אברמוביץ לייב	מקום הימצאו אינו ידוע
בולוטניצקי טוביה	ישראל
בולוטניצקי אסתר	ישראל
בולוטניצקי ישראל	ישראל
בולוטניצקי אהובה (ליבע)	ישראל
ברמן נחמן (מגראן)	ישראל
וינר אברהם	ישראל
מכליס מיכאל	אמריקה
נליבאצקי עלקה	ישראל
פרסמן חאנע	רוסיה
קיבוביץ אברהם שמואל	ישראל
רוביזבסקי (רובין) ברוך	ארצות הברית
רוביזבסקי גוטל	רוסיה
רוביזבסקי פייגל	רוסיה
שקלוט (סקליוט) צבי (הירשל)	ישראל
שלוסברג חיים	ישראל
שלוסברג פערלע (פנינה)	ישראל
שלוסברג ישראל	ישראל
שמעונוביץ (שימאנאוויץ) עקיבא	ישראל
שימנוביץ יצחק	ישראל
שמולביץ מתתיהו	ישראל
רפאל־יצחק אושמן ז״ל	נפטר בארץ־ישראל.

די וואס האבן זיך געפונען אין פארשידענע לענדער
נאך פאר דער מלחמה:

ברגר אברהם (געקומען פון רוסלאנד)	ישראל
מוגילנסקי ברל (געקומען פון אמעריקע)	ישראל
וינר (מיכאלי) שרה (קבוץ אילון)	ישראל
מכליס יעקב	אמריקה
שוורץ—צ׳רנה גרישה	אמריקה
שוורץ—צ׳רנה רייזל	אמריקה
מורדעכאוויץ (מורדוכוביץ) טיסנבוים גרוניה	קנדה
מורדעכאוויץ ציפה	קנדה
מורדעכאוויץ חיה־שרה	קנדה
מוגילנסקי דוד	אמריקה
מוגילנסקי מיכלה	אמריקה
באטביניק (בוטויניק) חיה לאה	ארצות הברית
בוטביניק פייגל	ארצות הברית
בוטביניק ליבה	ארצות הברית

תל־אביב, שבט תשכ״ז, 1967.